स्पेनदेशीय लोकांची नाशकारक आणि दुर्व्यसनी चाल.

कता व जे मनोविकार असनात ते सर्व त्यांच्यामध्यें आहेत असें यांस पक्केपणीं समजून आलें. **कोलम्बस** समक्ष असून अधिकार चालवीत असतां याचे लोकांस जो सबल प्रतिबंध होता तो नाहींसा होताक्षणींच, यानें आपले पाठीमागें जो मुख्य अधिकारी करून ठेविला होता त्यास ते किल्लेकरी-लोक अगदीं मानीनातसे झाले. तो अधिकारी जे शाहाण-पणाचे उपदेश करी त्यांचा अनादरकरून त्यांनीं स्वतंत्रपणें आपल्या इच्छा पाहिजे तशा तृप्त करून घेतल्या. एतद्देशीय लोकांचें सुवर्ण व यांच्या बायका आणि यांनीं बेगमी करून ठेविलेले सर्व पदार्थ हीं सर्व, त्या उन्मत्त झालेल्या जुलमी लोकांच्या भक्ष्यस्थानीं पडलीं. ते किल्लेकरी लोक लहान लहान टोळ्याकरून सर्व बेटभर फिरून जिकडेतिकडे नाश आणि दांडगाई करूं लागले. एतद्देशीय लोक भित्रे आणि नम्र असे असत खरे, परंतु त्या निष्कारणिक उपद्रवां-मुळें शेवटीं यांची सहनशीलता जाऊन यांचे आंगीं शौर्य उत्पन्न झालें. नंतर असें झालें कीं, **स्पेनदेशीय** लोक मुख्यत्वें करून ज्या **सिबाओ** एथील अधिकाऱ्याचा देश त्यांतील सुव-र्णाकरितां लुटीत असत, त्यानें ते आपली वर्त्तणुक निरुपद्रविक मानून अगदीं निर्भय फिरत असतां त्यांवर छापा घालून त्यांतून कित्येकांस ठार मारिलें. त्या समयीं त्या अधिकाऱ्यानें आ-पले रयतेस जमा करून त्या किल्यास वेढा घालून त्यास अग्नि लाविला, तेव्हां **स्पेनदेशीय** लोकांतून कितीएक लोक त्या किल्याचें रक्षण करीत असतां व बाकीचे समुद्राचे एके फां-ट्यांतून पार पडून जाण्याचा यत्न करीत असतां मारले गेले.

त्यांपैकीं कित्येकांवर छापा घालून त्यांस कसें मारून टाकिलें,

बाकीच्यांची दुर्दशा कशी झाली,

ग्वाकानाहारीची वर्त्तणूक कशी होती, यांविषयीं.

त्यांनीं असे जे जुलुम चालविले होते तींहींकरूनही **ग्वाकानाहारीचा स्पेनदेशीय** लोकांवरचा स्नेहभाव कमी झाला नव्हता म्हणून, तो त्यांचे संरक्षणाविषयीं प्रयत्न करीत असतां, त्यास जो वार लागला तेणेंकरून तो अद्यापि दुखणाईत आहे.

त्या राजास धरण्याविषयीं याचे लोकांनीं जी यास मसलत दिली तिचा निषेध करण्याविषयीं याचीं कारणें.

ग्वाकानाहारीच्या प्रामाणिकपणाविषयीं **स्पेनदेशीयलोकांचे** मनांत जो संशय आला होता त्याची या वर्त्तमानावरून निवृत्ति होण्याचें जरीं दूर होतें, तरीं **ग्वाकानाहारीच्या** प्रामाणिकपणाचा बारीक रीतीनें शोध करण्याचा हा योग्य काल नव्हे असें **कोलम्बसास** स्पष्ट दिसून आलें, तेणेंकरून याचे लोकांनीं त्या राजास धरून व त्याचे प्रजेवर हल्ले करून स्वदेशीय लोकांस मारल्याचा सूड उगवावा असा जो यास बुद्धिवाद सांगितला होता त्याचा यानें धिक्कार केला. **कोलम्बसानें** त्यांस असें सांगितलें कीं, तुमचे मनांत जें ठाणें घालायाचें आहे त्याची वसाहत सुलभ रीतीनें होण्याकरितां या देशांतील जे वजनदार गृहस्थ आहेत त्यांची मैत्री अवश्य संपादन केली पाहिजे, आणि जर तुह्मी अयोग्य कालीं व्यर्थ करडा अंमल चालवाल तर एतद्देशीय लोक आपल्यावर तुटून पडायास एकत्र होतील असें भय मात्र प्राप्त होईल.

पुढें उपद्रव न होण्याविषयीं हा सावधगिरी ठेवितो.

कोलम्बस मागील उपद्रवाकरितां शिक्षा करण्यांत आपला काळ न घालवितां पुढें तशा गोष्टी न घडाव्या याकरितां सावधगिरी ठेवूं लागला. याच हेतूनें **कोलम्बसानें नाविदाड** बेटापेक्षां शरीर प्रकृतीस अधिक चांगलें मानायाजोगें असून सोईसपडे असें स्थल निवडून काढिलें. नंतर एके विस्तीर्ण अखाताजवळ मोठ्या मैदानामध्यें एक नगर वसविण्याकरितां यानें

क्षेमयोजना केली, आणि ज्या इमारतीपासून सर्वांचें रक्षण हो-णार त्या इमारतीचे कामास सगळ्यांनीं हातभार लावावा असें केलें. यामुळें त्यांतील घरें व तट इतके लवकर तयार झाले कीं, त्यांहींकरून त्यांनें संरक्षण होण्यासारिखा त्यांस आश्रय मिळाला. नवीन खंडामध्यें यूरोपिअन लोकांनीं पहिल्या-नेंच हें शहर बांधिलें ह्मणून यास **कोलम्बसानें** आपणास आश्रयदाती जी **कास्तील** एथील **इसाबेला** राणी तिचे सन्मानार्थ **इसाबेला** असें नाव दिलें.

इसाबेला या नावाचें शहर बांधून त्याचे सभोंवार तटबंदी करितो.

हें उपयुक्त काम चालवीत असतां, **कोलम्बसास** पडितदे-शामध्यें लहान लहान ठाणीं वसविते वेळेस जीं संकटें प्राप्त होतात तीं भोगावीं लागून श्रम सोसावे लागले इतकेंच नाहीं, तर यापेक्षां दुस्तर असा जो याचे लोकांचा आळसीपणा, उता-विळी, आणि दंगेखोर स्वभाव, यांबराबरही यास झुजावें ला-गलें. उष्ण हवेच्या आंगीं मनुष्यास निःशक्त करण्याची जी शक्ति असते तीणेकरूनच या नवीन खंडांत **स्पेनदेशीय** लो-कांचा स्वाभाविक सुस्तपणा वाढत गेला असें दिसते. त्या मंडळीमध्यें जे बहुतेक संभावित गृहस्थ होते त्यास आंगें मेह-नत करून कष्ट भोगण्याची सवई नव्हती; परंतु पहिलें जल-पर्यटन करून जे त्यांचे देशचे लोक माघारे गेले होते त्यां-च्या सुंदर आणि अतिशयोक्तीच्या वर्णनांवरून, अथवा **कोल-म्बसानें** जो देश शोधून काढिला तो, **मार्को पोलोनें** शोधून काढलेला **सिपांगो** देश होय, किंवा ज्या **ओफिर** देशामधून **सोलमन** राजानें मोठमोठ्या किमतीचे जिन्नस आणिल्यामुळें त्याच्या राज्यांत त्वरित इतकी पुष्कळ संपत्ति वृद्धिंगत झाली

जीं नानाप्रकारचीं संकटें यास भोगावीं लागलीं तीं.

तो होय, अशी जी **कोलम्बसाची** अशुद्ध कल्पना तीणेंकरून त्या कुलीन लोकांचे अंतःकरणांत या महत्कृत्यांत शिरण्याविषयीं अतिशय इच्छा उत्पन्न झाली होती. परंतु श्रम केल्यावांचून व दुःख सोसल्यावांचून आयताच आपणास सुवर्णाचा हंगाम प्राप्त होईल असें जें त्या लोकांनीं इच्छिलें होतें तसें न होतां, संपत्तीचा लाग निश्चयेंकरून लवकर प्राप्त होण्याचा दिसत नाहीं, आणि ती हळूहळू सतत श्रम केल्यावांचूनही मिळणार नाहीं, असें जेव्हां **स्पेनदेशीय** लोकांनीं पाहिलें, तेव्हां त्यांचे मनांतील ज्या मोठ्या आशेच्या कल्पना होत्या त्यांचा भंग झाला, आणि त्यांचीं मनें खिन्न होऊन इतकीं निराश झालीं कीं तेणेंकरून सर्वांची चित्तवृत्ति उद्विग्न होऊन गेली. अशा प्रसंगीं त्या बेटांतील पिकाऊ जमीन दाखवून व तेथील वेगळ्या वेगळ्या प्रदेशापासून जे नेहेमीं सोन्याचे मासले येत ते दाखवून त्या लोकांस पुनः उमेद आणावी म्हणून जो **कोलम्बसानें** प्रयत्न केला तो व्यर्थ; कारण कीं त्या पिकाऊ जमीनीपासून हळूहळू जी प्राप्ति होणार तिची वाट पाहण्याविषयीं त्यांस दम नव्हता, व ज्या सोन्याचे नमुने येत तें सोनें फार थोडें आणि अल्पस्वल्प होय म्हणून त्याचाही त्यांनीं तिरस्कार केला. नंतर असें झालें कीं, त्या लोकांचे मनांत दौर्मनस्य अधिकाधिकच वाढत गेल्यामुळें त्यांनीं एक कट केला; त्या कटापासून **कोलम्बस** व **कोलम्बसाचे** ठाणेगार लोक यांचा नाशच झाला असता, परंतु दैववशात् त्याचा यास शोध लागला, आणि त्यांत जे प्रमुख होते त्यांस धरून कांहींकांस शिक्षा केली, व बाकीच्यांस बंदिवान करून

याचा लोकांस निराशा व खिन्नता प्राप्त होण्याचें कारण.

एक कट करितात.

यांतील मुख्यांस धरून शिक्षा करितो.

स्पेनदेशास पाठविले; आणि मनुष्यांची कुमक व सामानसुमानाची चांगली पुष्कळ पुरवणी करण्याकरितां तेथील सरकारास विनंतीपत्र लिहून, माल नेण्याआणण्याचीं जीं तारवें होतीं त्यांतून १२ तारवें लवकर **स्पेन** देशास पाठवून दिलीं.

खलाशांचीं मनें दुसऱ्या उद्योगाकडे लावण्याकरितां उपाय योजितो

ते समयींच, आपले लोकांस निराशा प्राप्त झाली होती ती पुनःपुनः मनांत आणून तिचा विचार करण्यास त्यांस फुरसत सांपडली, तेणेंकरून त्यांचे आंगीं जो आळसीपणा असे तो वाढून दौर्मनस्य ज्याजती वाढलें असें **कोलम्बसानें** पाहून, तो आळस त्यांचे आंगांतून समूळ काढून टाकावा ह्मणून त्या देशांतील प्रदेशांवर यानें कितीएक स्वाऱ्या करण्याचें योजिलें. **कोलम्बसानें** शाहाणा आणि महापराक्रमी असा जो **अलोंझो दि ओजीडा** या गृहस्थास मुख्यकरून एक सैन्याची टोळी,

सिबाओ प्रांताकडे जातो.

ज्या **सिबाओ** प्रांतांत पुष्कळ सुवर्ण सांपडतें असें ह्मणत तो प्रांत घेण्याकरितां पुढें रवाना करून, आपण आपले मुख्यमुख्य सरदारांसहवर्त्तमान जातीनें तिचे पाठीमागून गेला. या स्वारीमध्यें **कोलम्बसानें** तद्देशीय लोकांस अगदीं चकभूल करून टाकावें ह्मणून, आपले युद्धकर्माचा जितका मोठेपणा होता तितका सर्व यानें मोठ्या डौलानें दर्शित केला. हा निशाणें फटकारित व वीररसप्रधान गायनें गात आणि घोडे स्वाराची केव्हांकेव्हां पुढें आणि केव्हांकेव्हां पाठीमागें फैर करीतच चालला.

तेथील लोक घोडेस्वार पाहून चकित होतात

त्या नवीन खंडांत प्रथमतः घोडे काय ते हेच दृष्टीस पडले तेणेंकरून, त्या इन्दिअन लोकांस भय वाटून मोठें आश्चर्य ही झालें. त्यांचे जवळ पाळलेलीं जनावरें नसत ह्मणून, तीं जनावरें आपले ताब्यांत ठेवण्यानें जी

घोडे आणि त्यावरील राऊत यांविषयीं त्यांच्या कल्पना.

मनुष्याचे आंगी मोठी शक्ति येत्ये ती त्या लोकांस माहीत नव्हती. त्या लोकांनीं ते घोडे ज्ञानसंपन्न प्राणी आहेत असें कल्पिलें, व याप्रमाणेंच घोडा आणि त्यावरील राऊत हे उभयतां मिळून एकच जनावर आहे, आणि त्या जनावराचें चांचल्य पाहून परम आश्चर्यभरित होऊन त्या जनावराचा वेग व शक्ति हींही अनिवार्य आहेत असें त्यांनीं मानिलें. परंतु तद्देशीय लोकांचे मनांत **कोलम्बस** आपले शक्तीचे प्राबल्याविषयींची भीति उत्पन्न करायास यत्न करीत असतां, त्या लोकांची प्रीति आणि विश्वास या दोन गोष्टी संपादन करण्याविषयीं युक्ति योजायासही यानें हयगय केली नाहीं. **कोलम्बस** त्या लोकांबराबर जो जो व्यापार करी त्यामध्यें मुख्यत्वेंकरून प्रामाणिकपणा व न्याय या दोन गोष्टींचें मूल धरून चाले, आणि त्या लोकांबराबर हा प्रसंगीं मोठ्या नम्रतेनें आणि प्रीतीनें वागे. तद्देशीय लोकांनीं **सिबाओ** या प्रांताचें जसें वर्णन केलें होतें तसेंच तेथें गेल्यावर अनुभवास आलें. तो देश डोंगरी आणि गैरलागवडीचा होता, परंतु प्रत्येक नदीमध्यें आणि ओढ्यामध्यें सुवर्णाचा चूर अथवा बारीक रज सांपडत आणि त्या रजां पैकीं कांहींकांची आकृति बरीच मोठी असे. **इन्दिअन** लोक सुवर्णाच्या शोधार्थ कधीं खाणीं उकरीत नसत. पृथ्वीच्या गर्भांतील प्रदेशांत शिरणें व मिश्र धातूंचें शोधन करणें हीं कृत्यें त्यांचे बुद्धीस आणि उद्योगास फारच दुर्बोध आणि श्रमदायक होतीं, व तें सुवर्ण संपादन करण्याकरितां आपली कल्पना शक्ति चालवून नवीन युक्ति काढण्या जोगें त्यास ते अमोलिकही मानीत

तद्देशीय लोकांबराबर कोलम्बसाची वागणूक.

तद्देशीय लोक सोनें कसें सांपडीत याविषयीं.

नव्हते. त्या लोकांजवळ जो थोडासा सुवर्णाचा संचय असे तो त्यांनीं नद्यांचे वाळवंटामधून वेंचलेला अथवा मोठा पर्जन्य पडून पर्वतापासून वाहून आलेल्या उदकांतून काढून घेतलेला असा होता. परंतु या चिन्हांवरून स्पेनदेशीय लोकांस जा देशाचें स्वामित्व आपले हतांत लवकरच येईल असें वाटत होतें त्याचे गर्भीं मोठमोठीं भांडारें भरलेलीं आहेत याविषयीं शंका राहिली नाहीं. अशा मोठ्या उत्पन्नाचा देश हस्तगत करावा ह्मणून तेथें कोलम्बसानें एक किल्ला बांधिला; आणि याचे बराबरच्या ज्या लोकांस कोणतीही गोष्ट खरी वाटत नसे व आपले दृष्टीनें पाहिल्यावांचून अथवा हातानें स्पर्श केल्यावांचून त्या देशामध्यें सुवर्ण उत्पन्न होतें ही गोष्ट ज्यांस प्रमाण वाटत नसे, त्यांचा उपहास व्हावा ह्मणून, कोलम्बसानें त्या किल्याचें सन्त थोमस असें नांव ठेविलें.

तेथील वसाहतींत संकट प्राप्त होण्यास नानाप्रकारचीं कारणें.

स्पिआओ देशांतील संपत्तीचीं सफल होण्याजोगीं जीं दर्शनें त्यांचें वर्णन, जे कोलंम्बसाचे लोक नानाप्रकारच्या संकटेंकरून व्याप्त होऊन अगदीं निराश होऊन गेले होते त्यांच्या चित्ताचें समाधान करण्याकरितां, वेळेसच येऊन पोहोंचलें. यूरोप खंडाहून जी धान्यसामग्री आणिली होती ती तर बहुतकरून खपलीच होती, परंतु त्यांतून जी कांहीं शिलक राहिली होती ती उष्ण आणि दमसर अशा हवेमुळें इतकी नासून गेली होती कीं तिचा कांहीं उपयोगच नाहींसा झाला होता. तद्देशीय लोकांनीं आपल्या अल्पस्वल्प कौशल्यानें ज्या जमीनीचे प्रदेशांत लागवड केली होती

धान्याचा तोटा.

तो प्रदेश इतका संकुचित होता कीं त्यांत त्यांचे उपजीविके-पुरतें धान्य होण्याचेंही कठीण होतें. इसाबेला शहरामध्यें स्पेनदेशीय लोकांस श्रम करून तेथील जमीन साफ करून ती-पासून पुष्कळ फलप्राप्ति करून घेण्यास हा कालपर्यंत अवकाश व फुरसत सांपडली नाहीं. या सर्व गोष्टींवरून क्षुधेमुळें आपण मरून जाऊं असें स्पेनदेशीय लोकांस भय पडलें, व त्यांची पोटगीही नुकतीच कमी केली होती, आणि त्या समयींच

उष्णकटिबंधांत ज्या रोगांचें प्राबल्य असतें ते रोग पसरूं लागतात.

उष्णकटिबंधामध्यें ज्या रोगांचें प्राबल्य असतें व जे मुख्यत्वें-करून पडीचे देशांत ह्मणजे ज्या ठिकाणीं उद्योगी लोक उद्योग करून झाडी तोडून जागा मोकळी करीत नाहींत, व पाणथळ जाग्यापासून पाटांनीं पाणी काढून टाकीत नाहींत, आणि नदीचें पात्र नियमित करीत नाहींत, त्यांत उत्पन्न होतात, ते रोग कोलम्बसाच्या लोकांत उत्पन्न होऊं लागले. तेव्हां त्या रोगांचें प्राबल्य व अपूर्व चिन्हें पाहून ते लोक भय-भीत होऊन कोलम्बसाची व याचे बराबर पूर्वींच्या जलपर्य-टनांतील जे लोक होते त्यांची वल्गना करूं लागले; कारण कीं त्या लोकांनीं हिस्पान्योला या बेटाचें कपटानें शोभ-

असमाधान आणि अप्रीतिहो उत्पन्न होतात.

वून वर्णन करून या अशा रानटी आणि ओसाड देशांत येऊन दुष्काळामुळें अथवा या अशा अज्ञात रोगामुळें मरून जाण्यासाठीं त्यांस भूल घालून त्यांनीं स्पेनदेश सोडावा असें केलें होतें. अशा समयीं कामगार लोकांतून व संभावित लोकांतून कितीएकांनीं अशा वितंडवादी फिर्यादीस प्रति-बंध न करितां उलटे ते त्यांत सामील झाले, पाद्रे बोइल या नावाचा मुख्य पाद्रे जे अतिशय बंडखोर व शीघ्रकोपी

लोक होते त्यांतलाच होता. अशा लोकांमध्यें नम्रता आणि शांति या दोहोंची पुनः स्थापना करण्याकरितां **कोलम्बसास** आपला सर्व अधिकार आणि युक्ति खर्चावी लागली. असें करण्याकरितां कधीं कधीं **कोलम्बस** त्या लोकांस भीति घालीत असे, आणि कधीं कधीं मीं तुह्मास बक्षीस देईन अशीं वचनें देत असे. परंतु त्या बिथरलेल्या लोकांचें, **सिवाओ** देशांत द्रव्याच्या भांडारानें परिपूर्ण भरलेल्या खाणी सांपडतील अशा आशेमुळें जसें समाधान झालें तसें कोणत्याही गोष्टींनीं झालें नाहीं, कारण तेथें इतकें द्रव्य सांपडण्याची आशा होती कीं तेणेंकरून त्यांस जितकीं दुःखें भोगावीं लागलीं होतीं त्या सर्वांचा परिहार होऊन पूर्वीच्या सर्व निराशांचें विस्मरण होण्यासारिखें होतें.

सोनें सांपडण्याच्या आशेमुळें त्यांचें शांतवन होतें.

कोलम्बसाच्या दीर्घ प्रयत्नामुळें एकमत आणि व्यवस्था या दोन गोष्टी पुनः इतक्या पूर्वस्थितीवर आल्या कीं तेणेंकरून तें बेट सोडून जाण्याची याचे आंगांत हिंमत आली; त्या समयीं ज्या देशांबराबर आपण दळणवळण पाडलें आहे ते देश भूगोलावरील ज्ञातप्रदेशांतील आहेत किंवा आजपर्यंत जो प्रदेश अगदीं पाहण्यांतच आला नाहीं त्यांतील आहेत, हें ज्ञान करून घेण्याकरितां **कोलम्बसानें** नवीन नवीन शोध करण्याचा क्रम पुढें चालविण्याचा निश्चय केला. नंतर यानें, आपल्यामागें आपला भाऊ **दोन दीएगो** यानें कामगार मंडळीच्या मसलतीनें त्या बेटांतील हकिमाचें काम चालवावें असें केलें, आणि त्या बेटाचे दुसरे भागांत जाऊन ज्या सैन्यानिशीं तेथें **स्पेनदेशीय** लोकांचा अधिकार स्थापायाचा

आपले पाठीमागें त्या बेटांतील कारभार चालविण्याची व्यवस्था करून ठेवितो.

होता त्या सैन्याचें स्वामित्व **दोन पेद्रो मार्गारीता** यास सांगितलें. त्यांनीं कोणत्या रीतीनें चालावें याचा सर्व नियम बांधून देऊन **कोलम्बसानें** एप्रिल महिन्याच्या २४ वे तारिखेस एक गलबत व दोन होड्या आपले ताब्यांत घेऊन नांगर ओढून घेतला. हा पुरे पांच महिनेपर्यंत हें त्रासदायक जलपर्यटन करीत असतां, याच्या रोजगार करणारे पुरुषांस जीं अनेक संकटें भोगावीं लागतात त्यांपैकीं बहुतकरून सर्व संकटांचा यास अनुभव घ्यावा लागला; इतकें झालें तरीं **जमेका** बेटाशिवाय दुसऱ्या बेटांचा शोध लागला नाहीं. **कोलम्बस कूबा** बेटाच्या दक्षिण कांठानें जात असतां हजारों लहान लहान बेटें मिळून जी एक घोंटाळ्याची जागा झाली आहे तींत हा गुंतून पडला, म्हणून त्या बेटांस यानें राणीची बाग असें नाव दिलें. या अशा अज्ञात गर्तींत **कोलम्बस** खडकांमध्यें सांपडला असतां, तेथें मोठें भयंकर तुफान होऊन तोंडचा वारा लागून याचे गमनास प्रतिबंध झाला, आणि अयनवृत्तांमध्यें बहुधा ज्या भयंकर मेघगर्जना होतात, व भयंकर विजा एकसारख्या लवतात, या सर्व गोष्टी या ठिकाणीं जेव्हां होऊं लागल्या तेव्हां **कोलम्बस** अगदींच भयभीत होऊन गेला. शेवटीं असें झालें कीं **कोलम्बसाची** धान्यसामग्री खपली, याचे खलाशी लोक श्रमामुळें व क्षुधेमुळें अगदीं जिकीरीस येऊन कुरकूर करूं लागले, आणि **कोलम्बसास** भयप्रदर्शन करून याजवर तुटून पडायास ते सर्व सिद्ध होऊन बसले. अशा अनेक प्रकारच्या संकटांमध्यें **कोलम्बस** सांपडला म्हणून यास एकसारिखें लक्ष

एक तारूं व दोन होड्या आपले ताब्यांत घेऊन एप्रिल महिन्याच्या २४ वे तारखेस हा कूच करितो.

याचो धान्य सामग्री खपून याचे लोक याजवर तुटून बडायास सिद्ध होतात.

अशा नाना प्रकारच्या संकटांत सांपडल्यामुळें यास जिवा परता श्रम होतो.

राखणें, हरएक गोष्ट घडली असतां ती स्वनेत्रानें पाहणें, हुकूम करणें, आणि तो हुकूम बजाविला किंवा नाहीं याची बारुपुस्त राखणें या सर्व गोष्टी जातीनें कराव्या लागल्या. **कोलम्बसास** नौकाशास्त्रामध्यें जी कुशलता व माहिती होती त्यांचा या प्रसंगीं जितका उपयोग करावा लागला तितका कोणत्याही प्रसंगीं करावा लागला नाहीं. अशा प्रकारचा यत्न **कोलम्बसानें** केला म्हणूनच याचे तारवांचा बचाव झाला. **कोलम्बस** जरीं शरीरानें मूळचाच सुदृढ आणि पुष्ट असा होता, तरीं यास जो हा जिवापरता शारीर आणि

यामुळें जिवावरचें दुखणें येतें.

मानस श्रम झाला तेणेंकरून ज्वराची कसर येऊन यास जी झांपड पडली तीमुळें बुद्धि आणि स्मृति हीं दोनही नाहींशीं होऊन शेवटीं प्राणावर येऊन बेतलें.

हिस्पान्योला एथें आल्यावर हा आपला भाऊ बार्थोलोमेओ यास भेटतो.

परंतु सप्तंबर महिन्याच्या २७ व्या तारिखेस **हिस्पान्योला** एथें पुनः आल्यावर **इसाबेला** एथें **कोलम्बसाचा** भाऊ **बार्थोलोमेओ** जेव्हां यास येऊन भेटला तेव्हां जो यास एकाएकीं परम आनंद झाला त्यामुळें याच्या चित्तवृत्तीची इतकी प्रसन्नता होऊन गेली कीं तीपासून यास उतार पडला. ज्यांची बुद्धि समसमान म्हणून जांचें अतिशय सख्य पडलें होतें असे जे हे दोघे बंधु यांचा तेरा वर्षेपर्यंत वियोग झाला होता, आणि अशा दीर्घकालामध्यें उभयतांचा पत्रद्वाराही संबंध घडला नव्हता. **बार्थोलोमेओ** हा **इंग्लान्दाचे** दरबारांत आपला करारनामा ठरावून **फ्रान्स** देशाच्या वाटेनें **स्पेनदेशीं** येत होता, तो जेव्हां **पारिस** शहरास येऊन पोंहोंचला तेव्हां त्यानें, **कोलम्बसानें** पहिल्या

जलपर्यटनांत जे लोकोत्तर शोध केले होते त्यांचें व हा दुसऱ्या जलपर्यटनाकरितां तयारी करीत आहे याचें वर्त्तमान ऐकिलें. या वर्त्तमानावरून अतिशय त्वरेनें आपलें गमन व्हावें अशी त्याची स्वभावतः प्रवृत्ति झाली होती; परंतु तो स्पेनदेशास पोंहोंचण्याच्या पूर्वींच **कोलम्बसानें हिस्पान्योला** एथें जाण्याकरितां गलबत हकारिलें होतें. ज्या पुरुषानें आपली योग्यता व कामगिरी यांच्या योगानें आपणास प्रसिद्धीस आणिलें त्या पुरुषाच्या फार जवळचे आप्तांस योग्य असा सन्मान देऊन **फेर्दिनान्द** आणि **इसाबेला** या उभयतांनीं **बार्थोलोमेओची** भेट घेतली, आणि याच्या भेटीपासून **कोलम्बसास** जो उल्हास होईल तो लक्ष्यांत आणून त्या उभयतांनीं **इसाबेला** एथील ठाणेगारांस सामानसुमान पाठविण्याकरितां जीं तीन तारवें सिद्ध केलीं होतीं त्यांचा अधिकार घेण्याविषयीं **बार्थोलोमेओ** यास फार आग्रह केला.

ठाणेगार लोकांकरितां सामानसुमान भरून तीन तारवें याचे बराबर देऊन राजा आणि राणी यास कोलम्बसाकडे पाठवितात.

कोलम्बसास मसलत सांगून साहाय्य करावयास अथवा राज्याचें ओझें व त्याजविषयींची काळजी या दोहोंचा वांटा घ्यावयास समर्थ अशा मित्राची जेव्हां त्यास फार अपेक्षा होती तेव्हांच हा येऊन पोंहोंचला. **यूरोपखंडांतून** यानें सांप्रत जी सामग्री आणिली होती ती **स्पेनदेशीय** लोकांस दुष्काळाच्या संकटापासून अल्पकालपर्यंत मुक्त करण्यासच उपयुक्त होती, आणि हाकालपर्यंत त्या बेटापासून त्यांच्या उपजीविकेपुरतें धान्यही उत्पन्न झालें नव्हतें. पुनः दुष्काळ पडण्याच्या संकटापेक्षां अधिक भयकारक जें संकट त्याचा धाक त्यांस येऊन पडला ह्मणोन त्याजकडेसच त्वरित लक्ष्य देणें प्राप्त

ही सामग्री तात्कालिक आपत्ती दूर करायास उपयोगी पडली.

कोलम्बसानें त्या ठाण्यांत जे लोक ठेविले होते त्यांच्या गैरवर्त्तणुकीमुळें यास दुसरें एक संकट प्राप्त होतें

झालें. तो प्रकार असा कीं, **कोलम्बस**, नवीन शोधार्थ जलपर्यटन करण्याकरितां त्या बेटांतून निघतांच **मार्गारिता** याचे ताब्याखालीं जे लोक ठेविले होते ते, शिक्षा आणि तावेदारी यांपासून आपण जसे कांहीं मुक्तच झालों असें मानून त्यांस जे जे प्रतिबंध होते त्या सर्वांचाही अनादर करूं लागले. **कोलम्बसानें** त्यांस जो शाहाणपणाचा उपदेश केला होता त्याप्रमाणें चालायाचें सोडून त्या बेटांत ते फुटकळ टोळ्या करून चोहींकडेस फिरूं लागले. त्या लोकांपासून चाहील तो पदार्थ जबरीनें घेऊन आपला निर्वाह करूं लागले, तद्देशीय लोकांच्या संग्रहीं जें धान्य होतें त्याची यांहीं अगदी नासाडी करून टाकिली, त्यांच्या बायकांवर जबरी केली, आणि त्या लोकांच्या सात्विक जातीस शिपाईपणाच्या नात्यानें फार जुलूम करून त्यांहीं परम त्रास दिला.

जोंपर्यंत इन्दिअन लोकांस, **स्पेनदेशीय** लोक स्वेछेनें निघून जाऊन आपले दुःखांचा शेवट होईल, अशी आशा होती, तोंपर्यंत ते मुकाट्यानें त्यांस नमून राहिले, आणि आपलीं दुःखें छपावून टाकिलीं. परंतु सांप्रत त्यांस तें पारतंत्र्य

हीं दुःखें एतद्देशीय लोकांस जशीं असह्य होतीं तशींच आतां शाश्वत राहतील असें दिसून येतें

असें असह्य होतें तसेंच तें शाश्वत होऊन राहील असें दिसून आलें; **स्पेनदेशीय** लोकांनीं एक नगर बसवून त्याचे सभोंवार तट बांधिले होते, आणि जागोजागीं किल्लेही बांधिले होते. त्यांनीं कितीएक शेतांस कुंपणें घालून त्यांत धान्य पेरिलें होतें. यावरून, **स्पेनदेशीय** लोक जे एथें आले आहेत ते हा देश पाहण्याकरितां आले आहेत असें,नाहीं तर राहण्याच्याच उद्देशानें आले आहेत, असें उघड दिसून आलें. जरी **स्पेन**-

देशीय लोकांचा समुदाय फार मोठा नव्हता तरीं या अनाडी लोकांमध्यें कृषिकर्म इतकें अपूर्णावस्थेमध्यें होतें आणि त्यांचेच निर्वाहास इतकें परिमित होतें कीं त्यांस त्या पाहुण्यांची ह्मणजे स्पेनदेशीय लोकांची उपजीविका चालविण्याचें फार कठीण पडलें. त्या लोकांची स्वतः उपजीविका करण्याची रीति फार आळशी आणि मंद, तेथील हवेची उष्णता फार शक्ति क्षीण करणारी, व त्यांची शरीरप्रकृति स्वभावतः फार अशक्त असे; आणि उद्योगाच्या श्रमदायक प्रयत्नास ते फार अनभ्यस्त होते ह्मणून जें त्यांस अगदीं थोडें धान्य मिळे तेणेंकरूनच ते समाधान पावत. शारीर अथवा मानस या दोहोंतून एकेही श्रमानें ज्या लोकांचें सामर्थ्य व मनाची हुशारी हीं नष्ट होत नसत त्यांचे उपजीवनास मूठभर मका अथवा कासडानामक वनस्पतीच्या मूळांची निःसत्व भाकरी पुरेशी होई. यूरोपखंडांतील सर्व लोकांमध्यें स्पेनदेशीय लोक जरीं फार मिताहारी होते तरीं ते तद्देशीय लोकांस फार खादाड दिसले; कारण कीं जेवढ्या अन्नानें दहा पांच इन्दिअन लोकांचें पोषण होणार तितकें स्पेनदेशांतील एकटाच मनुष्य खपवी. अशी अतिरिक्त क्षुधा पाहून त्या इन्दिअन लोकांस इतकें आश्चर्य वाटलें, आणि त्यांस ती क्षुधा इतकी अनिवार दिसली कीं तिणेंकरून स्पेनदेशीय लोकांची अन्नाविषयीं जी अपरिमित इच्छा, ती तृप्त होण्याजोगें त्यांचे देशीं धान्य उत्पन्न होत नाहीं ह्मणून उपजीविकेच्या शोधार्थ ते आमच्या देशीं आले आहेत, असें त्यांनीं कल्पिलें. ज्या नवीन पाहुण्यांनीं त्या इन्दिअन लोकांचे धान्यसामग्रीच्या अल्पस्वल्प संचयाची

यांच्या उपजीवनार्थ सांधें आणि थोडें अन्न लागे.

याकरितां स्पेनदेशीय लोकांची अतिशय क्षुधा पाहून यांस भय वाटून आश्चर्यही होतें.

आपल्यावर जुलूम करणाऱ्या लोकांपासुन आपण मुक्त व्हावें अशी जी इच्छा ती त्यांनीं दुःख दिल्यामुळें अधिकच वाटली.

इतके लवकर नासाडी करून टाकिली, त्या पाहुण्यांनीं आमचे देशांतून निघून जावें अशी इच्छा करायास, आपापलें संरक्षण व्हावें अशी जी बुद्धि तीच प्रयोजक झाली, आणि त्यांनीं त्या **स्पेनदेशीय** लोकांपासून फार दुःखें भोगिलीं होतीं म्हणून ह्या गोष्टीविषयीं ते फार उतावीळ होऊन बसले. **स्पेन**देशीय लोक आपोआप परत निघून जातील अशी त्यांनीं बहुत दिवस आशा धरिली होती, परंतु सांप्रत त्यांस असें दिसून आलें कीं हळूहळू दुष्काळ पाडून, अथवा ते जे जुलूम जाजती करितील तेणेंकरून जो आपला नाश होईल तो टाळण्याकरितां धैर्य धरून, सर्वांनीं एक होऊन त्यांचेवर हल्ला करावा, आणि त्यांनीं बलात्कारानें जीं ठाणीं घेतलीं आहेत त्यांतून त्यांस हाकून लावावें, हीच गोष्ट आवश्यक आहे.

या गोष्टीविषयीं दीर्घ प्रयत्न करण्याचा यांचा निश्चय.

जे समयीं **कोलम्बस इसाबेला** एथें परत आला ते समयीं वर सांगितलेले विचार सर्व इन्दिअन लोकांचे मनांत भरून गेले होते, आणि त्यांस **स्पेन**देशीय लोकांनीं निरर्थक पीडा केल्यामुळें ते इतके संतापले होते कीं त्या ठाणेगार लोकांवर जाऊन पडायास आपले मुख्याच्या हुकुमाची ते वाट पाहात बसले होते; या समयीं त्या इन्दिअन लोकांस जो संताप आला होता तो सहनशीलता व नम्रता या दोन गोष्टींकरितांच जे त्यांचे नम्र स्वभाव निर्माण केले होते त्यांस साहीनासा झाला. तेथील काझींनीं फुटकळ टोळ्या करून जी मंडळी फिरत असे त्यांतून कितीएकांस पकडून ठार मारून टाकिलें होते. हा जो प्रसंग त्यांचेवर येऊन गुजरला याचे भयामुळें **स्पेन**देशीय लोक एकत्र जमून त्यांनीं **कोलम्बसाच्या**

स्वामित्वाची पुनः स्थापना केली; कारण याच्या शाहाणपणाच्या रीतीस अनुसरल्यावांचून या संकटापासून मुक्त होण्याची त्यांस दुसरी कोणतीही आशा दिसेनाशी झाली. इन्दिअनलोकांवर कोलम्बसानें मोठ्या सावधगिरीनें आजपर्यंत जें शस्त्र धरण्याचें टाळिलें होतें त्याचा यासमयीं अवलंब करणें प्राप्त पडलें. नवीन खंडांतील नग्न लोकांजवळ दांडे, अग्नींत घालून कठीण केलेल्या काठ्या, लांकडी तरवारी, व टोंकांस हाडें अथवा गारा बसविलेले बाण, हीं काय तीं लढाऊ शस्त्रें होतीं; इकडे स्पेनदेशीय लोकांचे घोडेस्वार युद्धकर्मामध्यें निपुण असून त्यांचेजवळ यूरोपखंडांतील युद्धकलेमध्यें जितकीं घातुक शस्त्रें माहित होतीं तितकीं सर्व होतीं. या उभयतांमध्यें जी ही लढाई चालू झाली ती समसमान जरीं दिसत नव्हती, तरीं स्पेनदेशीय लोकांची ही स्थिति संकटापासून मुक्त असण्याची दुरवरच होती. इन्दिअन लोकांची जमात पुष्कळ होती यामुळें बहुतेक व्यंगें झांकून गेलीं होतीं; आणि इकडे स्पेनदेशीय लोकांच्या अल्प समाजास या बेटांतील सर्व लोकांबराबर युद्धार्थ उभें राहण्याचें पडलें होतें. अशा समयीं एखादी प्रतिकूल गोष्ट घडली असती, अथवा युद्धाचा सोक्षमोक्ष काय होतो याचे निश्चयार्थ अकल्पित विलंब लागला असता, तर त्यापासून स्पेनदेशीय लोकांचा घातच झाला असता. हें कार्य आपले कृत्यांची हुशारी व त्वरा यांशिवाय सिद्धीस जाणार नाहीं असें कोलम्बसाच्या मनांत आल्यावरून यानें तत्काळ सैन्याची जमाजम केली. या सैन्याची जमात फारच कमी झाली होती. स्पेनदेशीयलोक

तद्देशीय लोकांबरोबर जी लढाई चालविली ती प्रथम जितकी असमान दिसे तितकी नव्हती.

त्यांची पुष्कळ जमात.

स्पेनदेशीय लोकांची संख्या रोगामुळें व अपघातामुळें फार कमी होत्थे.

ज्या देशांत गेले होते त्या देशाची उष्णता व आर्द्र हवा यांमुळें अथवा त्यांच्याच मनःपूत आचरणामुळें जे रोग उत्पन्न झाले होते ते फारच बळावले; आणि **स्पेन**देशीय लोकांस स्वकीय अनुभवावरून ते रोग बरे करण्याची युक्ति, अथवा ते रोग होऊं नयेत याविषयींच प्रथम सावधगिरी राखणें, या दोन गोष्टींतून एकही गोष्ट माहित झाली नव्हती. यामुळें मूळचे जितके लोक आले होते त्यांतील दोन तृतीयांश लोक मरण पावले, आणि जे अवशिष्ट राहिले होते ते चाकरीचे कामास उपयोगीं पडण्याजोगे नव्हते. जे लोक समरांगणीं आले

यांचें जें सैन्य समरांगणीं आलें त्याविषयीं.

त्यांत २०० पायदळ, २० घोडेस्वार आणि, २० मोठमोठे कुत्रे होते. या लढाऊ लोकांमध्यें जी कुत्र्यांची गणना केली आहे ती कशीही विलक्षण दिसो, परंतु त्या कुत्र्यांची नग्न आणि भित्रे असे जे इन्दिअन लोक त्यांचेवर घालण्यास योजना केली असतां ते ह्मणजे सर्व मंडळींतून कदाचित् थोडे भयंकर आणि नाशकारक होतील असें नव्हतें. यासमयीं ज्या **ग्वोकानाहारीनें स्पेन**देशीय लोकांबराबर कधीं न तुटण्यासारिखें इष्टत्व राखिलें होतें त्यावांचून त्या बेटांतील सर्व अधिकारी आपले सैन्यासहवर्तमान **कोलम्बसाचा** पराजय करण्याकरितां आपापलीं शस्त्रें घेऊन सिद्ध झाले. **स्पेनदेशांतील** इतिहास

स्पेनदेशीय लोकांच्या अनुरोधानें तद्देशीय लोकांच्या सैन्याची संख्या.

कर्त्यांवर भरंवसा ठेवून पाहिलें तर त्यांचे बरोबर १००००० एक लक्ष सैन्य होतें. **इन्दिअन** लोकांनीं **स्पेन**देशीय लोकांस रानें अथवा पर्वत यांतील दृढ प्रदेशांत घ्यावयाचें सोडून त्यांनीं मूर्खपणानें **वेगा रेआल** ह्मणून जें एक मोठें त्यादेशीं मैदान होतें तेथें आपल्यास जागा घेतली. इकडे

कोलम्बसानें त्यांस आपली चुकी पाहायास अथवा आपलें स्थल बदलायास फुरसतच पडूं दिली नाहीं. जे लढाऊ लोक अशिक्षित असतात त्यांस रात्रीं एकोप्यानें अथवा एक मतानें लढतां येत नाहीं, ह्मणून कोलम्बसानें त्या लोकांवर रात्रींच हला करून आयासावांचून व रक्तस्राव झाल्यावांचून जय मिळिवला. बंदुकांमुळें व घोडेस्वारांच्या झपाट्यामुळें आणि कुत्र्यांनीं चौताळून जो मोठा भयंकर हला केला त्यामुळें जो कलकलाट आणि नाश झाला तो पाहून, त्या इन्दिअन लोकांचे पोटांत इतकें भय शिरलें कीं, तेणेंकरून ते इन्दिअन लोक आपापलीं शस्त्रें टाकून देऊन शत्रूंस अडथळा करण्याचा प्रयत्न न करितां पळून गेले. त्यांतून पुष्कळांस ठार मारिलें आणि बहुतेकांस कैद करून चाकर करून ठेविलें. जे बाकी राहिलेले होते त्यांस इतका वचक बसला होता कीं, त्यांनीं आपले शत्रु अजेय आहेत असें कल्पून त्यांचेबराबर लढाई करण्याचे सर्व विचार सोडून देऊन त्यावेळापासून ते अगदीं निराश होऊन राहिले.

ज्या स्थलीं ते शत्रु उभे राहिले तें स्थल चांगलें नाहीं ही संधि साधून त्यांजवर एकाएकीं हला करून जय मिळवितो.

त्या बेटांत चोहोंकडेस फिरण्यामध्यें व तें, कोणताहि अडथळा न येतां स्पेनदेशचे सरकारच्या ताब्यांत आणण्यामध्यें, कोलम्बसानें कितीएक महिने मोडिले. त्या बेटांत १४ वर्षांपेक्षां अधिक वयाचे जे लोक होते त्यांचेवर कोलम्बसानें कर बसविला. ज्या प्रांतामध्यें सुवर्ण सांपडे त्या प्रांतांतील प्रत्येक मनुष्यानें बहिरीससाण्याचें गळ्यांतील घांटभर सोन्याची माती तीन तीन महिन्यांनीं आणून द्यावी असें केलें; आणि अन्य प्रांतांतील लोकांनीं २५ पौंड कापूस आणून

त्यांजवर कर बसवितो.

द्यावा असा हक बसविला. हा जो **इन्दिअन** लोकांवर प्रथमतः नियमित कर बसविला तो, पुढें त्या लोकांपासून हवातसा कर घ्यावयाचा शिरस्ता पाडण्याकरितां फार उपयोगीं पडला. **इन्दिअन** लोकांस वर्त्तविण्याच्या रीतीचे जे **कोलम्बसानें** आजपर्यंत विचारपूर्वक नियम चालविले होते त्यांस हा जो कर बसविला तो अगदीं विरुद्ध होता. परंतु या संधीस **स्पेनदेशचे** दरबारांत **कोलम्बसाचे** चलतीचा गुप्तपणें नाश करण्याकरितां, व हा जीं कृत्यें करितो तीं सचोटीचीं नाहींत असें करण्याकरितां कारस्थानें चाललीं होतीं; त्यामुळें यास आपली कारभार करण्याची पहिली शिस्त सोडणें प्राप्त पडलें.

कोलम्बस आजपर्यंत ज्या नीतीचे नियमास अनुसरून चालला ती नीति सोडण्याचीं कारणें.

कोलम्बसाचे वर्तणुकीचीं व यानें जे देश शोधून काढिले होते त्यांचीं **कोलम्बसास** प्रतिकूल अशीं वर्णनें **स्पेनदेशास** गेलीं होतीं. **मार्गारीता** आणि **पाद्रे** बोइल हे दोघेही या समयीं दरबारांत होते; हे आपण केलेलीं कर्मे यथान्याय आहेत असें दाखविण्याकरितां, व आपलें वैर साधण्याकरितां, मनांत दुष्ट वासना धरून **कोलम्बसाची** अपकीर्ति चोहींकडेस पसरण्याचा जो हरएक प्रसंग त्याकरितां टपत राहिले होते. दरबारी लोकांतून कितीएकांनीं **कोलम्बसाच्या** कीर्तीची व सत्तेची जी वृद्धि होत चालली होती ती समत्सर दृष्टीनें पाहिली. **सेवील** एथील धर्माध्यक्ष **फोनसेका** ज्याचेकडे **इन्दिया** एथील सर्व कामकारभाराची मुकत्यारी सांगीतली होती त्याचे पोटांत **कोलम्बसा**विषयीं इतकें वाईट भरून गेलें होतें कीं, तो **कोलम्बसाची** निर्भर्त्सना होण्याजोगी जी गोष्ट ती पक्षपात धरून ऐकत

असे. त्या धर्माध्यक्षाचे मनांत इतकें वांकडें येण्याचें कारण त्या कालच्या इतिहासकर्त्यांनीं सांगीतलें नाहीं. ज्यास मित्र नाहीं व जो दरबारी डावपेंचांमध्यें वागलेला नाहीं अशा परके गृहस्थास इतक्या शत्रूंच्या कपटी मसलतींतून पार पडण्याचें काम सुलभ नव्हे. यासमयीं **कोलम्बसानें** असें पाहिलें कीं आपली प्रतिष्ठा रक्षण करायास व आपले शत्रूंचीं तोंडें बंद करून टाकायास एकच उपाय आहे. तो असा; या देशामध्यें इतकें सुवर्ण उत्पन्न केलें पाहिजे कीं, तेणेंकरून या देशांतील संपत्तीविषयीं जो भी रपोट केला आहे तो यथान्याय आहे इतकेंच केवळ स्थापित होऊं नये, पण **फेर्दिनान्द** आणि **इसाबेला** यांस माझे बेत सिद्धीस नेण्याविषयीं सतत उद्योग चालवायास उत्तेजनही यावें. इतकें सुवर्ण यास उत्पन्न करावयाचें होतें म्हणून हा त्या लोकांवर भारी कर बसवूनच राहिला नाहीं, तर त्यांपासून तो यानें फार करडा अंमल चालवून उत्पन्नही करून घेतला. त्या दीन लोकांबराबर ज्या कृपेनें व दयेनें **कोलम्बस** वागला, ती कृपा व दया या प्रसंगीं यानें सोडून दिली याचें कारण, कोणत्या तरीं उपायानें सोनें अवश्य उत्पन्न केलें पाहिजे असें जें यानें कल्पिलें होतें तें असावें, असें दिसतें.

याच कारणांवरून आजपर्यंत कोलम्बस तद्देशीय लोकांबराबर ज्या कृपेनें व दयेनें चालला ती कृपा व दया सोडून देतो.

इन्दिअन लोकांवर जो हा कर बसविला होता त्याची तरतूद करण्याकरितां त्यांस जो श्रम पडला, व जें लक्ष द्यावें लागलें, आणि जी दूर दृष्टि ठेवावी लागली, तीं सर्व दुःखें, ज्या लोकांस निष्काळजी, आणि उद्यांचें कसें होईल ही काळजी न बाळगतां, आलस्यानें आपले दिवस काढायाची सवई

इन्दिअन लोक कसे होते याविषयीं.

पडली होती त्यांस सर्व दुःखांतून फारच असह्य दिसली. उद्योग करण्यामध्यें असा नियमित आणि सतत श्रम करण्याविषयीं ते असमर्थ होते, आणि हें कृत्य त्या लोकांस आपले स्वातंत्र्यास इतकें अपकारक वाटलें कीं त्यापासून मुक्तता मिळिवण्याचें युक्तीचाच त्यांनीं अवलंब केला. यावरून ते अतिशय उतावीळ व निराश झाले होते असें दिसून येतें. ज्या जुलमी लोकांस हाकून लावण्याचा प्रयत्न करण्यास त्या इन्दिअन लोकांचा धीर होईना, त्यांस उपाशीं मारायाची त्यांनीं युक्ति काढिली; आणि स्पेनदेशीय लोकांची क्षुधा फार प्रखर आहे अशी कल्पना त्यांचे मनांत पूर्वींच आली होती, तीवरून त्यांनीं जी ही युक्ति योजिली होती ती करून पाहण्यास फार आयास लागणार नाहीं असा त्यांनीं सिद्धांत ठरविला. याच बुद्धीनें त्या इन्दिअन लोकांनीं कृषिकर्माचीं सर्व कृत्यें आटोपून धरिलीं; आणि मका नलावून मानिओक अथवा कासदा याचे जे रोपडे लाविले होते तेही उपटून टाकिले. नंतर या बिन लागवडीच्या जमीनी आपल्या शत्रूंस ठेवून आपण पर्वतांवरील दुर्गम स्थलीं जाऊन राहिले. या अशा अघोर निश्चयापासून त्यांनीं इच्छिलेले परिणाम थोडेसे घडून आले. ते असे कीं, स्पेनदेशीय लोकांस त्यामुळें सर्व वस्तूंची अतिशयच कमतर पडली; परंतु त्यांस यूरोप खंडाहून सामानसुमानाची पुरवणी वेळेवर येऊन पोंहोचली, व त्यांचा उद्योग आणि कल्पना शक्ति यांमध्येंही ती सामग्री उत्पन्न करण्याचे उपाय पुष्कळ भरले होते यामुळें त्यांचीं मनुष्यें फार मेलीं नाहींत. त्या बापुड्या इन्दिअन लोकांनीं जी ही वाईट युक्ति योजिली होती ती त्यांची

स्पेनदेशीय लोकांस उपाशीं मारण्याची युक्ति.

यूरोपखंडाहून वेळेवर धान्य, सामग्री आल्यामुळें याचा थोडासा बचाव ही तो.

त्यांसच घातक झाली. **इन्दिअन** लोकांची मोठी जमात, आपोआप उत्पन्न होणाऱ्या धान्याशिवाय दुसरें धान्य जेथें उत्पन्न होत नाहीं असे जे पर्वत अथवा त्यादेशांतील रानवट प्रदेश यांमध्यें कोंडली गेली, आणि तीस लवकरच दुष्काळाचीं परम संकटें अनुभवावीं लागलीं. यामुळें सांसर्गिक ह्मणजे एकमेकास एकमेकाचा स्पर्श झाला असतां लागणारे असे रोग उत्पन्न झाले, आणि थोडक्याच महिन्यांत त्या बेटांतील राहाणवाल्यां पैकीं एकतृतीयांशापेक्षां अधिक लोक नानाप्रकारच्या विपत्ति सोसून मरण पावले.

इन्दिअन लोकांचीं नाशकारक युक्ति त्यांचीं त्यांसच घातक होत्ये.

कोलम्बस नवीन खंडामध्यें **स्पेनदेशीय** लोकांच्या वर्चस्वाची चांगली संस्थापना करीत असतां याचे चाकरीमुळें व यानें बहुत संकटें भोगिलीं होतीं यामुळें ज्या कीर्तीचा व बक्षिसांचा उपभोग करायास यास योग्यता आली होती त्यांचा अपहार करायास याचे शत्रु एकसारिखें चित्त देऊन श्रम करीत होते. नवीन वसाहतींतील अपरिहार्य संकटें, व शरीरास अपकारक अशा हवेमुळें उत्पन्न झालेले अनर्थ, आणि अज्ञात सागरामध्यें जलपर्यटन करीत असतां प्राप्त झालेलीं विघ्नें, हीं सर्व **कोलम्बसाची** अस्थिर आणि अविचारी जी महत्पदप्राप्तीची इछा तीणेंकरून उत्पन्न झालीं, असें ते ह्मणूं लागले. **कोलम्बस** व्यवस्था आणि नम्रता राहावी ह्मणून शाहाणपणाच्या रीतीनें जें लक्ष ठेवीत असे त्यास करडा अंमल ह्मणूं लागले, आणि जे दंगेखोर व अव्यवस्थित लोक होते त्यांस जी हा शिक्षा करीत असे तिजवर त्या शत्रूंनीं क्रौर्य हा दोष ठेविला. हे दोषारोप ज्या दरबारास दुसऱ्या-

या समयीं कोलम्बसाचे शत्रु स्पेनदेशामध्यें उगींच बसले नव्हते.

याचे शत्रूंनीं जे याजवर आरोप आणिले होते ते दरबारांत मान्य होतात.

ज्या उत्कर्ष साहत नसे त्या दरबारांत इतके मान्य झाले कीं, तेथून हिस्पान्योला एथें जाऊन कोलम्बसाच्या वहिवाटीवर देखरेख ठेवण्याकरितां एके कामगाराची योजना झाली. हें महत्कृत्य, कोलम्बसाच्या शत्रूंनीं शिफारस केल्यावरून, ज्याकडे खासगीचें काम होतें असा जो आग्वादोनामक गृहस्थ याचे-वर, संपविलें. ही जी त्यांनीं निवड केली ती ह्मणजे त्या पुरुषाच्या आंगीं हें काम करण्याचें सामर्थ्य होतें ह्मणून केली असें नाहीं, तर त्यानें त्यांस फार उपयोगीं पडून त्यांचें बहुत आर्जव संपादिलें होतें ह्मणून केली असें दिसतें. आग्वादो

याचो चौकशी करण्याकरितां जो कामदार योजिला होता तो कोणत्या योग्यतेचा होता याविषयीं.

यास ही जी एकाएकीं उंच पदवी मिळाली तीणेंकरून तो अगदीं चढून गेला, आणि आपलें काम बजावीत असतां आपला सर्व क्षुल्लक मोठेपणा दर्शित करून लोकांस त्रास येण्याजोग्या उद्धतपणानें वर्तला. ज्यासमयीं हलक्या लोकांस एकाएकीं मोठी पदवी प्राप्त होत्ये, अथवा जीं कामें करायास ते योग्य नसतां त्यांजवर त्यांची नेमणूक होती, त्या समयीं अशा रीतीनें वर्त्तन करण्याची त्यांची स्वाभाविक प्रवृत्ति होती. त्याच्या मनांतून कोलम्बसाचे सर्व कारभार लोकांस फार उपद्रव कारक आहेत असें दाखवायाचें होतें ह्मणून, त्या देशास उप युक्त व तेथील लोकांचे उपद्रव दूर होण्याजोगे जे कायदे ते न स्थापितां, कोलम्बसावर जे दोषारोप आणिले होते ते आग्वादो यानें मोठ्या उत्सुकतेनें ऐकून घेऊन फंद करणाऱ्या स्पेनदेशीय लोकांस व इन्दिअन लोकांस, त्यांनीं आपलीं खरीं किंवा कल्पित जीं दुःखें असतील तीं बाहेर काढावीं अशी फुस देऊन, त्या बेटांत जी आग पेटली होती तिजवर

तेल ओतिलें. माझी चाल बारीक दृष्टीनें पाहून माझे अधिकारावर चौकशी ठेवणारा ज्यापेक्षां असा पक्षपाती आहे त्यापेक्षां आपली बरी गत दिसत नाहीं, असें **कोलम्बसानें** पक्केपणीं मनांत आणून, हा व याचे शत्रु यांमध्यें मुख्यत्वेंकरून ज्या कृत्यांविषयीं तंटा पडला होता त्यांचें साद्यंत वर्त्तमान **फेर्दिनान्द** आणि **इसाबेल्ला** यांस विदित केलें असतां, तीं उभयतां त्यांचा विचार पूर्वक न्याय करून बरोबर आणि आपणास अनुकूल असा निर्णय करतील, अशी यास आशा वाटून, यानें १४९६ मध्यें **स्पेनदेशास** परत जाण्याचा निश्चय ठरविला. **कोलम्बसानें** आपला भाऊ **बार्थोलोमेओ** यास आपल्यामागें **अदेलान्तादोची** पदवी देऊन अथवा दुय्यम हकीम करून ठेविला, आणि **फ्रांसिस रोल्दान** यास मुख्य न्यायाधिशाचें काम सांगून त्याच्याकडे मोठा अधिकार ठेविला. ही योजना चांगली झाली नाहीं, कारण कीं हीपासून ठाणेगारांस बहुत अनर्थ प्राप्त झाले.

आपल्या मागें काम चालविण्याची व्यवस्था करितो.

कोलम्बसानें यूरोप खंडास परत येतांना पहिल्या जलपर्यटनामध्यें जो मार्ग धरिला होता त्याहून निराळाच धरिला. **कोलम्बस हिस्पान्योलापासून** वीस अक्षांशांचें अंतर धरून शुद्ध पूर्वेस चालिला; कारण कीं नैर्ऋत्य दिशेकडील वायूच्या ओघांत पडण्याकरितां उत्तरेस सरण्याची अधिक निश्चयात्मक आणि अधिक त्वरेची युक्ति अद्याप कालपर्यंत यास स्वकीय अनुभवावरून समजली नव्हती. अशी जी ही गैर मसलत योजिली तीणेंकरून, जे नियमितदेशींचे वारे अयनवृत्तांमध्यें पूर्वेकडून एकसारिखे वाहत असतात त्यांच्या झपा-

कोलम्बस स्वदेशीं जातेवेळेस पूर्वीच्या जलपर्यटनापेक्षां वेगळाच मार्ग धरितो.

यास पुष्कळ संकटें प्राप्त झालीं तरीं हा धैर्य सोडीत नाहीं.

याचा दयालु स्वभाव.

याचे लोकांची दुष्ट योजना.

त्यांत सांपडल्यामुळें **कोलम्बसास** अगणित श्रम आणि जिवावरचीं संकटें भोगावीं लागलीं. प्राचीन आणि नवीन खंडामध्यें हें नौकागमन नुकतेंच चालू झालें होतें म्हणून, यामध्यें ही जी अयोग्य योजना झाली ती म्हणजे **कोलम्बस** नौकाशास्त्रीय कलेमध्यें पुरा नव्हे म्हणून झाली असा आरोप ठेवणें फार कठीण. अशा जलपर्यटनांत जरीं मोठमोठीं संकटें प्राप्त झालीं तरीं त्यांच्याकडे लक्ष न देतां, **कोलम्बसानें** आपली नेहेमीची सहनशीलता व अंतःकरणाची दृढता धरून आपलें गमन चालविलें. परंतु हा इतका थोडा चालला कीं तीन महिन्यांमध्यें याचे दृष्टीस जमीन पडली नाहीं. शेवटीं याच्याबराबरची सामग्री सरत आली म्हणून खलाशी लोकांतील प्रत्येक जणास दर दिवसास ६ औंस भाकरीपर्यंत खाण्यास देण्याचें मान **कोलम्बसानें** उतरविलें. **कोलम्बसाचें** भोजनही फार हलक्या खलाशापेक्षां अधिक सुग्रास नव्हतें; व अशा पराकाष्ठेच्या संकटामध्यें जरीं हा पडला होता, तरीं ज्या दयालु स्वभावाविषयीं याची प्रसिद्धि असे तो दयालु स्वभाव यानें सोडिला नव्हता, म्हणून याच्या खलाशांनीं मोठ्या अगत्यवादानें ज्या गोष्टीविषयीं प्रार्थना केली तिचाही यानें स्वीकार केला नाहीं. ती गोष्ट अशी; त्या खलाशी लोकांतून कांहीं असें म्हणूं लागले कीं, **इन्दिअन** लोकांतील जे बंदिवान आपण आपल्या बरोबर नेत आहों त्यांच्यावर आपलें उपजीवन करावें; दुसऱ्यांनीं असा आग्रह धरिला कीं आपले जवळ धान्याची शिलक फार थोडी उरली आहे तर त्याचा खप थोडा व्हावा म्हणून त्या **इन्दिअन** लोकांस समुद्रांत ढक-

लून द्यावे. परंतु **कोलम्बसानें** त्यांस असें सांगितलें कीं, ते मानवी प्राणी आहेत, आणि आपल्यावर जो अनर्थ गुजरला आहे तोच त्यांजवर पडला आहे, त्यापेक्षां या दुर्दैवाचा वांटा सगळ्यांनीं समसमान उचलिला पाहिजे. **कोलम्बसाचा** अधिकार व याचीं हीं औपदेशिक वाक्यें यांनीं, निराशेमुळें सुचलेल्या ज्या त्या अयुक्तिक कल्पना त्यांचा नाश करून टाकिला. नंतर त्या कल्पनांचा पुनः उद्भव होण्यास अवसरही राहिला नाहीं, कारण कीं **कोलम्बस** लवकरच **स्पेन**देशाच्या किनाऱ्याच्या टप्प्यांत येऊन पोंहोंचल्यामुळें त्या खलाशी लोकांच्या सर्व भयांची आणि संकटांची समाप्ति झाली.

आपल्या लोकांच्या दुष्ट कल्पनेचें निराकरण करण्याविषयीं याचा उपदेश.

आपल्या प्रामाणिकपणाविषयीं व आपण मोठमोठीं कामें बजाविलीं यांविषयीं ज्या पुरुषाची मनांतून खात्री असते त्या पुरुषाप्रमाणें, **कोलम्बस** मोठ्या नम्रतेनें निश्चयात्मक विश्वास धरून दरबारांत आला. त्यासमयीं **फेर्दिनान्द** आणि **इसाबेला** यांनीं, अप्रयोजक व शाबुद न केलेले असे **कोलम्बसा**वरील दोषारोप ऐकण्यांत विचार न करितां फार मन घातलें, ह्मणून लज्जित होऊन, **कोलम्बसाची** इतक्या आदरसत्कारानें भेट घेतली कीं तेणेंकरून याचे शत्रु लज्जायमान होऊन गेले. या संधीस त्या शत्रूंनीं **कोलम्बसावर** जे दोष काढिले होते ते व खोटे आरोप यांविषयीं पुनः ऐकण्यांत आलें नाहीं. **कोलम्बसानें**, सोनें, मोत्यें, कापुस, आणि दुसरे जे किमतदार जिन्नस आणिले होते, तींहींकरून याच्याशीं द्रोह करणाऱ्यांनीं त्या देशाच्या गरीबीविषयीं जें सांगितलें होतें तें खोटें पडलें. **इन्दिअन** लोकांस आपल्या ता-

हा मोठ्या विश्वासानें दरबारांत येतो.

याचा फार आदर झाला असें पाहून याचे शत्रू लज्जित होतात.

सांप्रतच्या शोधांवरून पुढें फारच लाभ होतील असें कोलम्बस दर्शवितो.

ण्यांत आणून व त्यांच्यावर कर बसवून **कोलम्बसानें** स्पेन देशच्या सरकाराकरितां नवीन प्रजा व पुष्कळ उत्पन्न होण्यासारिखा जो वसूल दिसत होता तो रक्षून ठेविला. **कोलम्बसानें** ज्या खाणी शोधून काढून तपाशिल्या होत्या त्यांहीकरून तर या सर्वांपेक्षां अधिक मोठें असें संपत्तीचें मूळ प्रकट झालें. हे जे मोठे आणि अतर्कित लाभ ते तर पुढील प्राप्तीचीं चिन्हें, आणि अद्यापि माझ्या मनांतून जे यापेक्षांही मोठमोठे शोध करायाचे आहेत, व जे करायास सांप्रत कालीं केलेल्या शोधांवरून निश्चयें माझी साहजिक प्रवृत्ति ही होईल, त्या शोधांचें पूर्वरूप होय; असें **कोलम्बसानें** सांगितलें.

याचें बोलणें उभयतांच्याही मनांत ठसतें.

या सर्व गोष्टींचा लक्ष देऊन ज्यासमयीं विचार केला, त्यासमयीं त्या ह्मणजे केवळ **कोलम्बसाच्या** सर्व पराक्रमाच्या कृत्यांस साहाय्यदाती कायती मी असें वाटून हर्षभरित झालेली जी **इसाबेल्ला** राणी तिचेच मनांत ठसल्या असें नाहीं, तर ज्यानें **कोलम्बसाच्या** युक्ति पूर्वीं मान्य केल्या नव्हत्या व अद्यापही त्यांपासून सिद्धि झाली याचा ज्यास संशय होता असा जो **फेर्दिनान्द** याच्याही मनांत भरून गेल्या; त्या इतक्या कीं, त्या उभयतांनीं **हिस्पान्योला** एथील ठाणेगारांस ती वसाहत स्थाईक करण्याकरितां ज्या वस्तूंची अपेक्षा होती त्यांची पुरवणी करण्याचा, व जे दुसरे नवीन देश आहेत ह्मणून **कोलम्बसाची** खात्री होती त्यांच्या शोधार्थ यानें जावें इतकें आरमार तयार करून देण्याचा, निश्चय केला. हे दोन हेतु सिद्धीस नेण्याकरितां त्यांनीं ज्या उत्कृष्ट युक्ति होत्या त्यांचा **कोलम्बसा**बरोबर अंतरगीं निश्चय ठरविला.

पूर्वी व साहतीच्या स्थापनेस जे अडथळे आले ते.

नवीन खंडाकडे पहिलें जें जलपर्यटन केलें त्याचा नवीन नवीन शोध करणें हाच मुख्य उद्देश होता, व दुसऱ्या जलपर्यटनामध्यें जरीं वसाहतींच्या योजना झाल्या होत्या तरीं त्यांच्याकरितां प्रथम जी सावधगिरी राखिली होती ती पुरी नव्हती, आणि स्पेनदेशीय लोकांच्या दंगेखोर स्वभावामुळें आणि नानाप्रकारच्या कारणांपासून उपस्थित झालेल्या अकल्पित संकटांमुळें त्यांपासून फळही झालें नाहीं. सांप्रत ठागेग्यार लोकांच्या व्यवस्थेविषयीं पुढील सर्व वसाहतीमध्यें नमुना होण्यास उपयोगींपडे असा बेत योजावयाचा होता; ह्मणून जितक्या बारीक मोठ्या गोष्टी होत्या तितक्यांचा लक्ष पूर्वक विचार करून हरएक गोष्टीची काडी मात्र फेर नपडे अशी व्यवस्था केली. ती अशी; या उद्योगाकरितां जे लोक पाठवायाचे होते ते अमुकच पाठवायाचे असा ठराव केला. ते लोक वेगळ्या वेगळ्या अधिकारांचे व निरनिराळ्या धंद्याचे असावे असें ठरवून, त्यांतून ज्यांचा जस जसा उपयोग पडावयासारिखा होता तस तसा त्यांचा समुदाय योजिला. या नवीन रहवासी लोकांबराबर जाण्यास अमुकच बायका असाव्या असें स्थापित केलें. ज्या देशांत दुष्काळामुळें इतके अनर्थ घडून आले त्या देशांत सामग्री उत्पन्न करण्याचाच प्रथम उद्देश होता, ह्मणून शेतकऱ्यांची बरीच जमात तिकडेस न्यावी असें ठरविलें. ज्या नवीन खंडापासून यूरोपखंडास इतकी संपत्ति प्राप्त झाली त्या खंडांतील उत्पन्नापासून नफा करून घेण्याची स्पेनदेशीय लोकांस अगदीं कल्पना नव्हती; परंतु तेथील खाणी मधील संपत्तीविषयीं मोठमोठ्या कल्पना बांधून पराकाष्ठेचीच तद्वि-

सांप्रत जो वसाहत करायाची होती तिची यथास्थित व्यवस्था राखण्याचा कायदा.

षयक आशा त्यांनीं मनांत बाळगली होती, ह्मणून ती मौल्यवान् धातु, खणून गाळायाच्या ज्या नानाप्रकारच्या कृति त्यांमध्यें प्रवीण अशा कामगारलोकांची मंडळी बराबर द्यावी, व अन्य देशीं जाऊन राहण्याकरितां जे हे लोक निघाले होते, त्यांस कांहीं वर्षेपर्यंत सरकारी खर्चीतून पगार देऊन त्यांची उपजीविका चालवावी, असा ठराव केला.

त्या कायद्यांतील न्यूनता.

अशा प्रकारें जे कायदे केले ते विचार युक्त आणि इच्छिलेला अर्थ सिद्धीस नेण्याविषयीं चांगले उपयुक्त होते; परंतु नवीन शोधून काढलेल्या देशांतील दुष्ट हवेमुळें बहुतलोक मरण पावले, हें पाहून त्या देशांत जाऊन राहण्यास स्वसंतोषानें थोडकेच लोक कबूल करितील, असें प्रथमच दिसून आल्यावरून, **कोलम्बसानें** असें योजिलें कीं, मोठे असून फार अघोर कर्माचे नव्हत, असे अपराध ज्या पुरुषांकडे लागू आहेत त्यांस **हिस्पान्योला** एथें पाठवावे, व ज्या अपराध्यांस नेहेमी वल्हींमारून चालवायाचे तारवांवर पाठवितात त्यांतून कांहीं एकांस ज्या नवीन खाणी खणावयाच्या आहेत तेथें जाऊन काम करावें, अशी शिक्षा योजावी. यथायोग्य विचार न करितां जसा हा बुद्धिवाद दिला तसाच तो अविचारानें मान्य झाला. जी नवी वसाहत करावयाची होती ती करितां लोक जमवावे ह्मणून **स्पेन**देशांतील सर्व बंदिखाने धुऊन काढिले, आणि अपराधी लोकांची चौकशी करण्याचा ज्या न्यायाधीशांकडे अधिकार होता, त्यांस पुढील शिक्षेच्या योगानें त्या लोकांची पुरवणी करण्याकरितां सांगून ठेविलें. जी वसाहत चिरकालपर्यंत राही अशी करावयाची

या न्यूनतेचा अविचारानें स्वीकार करितात.

होती तिचा अशा साधनानिशीं पाया घालणें अनुचित, कां कीं नवीन वसाहतीमध्यें उद्योग, नम्रता, सहनशीलता, आणि परस्पर विश्वास, हीं अवश्य असलींच पाहिजेत, ह्मणून अशा ठिकाणीं व्यवस्था राहण्याकरितां कायद्यांच्या बलापेक्षां सद्वर्तणुकीचेंच साधन योजावें हें आवश्यक होय. परंतु या वसाहतीकरितां जे प्रथमच लोक मिळविले त्यांमध्यें भ्रष्ट लोकांची ज्यापेक्षां मिसळ मिळविली होती, त्यापेक्षां त्या अप्रतिष्ठित आणि न सुधारण्यासारिख्या लोकांच्या दुर्गुणांमुळें सर्व लोक बिघडून जाऊन दुष्ट आणि दुःखकारक असा परिणाम घडून येण्याचा संभव दिसला, व या गोष्टींचा त्या स्पेनदेशीय लोकांस पक्का अनुभवही आला. यूरोप खंडांतील दुसरे लोक स्पेनदेशाप्रमाणेंच वसाहतींची स्थापना करूं लागले, तेणेंकरूनच त्यांमध्यें वाईट परिणाम घडून आले, असें होण्याचें यावांचून दुसरें कोणतेंही कारण दिसत नाहीं.

स्पेनदेशीय लोकांची वसाहत स्थापण्याची जी रीति तीच दुसऱ्या लोकांनीं स्वीकारिल्यामुळें त्यांच्या वसाहतींत ही वाईट परिणाम होतात.

कोलम्बसानें जरीं मोठ्या सुलभतेनें आणि त्वरेनें आपण योजिलेली सर्व व्यवस्था व नियम यांविषयीं राजाची मान्यता मिळविली तरीं, ती व्यवस्था व ते नियम चालूं करण्याविषयीं जे यानें प्रयत्न चालविले होते त्यांस बहुत कालपर्यंत इतकीं विघ्नें आलीं कीं, तींहींकरून ज्या मनुष्यांस संकटें भोगायाची विशेष सवई नसती ते तर अगदीं थकून गेले असते. हा जो विलंब लागला त्यास **स्पेनदेशीय** लोक ज्या स्थिरतेनें काम चालवीत त्या स्थिरतेचे त्रासदायक कायदे व शक्ति कांहींशी कारणीभूत झाली, आणि कांहीं **फेर्दिनान्द** व **इसाबेला** यांच्या एकुलत्याएक मुलाचें आस्त्रिआदेशचे **मार्गारीते**

याचा बेत सिद्धीस जाण्यास विलंब लागण्याचीं कारणें.

बराबर, व त्याउभयतांच्या दुसऱ्या **ज्योहान्ना** या नावाच्या मुलीचें **आस्त्रिआदेशचे फिलिप आर्चड्यूका**बराबर जें समारंभाचें लग्न झालें त्यामुळें खजिन्यांतील द्रव्य सरलें होतें, हें दुसरें कारण झालें. परंतु मुख्यत्वें करून **कोलम्बसाचे** शत्रूंच्या समत्सर युक्तिप्रयुक्तिच त्या विलंबास कारणीभूत झाल्या. **कोलम्बस** परत आल्यावर जो यास आदर सत्कार मिळाला तेणेंकरून ते शत्रु आश्चर्यभरित होऊन व **कोलम्बसाच्या** प्रत्यक्ष दर्शनावरून भयभीत होऊन त्यांस कांहीं वेळपर्यंत **कोलम्बसावर** जी अतिरिक्त कृपा झाली ती मुकाट्यानें पाहवी लागली, कारण कीं तिचें परिमार्जन करण्याविषयीं त्यांच्या अंगांत शक्ति राहिली नव्हती. असें जरीं झालें होतें तरीं त्यांचें आणि **कोलम्बसाचें** हाडवैर पडलें होतें ह्मणून ते फार दिवसपर्यंत उगाच बसले नाहींत. त्यांनीं पुनः आपलीं कृत्यें चालू करून इन्दियेंतील कृत्यांचा अधिकारी **फोनसेका** जो हल्लीं **बादहोस** एथील बिशपाचे पदवीस चढला होता त्याच्या साहाय्यानें **कोलम्बसाच्या** स्वारीविषयीं जी तयारी चालली होती ती कालांतरावर घालविण्या करितां इतके अडथळे आणिले कीं, तींहींकरून ठाणेगाराकरितां नेमलेल्या सामग्रीपैकीं थोडीशी सामग्री नेण्याकरितां दोन तारवें मिळिवण्यास एक वर्ष लागलें; आणि हें लहानसें आरमार जें यास जातीनें चालवायाचें होतें त्याची सिद्धता होण्याच्या पूर्वीं बहुत करून दोन वर्षे मोडलीं.

याचे शत्रूंस थोडा वेळपर्यंत मुकाट्यानें राहवें लागतें.

परंतु पुढें ते यास विघ्न करण्याविषयीं उद्योग करितात.

या आरमारांत थोड थोड्या वजनाचीं सारीं ६ तारवें होतीं, आणि ज्यास बहुत दिवस लागणार व ज्यामध्यें अनेक

संकटें प्राप्त होणार अशा जलपर्यटनाकरितां सामान सुमानाची तयारीही चांगली झाली नव्हती. (१४९८) हें जें जलपर्यटन **कोलम्बसानें** योजिलें होतें याचा पूर्वी केलेल्या जलपर्यटनापेक्षां भिन्नच मार्ग होता. आपण जे देश शोधून काढिले आहेत त्यांचे नैर्ऋत्य दिशेकडेस इन्दियेंतील फलद्रूप देश आहेत असें **कोलम्बसाच्या** मनांत बिंबून गेलें होतें, म्हणून ते देश शोधून काढण्याकरितां आपण विषुववृत्तरेषेखालीं येऊन पोंहोचूं तोंपर्यंत शुद्ध दक्षिणेस व्हावें, नंतर आपल्या गतीस अनुकूल असा जो अयनवृत्तांमध्यें एकसारिखा वारा वाहत असतो त्याच्या साहाय्यानें पश्चिमेकडेस व्हावें, अशी अतिशय निश्चयात्मक युक्ति योजिली. याच कल्पनेनें यानें तारवें हाकारिलीं, आणि प्रथम **कानेरी** बेटांत जाऊन लागलाच केप **दि वेर्द** एथें गेला. **कोलम्बसानें कानेरी** बेटांहून **हिस्पान्योला** एथील ठाणेगार लोकांकरितां सामग्री भरून तीन तारवें रवाना केलीं, आणि बाकी राहिलेल्या तीन तारवांनिशीं दक्षिणेकडेस आपलें जलपर्यटन चालविलें. **कोलम्बस** व याचें लोक विषुववृत्तरेषेपासून पांच अंशांच्या आंत येऊन पोंहोंचत तोंपर्यंत कांहीं अद्भुत गोष्ट घडून आली नाहीं. या ठिकाणीं येई तोंपर्यंत त्यांचीं अंतःकरणें स्वस्थ होतीं, परंतु ते समयींच उष्णता इतकी अतिशय झाली कीं, तिणेंकरून त्यांचीं दारूचीं पिपें तडकलीं, व दुसऱ्यांत जे पातळ पदार्थ भरून ठेविले होते ते आंबट होऊन गेले, आणि त्यांच्या बराबरची धान्यसामग्री अगदीं करपून गेली. स्पेनदेशीय लोकांनीं दक्षिणेकडेस इतकें दूर जाण्यास कधींही धीर केला नव्हता

याचें तृतीय जलपर्यटन.

हा कानेरी बेटांहून पुढें तीन तारवें रवाना करितो.

हा दक्षिणेस जात असतां विषुववृत्तरेषेपासून ५ अंशांवर येतांच अतिशय उष्णतेमुळें याच्या जवळचे पदार्थ नासतात.

मोठा पाऊस पडल्यामुळें याच्या लोकांचे पोटांत उष्णतेमुळें आलेली भीति शमली.

ह्मणून, त्यांस आपलीं तारवें पेट घेतील असें भय पडलें, व पृथ्वीवर उष्ण कटिबंधामध्यें जे देश आहेत तेथील हवा वगैरे फार दुष्ट आहे असें जें प्राचीन लोकांचें मत तें खरें आहे, असें ते मानूं लागले. परंतु या समयींच पर्जन्य पडून त्यांच्या भीतीचें थोडेसें शांतवन झालें. मनुष्यांस तारवांवरील तक्तपोशीवर राहायाचें देखील कठीण इतका जरीं मोठा जबर सतत पाऊस पडला तरीं, तेणेंकरून उष्णतेचा प्रखरपणा मोडला नाहीं. या पर्यटनाच्या आरंभापासून **कोलम्बस** मोठ्या तत्परतेनें स्वतः सर्व कामें वहिवाटीत होता, त्यांत फार श्रम झाले, व निद्राही सांपडली नाहीं, यामुळें ताप येऊन यास वायूचा उपद्रव झाला. या सर्व गोष्टींमुळें आपल्या लोकांच्या

प्रकृति बिघडल्यामुळें यास कारिबी बेटांकडे जावें लागतें.

प्रार्थना यास कबूल कराव्या लागल्या, आणि **कारिबी** बेटांतील कोणत्या एका बेटास जाण्याकरितां वायव्य दिशेकडेस आपली गति पालटावी लागली, कारण तेथें जाऊन प्रकृतीस आराम होऊन सामान सुमानाची पूर्तता होण्यासारिखें होतें.

अगष्ट महिन्याच्या पहिल्या तारिखेस, जो मनुष्य तारवाच्या शेंड्याकडेस वर्तुळाकार प्रदेशांत बसला होता त्यानें जमीन! हो जमीन! अशी आनंदाची आरोळी ठोकून सर्वांस आश्चर्य भरित केलें, आणि ती पाहण्याकरितां जेव्हां सर्व उभे राहिले तेव्हां एक मोठें बेट त्यांच्या दृष्टीस पडलें. त्यास या

ओरीनोको नदीच्या मुखाजवळ एक मोठें बेट दृष्टी पडतें.

नौकाधिपतीनें **त्रिनिदाद** असें नाव दिल्हे, तेंच नांव अद्यापपर्यंत चालत आहे. हें बेट **गियाना**देशाच्या किनाऱ्यावर **ओरिनोको** नदीच्या मुखाजवळ आहे. ह्या नदीचा मोठेपणा या नवीन खंडांतील नद्यांच्या तृतीयांश किंवा चतुर्थांश इत-

का आहे, तथापि तिचा प्रवाह प्राचीन गोलार्धांतील सर्व प्रवाहांपेक्षां फार मोठा आहे. ही नदी समुद्राकडे वाहात जात असतां हिचे पाण्याचा लोट, व ही समुद्रास जाऊन मिळल्ये तेथें हिचा वेग, एवढा जबर असतो कीं, या किनाऱ्यावर समुद्रास जी विशेष भरती येल्ये तीस ही जाऊन मिळल्ये तेव्हां यांच्या आघातामुळें लाटा मोठमोठ्या होऊन खळखळूं लागतात, आणि तेणेंकरून मनुष्याच्या मनांत आश्चर्य आणि भीति हीं दोनही उत्पन्न होतात. या नस्तामध्यें या नदीचा तो अनिवार प्रवाह इतका दूरपर्यंत पसरतो कीं, याच्या पुरानें समुद्राचें उदक पुष्कळ कोसपर्यंत गोडें होऊन जातें. यापासून धोका होईल असें **कोलम्बसाच्या** मनांत येण्याच्या अगोदरच हा समोरा समोर येणाऱ्या प्रवाहांच्या आणि तुफान झालेल्या लाटांच्या पेंचाटींत सापडला; परंतु हा एका अरुंद सामुद्रधुनीच्या द्वारें परम संकटानें पार पडला. ही सामुद्रधुनी इतकी भयंकर दिसली कीं **कोलम्बसानें** हिला **बोकादेल द्रागो** ह्मणजे सर्प मुख असें नाव दिलें; या दर्शनामुळें तर **कोलम्बसाची** पाचांवर धारण बसली, परंतु हा जेव्हां या अलौकिक दर्शनाच्या स्वरूपाविषयीं विचार करूं लागला, तेव्हां त्यांत सुख आणि आशा यांचें मूळ आहे असें यास कळूं आलें. एवढें मोठें पाणी जें या नदींत आहे हें कोणत्याही बेटांतून आलेलें नसावें, तर मल्या मोठ्या विस्तीर्ण देशांतूनच आलेलें असावें, आणि जें महाद्वीप माझ्या मनांतून फार दिवस शोधून काढावयाचें आहे त्याच्या जवळ मी येऊन पोंहोंचलों असा यानें यथायोग्य सिद्धांत केला. अशी कल्पना मनामध्यें भरून हल्लीं ज्या प्रांतांस

त्या नदीच्या भले मोठ्या लाटांचे पेंचाटींत हा सांपडतो.

या महान् प्रवाहाच्या दर्शनानें यास भय वाटून संतोषही झाला त्याचीं कारण.

हा पारिआ आणि कुमाना या प्रांताच्या किनाऱ्यानें पश्चिमेस जाऊन कितीएक स्थलें शोधून काढितो.

पारिआ आणि **कुमाना** असें ह्मणतात त्यांच्या किनाऱ्यानें हा पश्चिमेकडेस चालिला, आणि कितीएक ठिकाणीं उतरून तेथील लोकांबरोबर यानें व्यवहारही केला. ते लोक स्वरूपामध्यें व व्यवहारांतील रीतिभातीमध्यें **हिस्पान्योला** एथील लोकांप्रमाणेंच होते. सुवर्णाचीं लहान लहान पदकें आणि मोठ्या किमतीचीं मोत्यें हे त्या लोकांचे आंगावर घालण्याचे अलंकार असत. ते आपलीं भूषणें देऊन त्यांच्या मोबदला यूरोप खंडांतील खेळणीं स्वसंतोषानें घेऊं लागले. या लोकांस बेटांतील राहाणवाल्यापेक्षां अधिक चांगलें ज्ञान आणि विशेष शौर्य होतें असें दृष्टीस पडलें. त्या देशांत तऱ्हे तऱ्हेचीं चतुष्पाद जनावरें आणि नानाप्रकारचे पक्षी व फळें हीं उत्पन्न होत असत. या जमीनीचें सौंदर्य आणि पिकाऊपणा पाहून या नौकाधिपतीस मोठा संतोष झाला, आणि यानें शोधकपणाच्या मोठ्या आवेशानें असें कल्पिलें कीं, सर्वशक्त भगवंतानें पुण्यवान् लोकांस राहण्याकरितां पृथ्वीवर एक स्थान योजिलें आहे, ज्यास धर्म पुस्तकांत स्वर्ग असें ह्मणतात, तें हीच जमीन होय. अशा प्रकारेंकरून **कोलम्बसास**, केवळ नवीन खंड लोकांकरितां शोधून काढिल्याचेंच यश आलें असें नाहीं तर त्याचें पूर्ण ज्ञान प्राप्त व्हावें एतद्विषयीं यानें पुष्कळ उद्योग केला याचेंही यास यश प्राप्त झालें. **स्पेन**देशांतील लोकांस ज्यानें त्या विस्तीर्ण महाद्वीपांत प्रथम नेलें तो हाच पुरुष. हें महाद्वीप त्या लोकांच्या राज्याचें मुख्यस्थान होय, आणि पृथ्वीच्या या भागांतील जितके त्यांचे खजिने आहेत त्यांचें मूळही हेंच महाद्वीप होय.

त्या देशाचें सौंदर्य पाहून त्यास स्वर्गभूमि असें मानितो.

या समयीं **कोलम्बसाचीं** तारवें अगदीं मोडकळीस आलीं, जवळची सामग्री संपली, आणि याची प्रकृतिही बिघडली, तशांत याचे खलाशी लोक फार उताविळी करूं लागले, यामुळें **कोलम्बसास** पुढें शोध करीत जावयास अडथळा आला, आणि **हिस्पान्योला** एथें जाण्याचें प्राप्त पडलें. हा तिकडे जात असतां यानें **क्युबागुआ** आणि **मार्गारीता** अशीं दोन बेटें शोधून काढिलीं. तेथें ज्या माशांपासून मोत्यें निघतात त्या माशांस धरावयाचा व्यापार चालूं लागल्यामुळें तीं बेटें प्रसिद्ध झालीं. जेव्हां हा **हिस्पान्योला** एथें येऊन पोंहोंचला तेव्हां दुखणें आणि श्रम इहींकरून हा फार खंगला होता, व तेथील ठाणेगार लोकांच्या कृत्यांची स्थिति पाहून यास ज्या विश्रांतीची फार अपेक्षा होती ती प्राप्त होण्याचाही रंग दिसला नाहीं.

हिस्पान्योला एथें जात असतां क्युबागुआ आणि मार्गारीता अशीं दोन बेटें शोधून काढिलीं.

याच्या पाठीमागें त्या देशांत पुष्कळ फेरफार घडून आले; तो प्रकार असा, **कोलम्बसानें** तेथून परत जाण्याच्या अगोदर आपला भाऊ **आदेलान्तादो** यास जो बुद्धिवाद सांगीतला होता त्याप्रमाणें त्यानें **इसाबेला** एथून ठाणें काढून त्याच्या समोर अधिक सोईची जागा होती त्या ठिकाणीं नेलें, आणि **सन्त दोमिंगो** या शहराचा पाया घातला. हें फार दिवसपर्यंत नवीन खंडांत यूरोपिअन लोकांचें प्रख्यात नगर होतें, आणि तेथें **स्पेनदेशच्या** सत्ते खालचीं जितकीं राज्यें होतीं त्यांमध्यें या ठिकाणीं न्याय मनसुबीचें मुख्य दरबार भरत असे. **स्पेन** देशांतील लोकांनीं हें ठाणें वसवितांच, **आदेलान्तादो** यानें त्यांनीं आळसीपणांत दिवस घालवूं नयेत व त्यांस नवीन कट करायास अवकाश मिळूं नये ह्मणून, त्या बेटाच्या ज्या प्रदेशांत

याच्या पाठीमागें आदेलान्तादो यानें केलेलें कृत्य.

आपला भाऊ गेला नव्हता व ज्यांच्याकडून त्यानें आपलें स्वामित्वही कबूल करविलें नव्हतें त्या भागांत स्वारी केली. तेथील लोकांच्या अंगांत यास प्रतिहत करण्याची शक्ति नव्हती, ह्मणून यानें जी जी खंडणी मागीतली ती ती सर्व ठिकाणीं त्यांनीं दिली. परंतु लवकरच त्यांनीं पाहिलें कीं, हें ओझें आपणास सोसवत नाहीं, तेव्हां जरीं त्या जुलूमगारांचें मोठें सामर्थ्य पाहून यांस दहशत बसली होती तरीं त्यांजवर यांनीं शस्त्रें धरिलीं. असें जरीं झालें तरी हें बंड मोठें भयंकर होतें असें नाहीं. भितरे आणि नम्र अशा इन्दिअन लोकांबरोबर जी लढाई चालली ती मोठ्या संकटाची नव्हती, व तीपासून सिद्धि होईल किंवा नाहीं असा संशयही नव्हता.

इन्दिअन लोकांचें बंड.

स्पेनदेशीय लोकांचें बंड.

परंतु जेव्हां आदेलान्तादो समरंगणांत त्यांच्याबरोबर युद्ध करण्यांत गुंतला, तेव्हां स्पेनदेशच्या लोकांमध्यें एक मोठें बंड उद्भवलें. या बंडाचा नाईक फ्रांसिस् रोल्दान होता. या गृहस्थाकडे हुकूम राखण्याचें व लोकांमध्यें तंटाबखेडा उत्पन्न न होई असें करण्याचें काम कोलम्बसानें दिलें होतें. त्याच्या आंगीं मोठें पद प्राप्त व्हावें ह्मणून जी इच्छा होती ती केवळ हूडपणाची आणि अविचाराची होती. यामुळें आपले पदवीस अयोग्य अशा तामसी कृत्यांत तो निमग्न झाला. स्वदेशीय लोकांनीं अशा कुमार्गास लागावें ह्मणून जीं त्यानें कारणें सांगीतलीं तीं अप्रयोजक होतीं, व त्यांचा पायाही शुद्ध नव्हता. कोलम्बस आणि याचे दोघे बंधु हे उन्मत्त आणि कडक असा त्यानें यांजवर आरोप ठेविला; आणि या देशामध्यें स्वतंत्र राज्य स्थापण्याचें यांचें धोरण दिसत आहे असें

उठविलें. त्यानें दुसरें असें बालंट घेतलें कीं स्पेनदेशच्या लोकांतून थोडेशे लोकांस क्षुधा आणि श्रम यांहीं करून मारून टाकावे ह्मणजे, बाकीचे लोक सहज आपल्या ताब्यांत येतील असा यांचा मनसुबा आहे. आणखी त्यानें असें दर्शविलें कीं कास्तील एथील लोकांस, जेनवा देशांतील जे हे तिघे साहसी लोक यांचे गरीब आणि सोशीक असे गुलाम होऊन राहणें हें अयोग्य होय. ज्या संकटांचा भार मनुष्यांस सोसावा लागतो तीं संकटें अधिकाऱ्याच्या गैरवर्तणुकीमुळें उत्पन्न झालीं असें ह्मणायाची त्यांस आवड असते, आणि परदेशाची शक्ति व वर्चस्व हीं सर्व देशांचे डोळ्यांत सलत असतात; ह्मणून रोल्दान याच्या आंगीं दुसऱ्यास वश करून घेण्याचा जो गुण असे त्याच्या योगानें त्याच्या देशचे लोकांच्या मनांत त्याचें सांगणें पक्कें ठसलें. तो गृहस्थ अब्रूचा आणि मोठ्या पदवीचा होता यामुळें त्याच्या सांगण्याचें वजनही पडलें. स्पेनदेशच्या बहुतेक लोकांनीं त्यास आपला पुढारी केला, आणि अदेलान्तादो व त्याचा भाऊ यी उभयतांवर शस्त्रें धरून त्यांनीं राजसामग्रीचें कोंठार जबरीनें घेतलें, आणि सन्त दोमिंगो एथील किला अवचित जाऊन घ्यावा याविषयीं प्रयत्न आरंभिला; परंतु दोन देईगो कोलम्बस याच्या सावधगिरीनें व धैर्यानेंच त्याचा बचाव झाला; आणि त्या बंडवाल्यांस खारागुआ प्रांतामध्यें जाण्याचें प्राप्त पडलें. ते तेथें गेल्यावर त्यांनीं स्वतांच अदेलान्तादो याचा अधिकार नमानण्याचें आरंभिलें असें नाहीं, तर इन्दिअन लोकांसही त्यांच्या अमलाखालीं राहूं नये ह्मणून भर दिली.

असा मार्ग धरायास त्या बंडाचा नाईक रोल्दान यानें सांगितलेलीं कारणें.

रोल्दानास पुढें करून बंडवाले राजसामग्रीचें कोंठार जबरीनें घेतात.

ते खारागुआ या प्रांतांत जातात.

यानें कानेरी बेटांहून जीं तीन तारवें पाठविलीं होतीं तीं वाऱ्यानें झुकून खारागुभा एथें येऊन लागतात.

ज्या वेळेस **कोलम्बस सन्तदोमिंगो** एथें येऊन उतरला त्या वेळेस त्या लोकांच्या स्थितीमध्यें कांहीं धरबंदच राहिला नव्हता. यानें **कानेरी** बेटांहून जीं तीन तारवें पुढें पाठविलीं होतीं तीं अद्याप येऊन पोंहोंचलीं नाहींत असें पाहून यास परम आश्चर्य वाटलें. त्या तारवांवरचे कोळी लोक गलबतें चालविण्याच्या कामांत प्रवीण नव्हते, आणि पाण्याच्या प्रवाहास जोरही फार होता, सबब तीं तारवें **सन्त दुमिंगोच्या** पश्चिमेस सुमारें १६० मैलांपलिकडे झुकलीं त्यामुळें **खारागुभा** या प्रांतांतील बंदरीं त्यांस विसावा घेण्याकरितां येणें प्राप्त पडलें. तेथेंच **रोल्दान्** आणि त्याचे फंद करणारे लोक जाऊन राहिले होते. **रोल्दान्** यानें **अदेलान्तादोवर** जें बंड केलें होतें तें त्या नौकाधिपतींस मोठ्या सावधगिरीनें कळूं दिलें नाहीं. त्या लोकांचा विश्वास आपणावर बसावा याकरितां **रोल्दान्** यानें पराकाष्ठेची युक्ति खर्चून त्यांच्या मनांत असें भरवून दिलें कीं, नवीन ठाणें वसविण्याकरितां जे तुह्मी आपले बरोबर लोक आणिले आहेत त्यांस एथील किनाऱ्यावर उतरवावे, ह्मणजे ते खुषकीच्या वाटेनें **सन्त दोमिंगो** एथें जातील. त्यांनीं आपल्या सांगण्याचा स्वीकार करावा ह्मणोन त्यांजवर शक चालवायास **रोल्दानास** बहुत कारणें सांगावीं लागलीं नाहींत. हे लोक **स्पेन**देशांतील बंदिवान लोकांमधील गाळ होते. आळसीपणा, अनाचार, आणि उत्धत पणाचीं कृत्यें, हीं त्यांच्या पुरीं माहितीचीं होतीं, आणि बहुतकरून त्यांच्या सवईंतील राहाटीप्रमाणेंच जी ही उपजीवन करण्याची वृत्ति होती तीच त्यांनीं मोठ्या उत्सुकतेनें पुनः धारिली.

रोल्दान त्या तारवांतील लोकांस वश करून घेतो.

त्या नौकाधिपतींनीं वेळ टळून गेल्यावर आपल्या मनुष्यांतून इतके जण आपण एथें उतरलों हें मूर्खपण आहे असें जाणून, ते **सन्त दोमिंगो** एथें जाण्यास निघाले, आणि **कोलम्बसा**च्या पाठीमागून थोड्या दिवसांनीं तेथील बंदरीं जाऊन पोंहोंचले. परंतु त्यांच्या जलपर्यटनास फार दिवस लागल्यामुळें, त्यांच्याजवळची सामग्री बहुतेक खपून गेली, तेणेंकरून ठाणेगार लोकांस पुरावा थोडा सांपडला.

कानेरी बेटांतून पाठविलेलीं तीन तारवें पाठीमागून येऊन पोंचतात.

अशा हिंमतदार, आणि साहसी लोकांची टोळी **रोल्दानास** मिळाली, तेणेंकरून त्याचें सर्वांस भय वाटूं लागलें; आणि तो मागण्याही मोठमोठ्या मागूं लागला. त्याची कृतघ्नता पाहून **कोलम्बस** जरी फार क्रुद्ध झाला होता, आणि त्याच्या लोकांच्या दांडगाईमुळें जरीं यास फार संताप आला होता, तथापि यानें युद्धाची त्वरा केली नाहीं. आपसांत लढाई चेतविण्याच्या कल्पनाही मनांत आणायास **कोलम्बस** थरत भीत असे ; कारण कीं जरीं त्या लढाईंत कोणताही पक्ष प्रबळ झाला, तरीं एकादा साधारण शत्रु येऊन दोघांचाही नाश करून टाकी, इतका उभयपक्षीं शक्ति आणि बल यांचा ऱ्हास होतो, असें हा समजत असे. त्याच वेळीं **कोलम्बसानें** असें लक्षांत आणिलें कीं, ज्या अविचारी बुद्धीनें व तैषानें बंडवाल्यांनीं शस्त्रें धरिलीं, त्या दोनही गोष्टी अद्यापि **रोल्दान** यास अनुसरून जे लोक आहेत, त्यांच्या मनांत इतक्या खवळताहेत कीं, तींहींकरून त्यांतील बहुतेक तर उलटून पडले आहेत, आणि सर्वांनींच चाकरीविषयीं सुस्तपणा धरिला आहे. अशा कल्पना मनांत येतांच सर्वांच्या कल्याणाकरितां व आपलें स्थान राखण्या-

बंडवाल्यांबरोबर लढाई न करण्याचीं कारणें.

त्यांचे बराबर जी कबुलात केली तीविषयीं.

करितां यानें लढाई करण्याचें सोडून तह करण्याचें योजिलें. यानें यथायोग्य वेळीं सर्वांस जाहीर केलें कीं, जो पुनः आपल्या कामावर येईल, त्यास त्याच्या अपराधाची क्षमा होईल. तेणेंकरून बंडवाल्यांपैकीं बहुतेकांच्या मनांत ती गोष्ट ठसली. **स्पेनदेशास** परत जाण्याची मोकळीक ज्यांस पाहिजे असेल, त्यांस ती देण्याची कबुलात करून, जे आजारीपणामुळें व निराशेमुळें नवीन देशास फार कंटाळले होते त्या हतभाग्य साहसी पुरुषांस **कोलम्बसानें** मोहून घेतलें. **रोल्दान** यास पुनः पूर्वीच्या कामावर नेमण्याचें वचन देऊन त्याच्या गर्वाचा परिहार केला. **रोल्दान** यानें आपले बरोबरच्या लोकांच्या कल्याणार्थ ज्या मागण्या मागीतल्या होत्या त्या कबूल करून **कोलम्बसानें** त्या लोकांची द्रव्यविषयक इच्छा तृप्त केली. असे त्रासदायक करारनामे करून क्रमाक्रमानें रक्तस्राव केल्यावांचून, ज्या घातकी कटापासून ठाण्याचा नाश होईल, असें भय होतें, तो कट मोडून टाकिला, आणि सुरळित क्रम, व्यवस्थेचें राज्य, आणि स्वस्थता, हीं पुनः चालू केलीं.

कबुलातीप्रमाणें याचें करणें.

बंडवाल्यांबराबर ही कबुलात केली होती ह्मणून, त्यांस त्या बेटांतील वेगळ्या वेगळ्या प्रदेशांत जमीनी दिल्या, आणि प्रत्येक इलाख्यांतील **इन्दिअन** लोकांस त्या नवीन धन्यांच्या उपयोगाकरितां जमीनीच्या कांहीं प्रदेशांत कृषिकर्म करावयास सांगीतलें. निर्जीव आणि अशक्त अशा ठाण्यामध्यें ती योजना कितीही उपयोगाची असो, तथापि तीमुळें **स्पेनदेशांतील** लोकांस, जे **इन्दिअन**लोक त्यांनीं आपल्या सर्व वसाहतींचे आश्रयामध्यें ठेविले होते, ते वांटून घेण्याचें प्राप्त झालें; यामुळें

त्या हतभाग्य **इन्दिअन** लोकांवर असंख्य अनर्थ गुजरले, आणि त्यांस अतिशय क्लेश होण्याजोगे जुलुम सोसावे लागले. **हिस्पान्योला** एथील बंडापासून एवढाच वाईट परिणाम झाला असें नाहीं, तर **कोलम्बसास** त्या महाखंडामध्यें पुढें शोध करायासही प्रतिबंध झाला. कारण त्यास आपला भाऊ **अद्देलान्तादो**, व ज्यांस हें काम सांगायाचें याचे मनांत होतें ते खलाशी लोक, यांस आपला जीव राखण्याकरितां जवळ ठेऊन घेणें प्राप्त पडलें. या कृत्यांतून मोकळा होतांच हा जलपर्यटन करीत असतां जें दरदिवसाचें वृत्त यानें लिहून ठेविलें होतें तें, व नवीन शोधून काढिलेल्या देशांचें वर्णन, आणि ज्या समुद्र किनाऱ्यावरून हा गेला होता त्याचा नकाशा, तसेंच तद्देशीय लोकांबराबर व्यापार करून त्यांच्यापासून जें सोनें, मोत्यें आणि मोठमोठ्या किमतींचे व पाहण्यासारिखे पदार्थ मिळविले होते त्यांचे नमुने, हे सर्व भरून आपल्या गलबतांतून कांहीं गलबतें **कोलम्बसानें स्पेनदेशास** पाठविलीं. त्या वेळेसच यानें **हिस्पान्योला** एथील बंडाची सर्व हकीकत लिहून पाठविली. त्यांत फौजेंतील दंगेखोर लोकांनीं ठाणें मोडून जाई, इतका मोठा दंगा केला, आणि आपल्या अमलदारावर निष्कारण उठून नवीन शोध व सुधारणूक करण्याच्या यत्नास औडफाटा आणिला, असा त्यांजवर आरोप ठेविला, आणि त्या बेटांतील राज्याची चांगली व्यवस्था राखण्याकरितां, व सांप्रत कालीं दबलेलें बंड कदाचित् पहिल्यापेक्षां अधिक बळावून उपस्थित होईल, तें समूळ नाहींसें करण्याकरितां, कितीएक कायद्यांविषयीं बोलणें लाविलें. **रोल्दान** आणि त्याचे

हिस्पान्योला एथील बंडापासून झालेले वाईट परिणाम.

हा नवीन देश शोधून काढून त्यांतील द्रव्य वगैरे स्पेन देशास पाठवितो.

बंडवाले लोक हा व याचे भाऊ यांविषयीं भलतेंच सरकारास लिहून पाठवितात.

साथी यांनीं त्याच तारवांमध्यें आपल्या वर्तणुकेचा गुन्हा पदरीं घेऊन माफी मागायास, व **कोलम्बस** आणि याचे भाऊ यांजवर उलटा आरोप ठेवून **स्पेनदेशास** लिहून पाठवावयास आळस केला नाहीं. **स्पेनदेशाची** कीर्त्ति व्हावी आणि **कोलम्बसाचें** कल्याण व्हावें असा योग नव्हता यामुळें, **कोलम्बसावरील** आरोप **फेर्दिनान्द** आणि **इसाबेला** यांचे दरबारांत खरा वाटून अकल्पित गोष्टी घडून आल्या.

परंतु या गोष्टी सांगण्याच्या अगोदर दुसऱ्या कितीं एक गोष्टी लक्ष लावण्याजोग्या आहेत, कारण त्या फार उपयोगाच्या व नवीन खंडाचे इतिहासाविषयींच्या आहेत याजकरितां त्यांचा विचार करणे उचित आहे. **कोलम्बस** पश्चिमेस अनुक्रमानें जलपर्यटन करीत असतां **पोर्त्तुगाल** देशामध्यें नवीन नवीन शोध करण्याची हौस मंदावली नाहीं. ती हौस या राज्यांतच प्रथम बळावली नंतर चौहींकडेस प्रसृत झाली. ज्या **कोलम्बसाच्या** बोलण्याचा आपण प्रथम अविचारानें निषेध केला, त्यास सिद्धि प्राप्त झाली, हे विचार मनांत आल्यावरून, **पोर्त्तुगीज** लोक केवळ आपणास धिकारून खिन्नच होऊन बसले असें नाहीं, तर **कोलम्बसापेक्षांही** मोठमोठीं कृत्यें करून त्याजवर तोड करावी अशी ईर्षा, व आपल्या कडून चूक झाल्यामुळें आपल्या देशचें जें नुकसान झालें त्यास भर घालावी अशी इच्छा, त्या सर्वांनीं आपल्या मनांत धरिली. या हेतूनेंच **इमान्युएल**, ज्याची त्याच्या पूर्वजांसारिखीच अचाट कल्पनाशक्ति होती, त्यानें **केप गुद होपच्या** वाटेनें **ईस्त इन्दीज** एथें जाण्याकरितां रस्ता काढण्याची जी त्याच्या पूर्वजांनीं

पोर्त्तुगीज लोक कोलम्बसास सिद्धि प्राप्त झालेली पाहून खिन्न होऊन न बसतां नवीन शोध करण्याचा क्रम चालवितात.

मोठी मसलत योजिली होती, तीच पुढें चालू केली, आणि सिंहासनारूढ होतांच तेथें जाण्याकरितां आरमार सिद्ध केलें, व त्याचा अधिकार **वासको दि गामा** यास दिला. तो गृहस्थ कुलीन होता, आणि त्याच्या अधिकारास शोभण्या जोगे त्याच्या अंगांत सद्वासना, शाहाणपण, आणि शौर्य, हे गुण होते. नौका चालविण्याच्या विद्येचा जेव्हां नुकताच आरंभ झाला होता तेव्हां नवीन शोध करण्याकरितां जीं तारवें तयार केलीं होतीं, त्याप्रमाणें सांप्रतचें आरमारही अल्पस्वल्पच होतें. त्यांत सारीं तीन तारवें होतीं, तीं ज्या कामाकरितां तयार केलीं होतीं त्या कामास जितकें सामान सुमान व सैन्याचें बल पाहिजे तितकें त्यांजवर नव्हतें. त्या काळच्या **यूरोपीअन** लोकांस नियमित देशींचे वारे आणि मुसुमाचे वारे यांची गति माहीत नव्हती. त्या वायूंमुळें **अत्लान्तिक** महासागरांत, व **आफ्रिका** आणि **हिंदुस्थान** यांच्या मध्यभागीं जो समुद्र आहे त्यांत, कांहीं ऋतूंत तारवें जाण्यास फार सुलभ पडतें, आणि कांहीं ऋतूंत फार संकट पडतें एवढेंच नाहीं, पण मुळींच तारवें चालवितां येत नाहींत. **गामा** ज्यावेळेवर निघाला ती वेळ सर्व वर्षामध्यें फारच प्रतिकूल होती. हा १४९७ त जुलई महिन्याचा ९ वे तारिखेस **लिस्बोन** एथून तारवें हाकारून दक्षिणेस चालिला. तो नवेंबर महिन्याच्या २० वे तारिखेस **केप गुद होप** एथें येऊन पोंहोचण्याच्या अगोदर यास सतत चार महिनेपर्यंत तोंडचा वारा खावा लागला. परंतु या ठिकाणीं त्या वाऱ्याचा जोर कमती होऊं लागला. नंतर ज्या दिवशीं वारा अनुकूल होता

वासको दि गामा कोणत्या प्रकारचा मनुष्य होता याविषयीं.

हा ज्या वेळेस निघाला त्या वेळेस वारा तोंडचा होता.

हा केप गुड होप यास वळसा घालून इशानीकडे होतो.

त्या दिवशीं **गामानें** त्या भयंकर भूशिरास वळसा घातला, आणि **आफ्रिका** खंडाच्या कांठानें इशानी कडेस आपल्या गमनाचा रोंख धरिला. इतके दिवस या भूशिरापर्यंतच गलबतें चालविण्याची हद्द होती. **गामा** कितीएक बंदरीं जाऊन उतरला, आणि अनेक प्रकारचीं साहसकृत्यें करून **मेलिंदा**-शहरापुढें येऊन त्यानें नांगर टाकिला. या साहसकृत्याचें, **पोर्तुगीज** इतिहास कर्ते, त्याचें आचरण व शौर्य यांची प्रौढ परंतु वास्तव प्रशंसा करून, वर्णन करितात. **सेनेगाल** नदीपासून **झांजेबारच्या** हद्दीपर्यंत **आफ्रिका** खंडाच्या किनाऱ्यावरून जे मोठमोठे देश पसरलेले आहेत त्यांमधील लोकांची जात रानटी, अज्ञानी, अक्षरशत्रु, आणि कलाकौशल्य व व्यापार यांमध्यें गैरमाहीत, अशी होती; याशिवाय त्यांचे तोंडवळे व आंगाचा वर्ण तशाच रीतिभाति यूरोप खंडांतील लोकांपेक्षां भिन्न होत्या, असें **पोर्तुगीज** लोकांच्या दृष्टीस पडलें. एथून ते, जसजसे पुढें गेले तसतशी उत्तरोत्तर मनुष्यांची प्रकृति बदलत व सुधारत चालली हें पाहून, त्यांस जो आनंद झाला तो वर्णितां येत नाहीं. तो प्रकार असा कीं, त्यांस **आशिआ** खंडांतील लोकांसारिखेच चेहेरे जिकडे तिकडे दिसूं लागले, व सुधारणुकीचीं चिन्हें, तशीच विद्या, आणि मुसलमानी धर्म, यांची संस्थापना झाली होती, आणि व्यापारही बराच चालू झाला होता असेंही त्यांनीं पाहिलें. त्यावेळेस **मेलिंदा** बंदरांत **हिंदुस्थानांतील** कितीएक तारवें होतीं. **गामास** कार्यसिद्धीविषयीं पुरा भरवसा येऊन तो पुढें जलपर्यटन करीत चालला, आणि १४९८ चे मे महिन्याचा २२ वे तारिखेस

यास कार्य सिद्धीविषयीं भरवसा वाटून हा आपलें पर्यटन पुढें चालवितो.

कालिकोट एथें आल्यावर तेथील संपत्ति वगैरे पाहून यास फार आनंद होतो.

मलबार किनाऱ्यावर **कालिकोट** एथें मुसलमान सुकाणु धरणाऱ्याच्या मदतीनें येऊन पोंहोचला. आजपर्यंत **युरोपिअन** लोकांस जे अपुर्ते लेख मिळाले होते त्यांवरून, अतिशय उत्तमावस्थेप्रत पावलेला जो हा देश एथील संपत्ति, दाट वस्ति, लागवड, उद्योग, आणि कलाकौशल्यें, यांविषयीं जी कल्पना यानें बांधिली होती, ती प्रत्यक्ष त्या गोष्टींचें दर्शन होतांच कांहींच नव्हे अशी झाली. परंतु त्याजवळ तेथें ठाणें घालण्या पुरतें सैन्य, अथवा प्राप्ति होण्यासारिखा व्यापार करायास चांगला माल, नव्हता ह्मणून, नौकागमनविद्या प्रथम निघाल्यापासून जीं पर्यटनें आजपर्यंत झालीं त्या सर्वांत फार दिवस लागलेलें, आणि परम कठीण, असें जें आपण पर्यटन केलें, त्यांत सिद्धि प्राप्त झाली ही बातमी घेऊन, **पोर्त्तुगाल** देशास त्वरीत परत गेला. तो **लिस्बोनचें** बंदर सोडल्यापासून दोन वर्षें दोन महिनें आणि पांच दिवसांनीं १४९९. त सप्तंबर महिन्याच्या १४ वे तारिखेस तेथें जाऊन उतरला.

पूर्वींची नवीन शोध करण्याविषयींची उमेद.

याप्रमाणें जितक्या भूगोलावर वस्ति आहे तितक्या प्रदेशाची स्थिति कोणत्या प्रकारची आहे, हा शोध करण्यांत पंधराव्या शतकांत जितका उद्योग मनुष्याच्या हातून झाला, तितका त्या शतकाच्या पूर्वींच्या सर्व काळांत झाला नाहीं. नवीन देश शोधून काढण्याची उमेद प्रथम हलकी आणि सावधगिरीची असे, तेणें करून तिचा फार प्रसार झाला नाहीं, आणि तीपासून जितके प्रयत्न झाले तितकें भित्रेपणाचे व संशयाचे होते. त्याच उमेदीस सिद्धि होऊं लागल्यामुळें हुशारी येऊन तीपासून मोठ्या पराक्रमाच्या आणि साहसाच्या गोष्टी

सांप्रतकालची नवीन शोध करण्याची उमेद.

घडूं लागल्या. असजशी ती उमेद वाढूं लागली तसतशी बळावत चालली; आणि शेवटीं ती इतक्या त्वरेनें व सपाट्यानें वृद्धिंगत झाली, कीं तेणें करून अज्ञान व भीति यांमुळें मनुष्याचे हातून आजपर्यंत जे मोठमोठे शोध होत नसत ते होऊं लागले. **पोर्तुगीज** लोकांस **आफ्रिकेच्या** किनाऱ्यावरून **केप नोन** पासून **केप दि वेर्द**पर्यंत जातां जातां बहुत करून ५० वर्षें लागलीं. **केप दि वेर्द** हें **केप नोनच्या** दक्षिणेस सारें १२ अंशांवर आहे. तीस वर्षांपेक्षां कांहीं अल्प काळांत विषुवरेषेच्या पलीकडील गोलार्धांत जाऊन, ते **केप दि वेर्द**पासून ४९ अक्षांशांचे अंतरावर जें **आफ्रिकेचें** दक्षिण टोंक तिकडे गेले. त्याच शतकाच्या शेवटच्या सात वर्षांत पश्चिमेकडेस एक नवीन खंड शोधून काढिलें. तें त्या काळीं मनुष्यमात्रास पृथ्वीवरील जितके प्रदेश माहीत होते त्या सर्वांपेक्षां कमी विस्तीर्ण नव्हते. पूर्वेस जे समुद्र व देश अज्ञात होते तेही शोधून काढिले; आणि **यूरोपखंड** आणि **हिंदुस्थानांतील** समृद्ध देश यांमध्यें व्यवहार चालू झाला.

प्राचीन आणि नवीन गोष्टींची तुलना केली असतां जमीन अस्मानीचें अंतर दृष्टीं पडतें.

ह्या व्यवहाराची फार दिवसांपासून इच्छा होती, परंतु हाकालपर्यंत तो गुप्तच होता. आजपर्यंत ज्या गोष्टी थोर आणि वैभवाच्या मानिल्या होत्या त्या, अशा आश्चर्यकारक आणि असंभविक गोष्टींबराबर ताडून पाहतांच, फिक्या पडून अदृश्य झाल्या. मोठमोठे विषय आपोआप दृष्टिगोचर होऊं लागले. त्या विषयांच्या दर्शनानें मनुष्याच्या मनास उत्तेजन येऊन, व आनंद वाटून, तें मोठ्या हौसेनें त्यांच्याकडेस लागलें, आणि त्यानें आपल्या ज्या उत्तम शक्ति त्या नवीन दिशेकडेस खर्चिल्या.

ती उमेद **स्पेनदेशामध्यें** नवीनच उत्पन्न झाली होती, तथापि लवकरच अतिशय वृद्धिंगत झाली. त्या राज्यामध्यें नवीन देश शोधून काढण्याविषयीं जितके प्रयत्न झाले तितके सर्व, सरकारी खर्चानें आजपर्यंत एकट्या **कोलम्बसानें** केले. परंतु सांप्रत **कोलम्बस** ज्या देशीं गेला होता त्यांचें यानें जें उत्तम वर्णन केलें त्यास, व तेथील संपत्तीचे जे नमुने दाखविले त्यांस भुलून तेथील उमेदवार लोकांनीं आपल्या खर्चानें आरमार तयार करून नवीन देश शोधून काढायास कबूल केलें. इकडे **स्पेनदेशच्या** दरबारचा वसूल मुळीं थोडा असून तो नवीन देश शोधून काढण्याच्या स्वारींत खर्च झाला होता, आणि जरीं या शोधापासून पुढें फार नफा होईल अशी आशा उत्पन्न झाली होती, तथापि सांप्रतच्या खर्चाप्रमाणें नफा झाला नाहीं, ह्मणून नवीन शोध करण्याचें ओझें आपल्या प्रजेवर घालावें अशी या दरबारची इच्छा झाली होती. सर्व राज्यास कांहीं नफा होण्याचा विचार वृद्धिंगत करण्याकरितां, कल्पक लोकांचा लोभ, कल्पनाशक्ति, व प्रयत्न यांस, साधनीभूत करण्याची संधि, त्या दरबारानें मोठ्या आनंदानें साधिली. परंतु यां विचारांपासून त्या लोकांस नफा होण्याचा संदेहच होता. अशा प्रकारचें बोलणें **आलोन्सो दि ओजेदा** यानें लाविलें. तो शूर आणि चपळ कामगार होता, व तो **कोलम्बसाच्या** दुसऱ्या स्वारींत याच्या बराबर गेला होता. तो गृहस्थ पदवीचा आणि अब्रूचा होता सबब **सेवील** एथील व्यापारी लोकं त्यास फार मानीत असत. या गृहस्थास पर्यटन करण्याकरितां सरकारचा हुकूम मिळत असल्यास आह्मीं चार तारवें तयार करून देतों असें त्यांनीं

स्पेन देशचे लोक नवीन शोधांचें काम जातीच्या खर्चावर पत्करितात.

यांत प्रथम ओजेदा बोलणें लावितो.

तें सरकारांत मान्य होऊन तो पर्यटन करितो.

पत्करिलें. हें काम सरकारच्या हिताचेंच होतें; यांत **वादहोसचे** बिशपाच्या सबल आश्रयानें अनायासें करून सिद्धि झाली. **कोलम्बसाचें** अनुमत न घेतां व त्यानें १४९२ मध्यें करारनामा करून जे अक्त्यार व हक्क मिळविले होते त्यांचा विचार न करितां, **ओजेदा** यास नवीन खंडांत जावयास परवानगी दिली. त्यास यथास्थित मार्ग कळावा ह्मणून त्या-बिशपानें **कोलम्बसाच्या** शेवटल्या पर्यटनाचें दर दिवसाचें वृत्त, आणि यानें शोधून काढिलेल्या देशांचे नकाशे त्यास दिल्हे. **ओजेदा** यानें आपलें पर्यटन नवीन रस्ता धरून चालविलें नाहीं, तर तो लाचार होऊन **कोलम्बसाचाच** रस्ता धरून मे महिन्यांत **पारिआच्या** किनाऱ्यावर येऊन पोहोंचला; आणि तद्देशीय लोकांबरोबर व्यापार करूं लागला. नंतर पश्चिमेकडेस वळून **केप दि वेला** एथपर्यंत गेला, आणि त्या किनाऱ्यावरून ज्या ठिकाणापर्यंत **कोलम्बस** गेला होता त्याच्या पलीकडे बराच लांब गेला. हा देश महाद्वीपाचाच भाग आहे असें जें **कोलम्बसाचें** मत त्याचा प्रत्यय घेऊन अगटोबर महिन्यांत **ओजेदा**, **हिस्पान्योलाच्या** वाटेनें **स्पेन** देशास परत आला. या पर्यटनामध्यें यास देशशोधक अशी थोडीशी कीर्ति मिळाली, परंतु या स्वारीकरितां ज्यांनीं पैक्याची उभारणी केली होती त्यांस यापासून कांहीं नफा झाला नाहीं.

त्याचे बरोबर अमेरिगो वेस्पुची गेला होता.

या पर्यटनामध्यें **फ्लोरेन्स** एथील **अमेरिगो वेसपुची** यानावाचा एक गृहस्थ **ओजेदाबरोबर** गेला होता, त्याच्याकडेस कोणतें काम असे तें निश्चित नाहीं, परंतु तो खलाशा-

च्या कामांत मोठा माहितगार व नौकाशास्त्रोपयोगी सर्व विषयांमध्यें फारच कुशल होता, ह्मणून या समुद्रपर्यटनामधील सर्व कृत्यें चालविण्यांत त्यासि प्रमुख करावा असे त्याचे सोबती स्वसंतोषानें मानीत इतका मोठेपणा यास मिळाला होता, असें दिसतें. यानें परत येऊन लवकरच आपल्या पराक्रमाचें आणि नवीन शोधाचें वर्णन स्वदेशीय लोकांतून किती एकांस विदित केलें, व प्रवासकर्त्ता काय तो मी अशा गर्वानें आपलीं महाकृत्यें मोठमोठीं दिसत असें करण्यास श्रम करून, त्यानें मोठ्या कुशलतेनें व खात्रीनें नवीन खंडामध्यें महाद्वीप प्रथम शोधून काढण्याचें यश आपण घेतलें असें दिसून येई अशी आपली गोष्ट बनाविली. हें **अमेरिगो** याचें वर्णन मोठ्या कौशल्यानें आणि अलंकारिक रीतीनें लिहिलें होतें. त्यामध्यें याच्या समुद्रपर्यटनाची मनोरंजक गोष्ट, आणि स्वतःसिद्ध पदार्थांविषयीं जीं याचीं समर्पक भाषणें, तेथील लोक, आणि जे देश यानें पाहिले होते त्यांचा रीतिभाति हीं सर्व लिहिलीं होतीं. नवीन खंडांतील भागांचें प्रथमतः छापिलेलें वर्णन काय तें हेंच होतें, आणि यापासून मनुष्यमात्राची नवीन व अद्भुत अशा गोष्टीविषयींची जी इच्छा ती तृप्त होईल असें होतें, ह्मणून त्याचा त्वरित प्रसार झाला, आणि मोठ्या आश्चर्यानें सर्व तें वाचूं लागले. जो देश **अमेरिगो** यानें शोधून काढिला असेल असें कल्पिलें होतें, त्यास हळू हळू याचेंच नाव पडत चाललें. मनुष्याचे मनांचा कल बहुधा यथार्थ व कारण समजण्याकडेस नसतो; यामुळें ही चुकी तशीच राहिली. सर्व लोकांच्या संमतानें भूगोलावरील ह्या नवीन

तो मोठ्या युक्तीनें महाद्वीप शोधून काढिल्याचें यश आपण घेतो.

यावरून त्याचेंच नाव त्या महाद्वीपास पडतें.

भागास **अमेरिका** हें नाव दिलें. या भाग्यवान् ठकानें धि-ट्टाईचीं मिषें करून ज्यानें हें नवीन खंड शोधून काढिलें होतें त्याच्या कीर्तीचें हरण केलें. **अमेरिगो** याच्या नावानें **कोलम्बसाचें** नाव मागें पाडिलें; आणि अशा अन्यायाच्या कृत्या विषयीं मनुष्यानें खेद मात्र करावा, परंतु जी चुकी बहुत कालपर्यंत चालत आली ती नीट करण्याचा समय आतां राहिला नाहीं.

आलोन्सोनीन्यो यांचें जलपर्यटन.

याचवर्षी नवीन देश शोधून काढण्याविषयीं दुसरें एक जलपर्यटन झालें. **कोलम्बसानें स्पेनदेशामध्यें** नौकागमनव्यापाराची हौस उत्पन्न केली एवढेंच नाहीं, परंतु या नवीन वर्तनक्रमामध्यें ज्यांनीं आपलें नाव गाजिवलें असे जे सर्व पहिले उमेदवार त्यांस याच्याच शिक्षेचें वळण होतें, आणि याचा फर्मा उतरण्याजोगी त्यांस युक्ति व माहिती याच्याच जलपर्यटनांत प्राप्त झाली होती. **आलोन्सो नीन्यो** जो **कोलम्बसाच्या** हाताखालीं याच्या शेवटच्या पर्यटनामध्यें चाकरीस होता तो, व **सेवील** एथील व्यापारी **क्रिस्तोफर ग्वेरा** हे दोघे एक तारूं तयार करून **पारिआच्या** किनाऱ्यास गेले. हें जलपर्यटन, सर्वसाधारण, अथवा स्वदेशसंबंधीं उद्देशापेक्षां स्वकीय लाभावर विशेष नजर ठेवून चालविलें असें दिसतें. **नीन्यो** आणि **ग्वेरा** यांनीं जे शोध केले ते मोठ्या महत्वाचे होते असें नाहीं, परंतु त्यांनीं स्वदेशीं जें सुवर्ण आणि मोत्यें आणिलीं तेणेंकरून त्यांच्या देशचे लोकांस तशा महत्कृत्यांत शिरावें अशी इच्छा उत्पन्न झाली.

यापासून दुसऱ्या लोकांस अशा कृत्यांत शिरण्याची उमेद येती.

नंतर लवकरच इसवी सन १५०० त जानेवारी महिन्या-

च्या १३ व्या तारिखेस **कोलम्बसाच्या** पहिल्या जलपर्यटना- मध्यें जे याचे सोबती होते त्यांतून **विन्सेन्त यानेस् पिंझोन** या नावाचा एक गृहस्थ चार तारवें घेऊन **पेलास** एथून निघाला. तो मोठ्या धीटपणानें दक्षिणेकडे गेला, आणि विषुववृत्त उलंघन करायास **स्पेन**देशांतील लोकांतून यानेंच काय तें प्रथम धैर्य केलें. परंतु **माराण्योन** अथवा **आमझोन** लोकांची नदी इचे मुखाच्या पलीकडील किनाऱ्याच्या कोणत्याही प्रदेशावर तो उतरला नाहीं असें दिसतें. हे सर्व नौकागमन. कर्त्ते यांनीं **कोलम्बसाचा** अशुद्ध सिद्धांत घेऊन त्यांनीं जे देश शोधून काढिले होते ते विस्तीर्ण असा जो हिंदुस्थान देश त्याचेच भाग होत असें मानिलें.

पिंझोन यांचे. ता० १३ माहे जानेवारी इसवी सन १५००

अमेरिका खंडाच्या ज्या फलद्रूप प्रांतापर्यंत **पिंझोन** गेला होता त्या प्रांताचा पंधराव्या शतकाच्या शेवटल्या वर्षी अधिक चांगला शोध लागला. **ईस्त इंन्दीझ** एथें जें **गामानें** जलपर्यटन केलें त्यांत सिद्धि प्राप्त झाल्यावरून **पोर्त्तुगाल**देशाच्या राजास व्यापार चालवायास व देशही जिंकून घेण्यास समर्थ असें आरमार तयार करायाची उमेद आली. तें आरमार तयार केल्यानंतर त्यानें त्याचा अधिकार **पेद्रो आल्वरेज काब्राळ** यास सांगीतला. **आफ्रिका** खंडाच्या किनाऱ्यावरून गेलें असतां अस्थिर वाऱ्याच्या झुळुका लागून, अथवा वारा वारंवार बंद पडून, आपल्या पर्यटनास प्रतिबंध होईल, अशी याची खात्री होती ह्मणून, तो किनारा चुकविण्याकरितां **काब्राळ** भर समुद्रांत होऊन पश्चिमेसच झाला, आणि विषुववृत्ताच्या पलीकडे दाहा अंशांवर एका अज्ञात देशाच्या तीरा-

पोर्त्तुगीज लोकांचे शोध.

ब्रेझील प्रांत त्यांच्या हस्तगत होतो.

वर आपण आलों असें पाहून यास फारच आश्चर्य झालें. आजपर्यंत् न पाहिलेलें असें हें अत्लान्तिक महा सागरामधील बेट आहे असें यानें प्रथम कल्पिलें, परंतु किती एक दिवसपर्यंत त्याच बेटाच्या कांठानें जात असतां हा इतका विस्तृत देश कोण्या एका मोठ्या महाद्वीपाचा भाग असावा असें हळुहळु यास वाटूं लागलें. या दुसऱ्या कल्पनेस चांगला आधार होता, कारण कीं, हा देश सांप्रत ज्या दक्षिण अमेरिकेंतील प्रदेशास ब्रेझील असें ह्मणतात त्या प्रांतांतीलच होता. तेथें हा उतरला, आणि तेथील जमीनीची फलद्रूपता व हवेचें आनुकूल्य फार चांगलें आहे असें मानून, यानें पोर्तुगालच्या सरकाराकरितां तो प्रांत हस्तगत करून घेतला; आणि अशा मोठ्या अतर्कित कृत्याचें इत्थंभूत वर्तमान लिहून लिस्बोन शहरास एक तारूं रवाना केलें. कोलम्बसानें जो नवीन खंडाचा शोध लाविला तो, शास्त्रविद्येकरून प्रकाशित, अनुभवसिद्ध, आणि युक्तिसिद्ध, अशी जी याची स्फुरद्रूप कल्पनाशक्ति, तिच्या प्रयत्नानें झाला; आणि तो मोठ्या धैर्यानें व निग्रहानें चालविला होता. परंतु जो महान् उद्देश उपस्थित करून समाप्तीस नेला, असा मनुष्यें आपल्या बुद्धीचा प्रौढपणा मिरवितात, तो उद्देश, दैवयोगानेंही कदाचित् घडून येतो, असें पोर्त्तुगीझ लोकांच्या या पर्यटनावरून दिसून येतें. कारण कीं, जरीं कोलम्बसाच्या चातुर्यानें मनुष्यांस अमेरिका खंडास नेलें नसतें तरीं काब्राळ यानें दैवयोगानें थोड्या वर्षांनंतर त्यांस या विस्तीर्ण महाद्वीपाची माहिती करून दिली असती.

अपूर्व गोष्ट कदाचित दैवयोगानेंही घडून येते.

स्पेनदेशीय लोक व पोर्तुगीज लोक एकापाठीमागून एक अशीं पर्यटनें करून कोलम्बसानें जो पृथ्वीवरील प्रदेश त्यांस माहीत करून दिला होता त्याचा विस्तार आणि संपत्ति यांविषयीं प्रतिदिवशीं अधिकाधिक ज्ञान करून घेत होते; व इकडे कोलम्बस आपल्या चाकरीस योग्य अशी जी प्रतिष्ठा आणि स्वास्थ्य, यांचा उपभोग करण्यापासून दूर राहून, आपल्या ताब्यांतील लोकांचा हेवा, व दुष्टबुद्धि, आणि ज्या सरकाराजवळ हा चाकरीस होता त्याची कृतघ्नता, यांपासून जितकीं संकटें प्राप्त होत, तितक्यांही बराबर, झुजत होता. रोल्दानाबराबर एकी केल्यामुळें जरीं बंडवाल्यांचा कट मोडून त्यांचें बळ कमी झालें होतें तरीं, त्या बेटामधील कलहाचें बीज समूळ नाहींसें झालें नाहीं. ज्यांस कोलम्बसाचें करणें आवडलें नाहीं त्यांतून कितीएक याच्या ताब्यांत राहण्याचें नाकबूल करून शस्त्रेंच धरून बसले. तेव्हां त्यांच्या बंडाव्यास प्रतिबंध करण्याकरितां, व त्यांच्या अपराधांबद्दल शिक्षा करण्याकरितां कोलम्बस व याचे भाऊ यांस पाळीपाळीनें लढाई करावी लागे. या गोष्टीपासून सतत उद्योग आणि काळजी उत्पन्न होई, त्यामुळें स्पेनदेशच्या दरबारांत याचे शत्रु ज्या घातकी मसलती करीत त्यांकडेस कोलम्बसास नीट लक्ष ठेवायास सांपडत नसे. ज्यांस कोलम्बसाचा कारभार फारच आवडत नसे त्यांतील पुष्कळ लोकांनीं, यानें सन्त दोमिंगो एथून जीं तारवें पाठविलीं होतीं त्यांबराबर यूरोप खंडास परत जाण्याची संधि साधिली होती. असा जो त्यांचा शेवटचा सर्व आशांचा भंग झाला तेणेंकरून त्या हत-

कोलम्बस व त्याचे भाऊ यांस बंडवाल्यांवरावर लढाई करावी लागते.

त्यांतील कित्येक स्पेनदेशास परत येतात.

ते राजा व राणी यांस कोलम्बसाविषयीं गाऱ्हाणीं सांगून त्रास देतात.

भाग्य लोकांचा **कोलम्बसावर** जो राग होता तो पराकाष्ठेचाच वाढला. त्यांचें दारिद्य आणि विपत्ति पाहून अंतःकरणांत दया उत्पन्न होई, तेणेंकरून ते **कोलम्बसावर** जे आरोप ठेवीत ते खरेसे वाटत, व ते जीं गाऱ्हाणीं सांगत त्यांत लोक मन घालीत. त्यांनीं आपल्यास दुःख देणाऱ्या गोष्टींचा तपशील वार मजकुर, आणि कोलम्बसावरील फिर्यादींचीं कलमें लिहून, **फार्दिनान्द** आणि **इसाबेला** यांस लागोपाठ अर्जी करून त्रास दिला. जेव्हां जेव्हां राजा आणि राणी दरबारांत दृष्टीस पडत तेव्हां तेव्हां त्यां सभोवतीं ते लोक गोळा होऊन आपली जी बाकी थकली होती तिचा फडशा करावा ह्मणून फार जिकीरीनें कोलाहल करीत. याशिवाय ज्या पुरुषामुळें आपणास दुःखें भोगावीं लागलीं त्याचा सूड उगवण्यास आग्रहपूर्वक विनंती करीत; याप्रमाणेंच जेथें जेथें **कोलम्बसाच्या** मुलांची गांठ पडे, तेथें तेथें ते त्यांचा अपमान करीत, आणि **स्पेनदेशां**तील सर्व संपत्ति ज्यामुळें धुतली गेली, व एथील लोक ज्यामध्यें जाऊन मरणार मात्र असे नाशकारक देश ज्यानें आपल्या घातकी अपूर्व दर्शनाच्या इच्छेवरून शोधून काढिले, त्या धूर्त पुरुषाचीं तुह्मी पोरें असा उपहास करीत. **अमेरिकाखंडा**पासून आलेले बंडखोर लोक **कोलम्बसाचा** नाश करावा ह्मणून जो असा धडधडीत प्रयत्न करीत होते त्या

या कृत्यास दरबारी लोकांचेंही साहाय्य मिळतें.

प्रयत्नास, दरबारी लोकांतील ज्या लोकांच्या मनांत **कोलम्बसाचा** कार्यसिद्धि आणि मानमान्यता पाहून हेवा उत्पन्न झाला होता, व जे याच्या युक्तीस सर्वदां प्रतिबंध करीत असत, त्यांच्या गुप्त व नाशकारक कारस्थानांमुळें चांगलें साहाय्य मिळालें.

त्या गृहस्थांनीं **कोलम्बसावर** जे दोषारोप आणिले होते ते स्वसंतोषानें व पक्षपातानें ऐकण्याविषयीं **फेर्दिनान्द** प्रवृत्त झाला. **कोलम्बसानें अमेरिकाखंडांतील** संपत्तीविषयीं जरीं अतिशयोक्तीचीं वर्णनें केलीं होतीं तरीं, त्या खंडापासून आजपर्यंत इतकें अल्प द्रव्य आलें होतें कीं तेणेंकरून जें आरमार तयार करून पाठविलें होतें त्याचा खर्च भागण्याचेंही, फार दूर होतें. **स्पेनदेशानें** महाप्रयास केला त्याबद्दल, त्यास नवीन नवीन देश शोधून काढण्याची कीर्ति, आणि दूर दूरच्या **देशांबरोबर** व्यापार करण्याच्या लाभाची आशा, या दोन गोष्टी मात्र कायत्या प्राप्त झाल्या. परंतु नवीन खंड शोधून काढल्यामुळें जो प्रथमतः आनंद झाला होता तो कालगतीनें कमती झाला, व **फेर्दिनान्द** याचें मन **कोलम्बसाच्या** कामाविषयीं उदासीन होतें, ह्मणून त्याचें केवळ कीर्तीनेंच समाधान व्हावयाजोगें नव्हतें. त्या वेळेस व्यापाराच्या स्वरूपाविषयीं लोकांचें ज्ञान इतकें अल्प होतें कीं ज्या गोष्टींत तात्काल लाभ होत नसे, तींत कालेंकरून प्राप्ति होण्याची अथवा हळु हळु आणि सुमाराचें निष्पन्न होण्याची आशा ते अगदींच धरीत नसत. वास्तव **कोलम्बसाच्या** साहसकृत्यांमुळें **स्पेनदेश** खराबीस आला, आणि याच्या गैरवर्तणुकीमुळें व याच्या आंगीं राजकीय कारभार चालविण्याचें सामर्थ्य नाहीं यामुळें सुवर्णानें परिपूर्ण असा देश ज्यांनीं जिंकिला, त्यांस त्यापासून कांहींच प्राप्त झालें नाहीं, असें **फेर्दिनान्द** यानें कल्पिलें. **कोलम्बसाविषयीं** जिच्या मनांत फार चांगली कल्पना होती, व जिनें यास सतत आश्रय दिला होता, अशी

फेर्दिनान्द कोलम्बसावरील दोषारोप पक्षपातानें ऐकतो.

यानें स्पेनदेश खराबीस आणिला असें तो मानितो.

इसाबेला राणी-चे मनांत ही याविषयीं वाईट भरतें.

जी **इसाबेला** राणी तीही **कोलम्बसाचे** दावेदार लोकांचा मोठा समाज व त्यांची धिट्टाई पाहून फिरली; ज्यापेक्षां सर्वांच्या मनांत **कोलम्बसाविषयीं** वैमनस्य आलें आहे, त्यापेक्षां हें वास्तविक जीं यानें दुःखें दिलीं त्यांपासूनच उत्पन्न झालें असावें अशी शंका ती धरूं लागली. **बादहोस** एथील बिशप याचा आणि **कोलम्बसाचा** फार दिवसांचा द्वेष होता ह्मणून त्यानें **इसाबेला** राणीच्या मनांतील शंकेस उत्तेजन देऊन ती दृढ करून टाकिली.

त्याचा दुष्ट परिणाम.

कोलम्बसावर जो असा आरोपांचा वर्षाव केला होता तो मनास आणायास **इसाबेला** राणीनें आरंभ करिताक्षणींच **कोलम्बसास** घातक अशी गोष्ट घडण्यांत आली. ती अशी; **कालाद्रावा** एथील नैट पदवीचा **फ्रांसिस दि बोवादिला** यास, **कोलम्बसाच्या** वर्तणुकीविषयीं शोध करण्याची, व **कोलम्बसावर** गैरवर्तणुकीचा आरोप लागू झाला असतां त्यास काढून त्याचें काम आपलेकडे करून घेण्याची, मुकत्यारी सांगून, **हिस्पान्योला** एथें जाण्याकरितां त्याची योजना केली. असा गैरचालीचा अधिकार सांगून ज्यास **कोलम्बसाच्या** चौकशीकरितां पाठविलें होतें, त्याचा **कोलम्बसास** दोषी ठरविण्यामध्येंच स्वार्थ होता, ह्मणून अशा दोषापासून मुक्त होणें फारच अशक्य होतें. यासमयींच **कोलम्बानें** त्या बेटांतील सर्व कलह मिटवून टाकून स्पेनदेशीय लोक आणि **इन्दिअन** लोक या उभयतांनीं आपले ताब्यांत स्वस्थ मुकाट्यानीं राहावें असें केलें होतें, आणि **स्पेनदेशच्या** राजास पुष्कळ वसूल व लोकांस मोठे लाभ प्राप्त होण्यासारिखें, खा-

र्णांचें काम चालविण्याकरितां, व देशांमध्यें कृषिकर्म करण्याकरितां, सामानसुमान सिद्ध केलें होतें. अशीं जरीं कृत्यें केलीं होतीं तरीं त्यांच्या स्वरूपाकडे अथवा त्यांच्या मोठेपणाकडे लक्ष न देतां **बोवादिला** यानें त्या बेटांत जाऊन उतरलेल्या क्षणापासून **कोलम्बसास** गुन्हेगाराप्रमाणें वर्तविण्याचें निश्चयात्मक कारण उघड केलें. **बोवादिला** यानें **सन्त दोमिंगो** एथील **कोलम्बसाचें** घर हाताखालीं घातलें, याससमयींच **कोलम्बसानें** तेथें नसावें असा योग घडून आला होता; .नंतर त्यानें **कोलम्बसाची** सर्व चीजवस्त अशा जबरीनें घेतली कीं, जसें कोणी ह्मणेल **कोलम्बसावरील** गुन्हा त्यानें पुर्तेपणीं शाबुदच करून दिला होता काय? याप्रमाणेंच तेथील किल्ला व राजाचीं कोठारें यांचें स्वामित्व जबरीनें आपणाकडे घेऊन लोकांनीं आपणास मुख्य अधिकारी मानावें अशी त्यानें त्यांस सत्तेनें आज्ञा केली. **कोलम्बसानें** जे बंदिवान प्रतिबंधांत ठेविले होते त्यांस सोडून दिले, आणि यानें आपले वर्तणुकीचा जाब सांगण्याकरितां समक्ष यावें असा **कोलम्बसास** **बोवादिला** यानें हुकूम पाठविला, त्या हुकूमाबरोबर राजापासून जें त्यास अधिकारपत्र मिळालें होतें त्याची नकल पाठविली, तींत **कोलम्बसानें** **बोवादिलाच्या** आज्ञेप्रमाणें वागावें असें लिहिलें होतें.

याचे महत्कृत्यांकडे बोवादिला लक्ष देत नाहीं.

या समयीं **फेर्दिनान्द** आणि **इसाबेल्ला** यांची कृतघ्नता व अन्याय या दोन गोष्टी जरीं **कोलम्बसाच्या** अंतःकरणास फार लागल्या, तरीं आपल्यास जें करणें उचित तें करायास यानें एक क्षणमात्रही मागें पुढें घेतलें नाहीं. हा यथायोग्य

परंतु कोलम्बस आपणास जें उचित तें करितो.

याची जरीं इतकी अप्रतिष्ठा झाली तरीं हा धैर्य सोडीत नाहीं.

मौन्य धरून, आपल्या उभयतां प्रभूंची आज्ञा मान्य करून, त्यांनीं याची चौकशी करण्याकरितां ज्याचेकडे अधिकार सांगितला होता त्या जुलमी आणि पक्षपाती न्यायाधीशाच्या दरबारास लागलाच गेला. परंतु बोबादिला यानें कोलम्बसास आपले समक्ष न आणितां यास कैदी करून याच्या पायांत मोठमोठ्या बिड्या ठोकून यास गलबतावर पाठवून द्यावें असा हुकूम केला. अशा प्रकारें प्रतिष्ठेची हानि होई इतकें जरीं दैव प्रतिकूळ झालें तरीं ज्या धैर्याविषयीं कोलम्बसाची प्रसिद्धि होती तें धैर्य यानें सोडिलें नाहीं. स्वकीय प्रामाणिकपणाविषयीं मनोमय साक्षी बाळगून, व आपण संपादन केलेल्या मोठमोठ्या वस्तूंचा विचार करून, कोलम्बसानें आपलें समाधान करून घेतलें, आणि आपल्या आब्रूची जी अशी हानि केली ती यानें स्वस्थचित्तानें व प्रौढपणानें सहन केली. या समयीं याच्या दुःखांचा परिहार करण्याकरितां याच्या जिव्हाळ्याचेंही कोणी नव्हतें. बोबादिला यानें तेथील ठाणेगार लोकांस हवी तशी माफी देऊन, व इन्दिअन लोक आमच्या ताब्यांत द्यावे असा ज्यांनीं अर्ज केला होता, त्यांस त्या मोठ्या उदारपणाच्या देणग्या देऊन, आणि शिक्षा करण्याची व राज्यकारभार चालविण्याची लगाम सैल

बोबादिला ठाणेगारांच्या अनुमतीनें वागून त्यांचा कृपा संपादितो.

सोडून, त्या लोकांची इतकी अतिशय कृपा संपादन केली कीं, ज्या स्पेनदेशीय लोकांस दारिद्र्यामुळें अथवा गुन्हा लागू झाल्यामुळें स्वदेश सोडणें प्राप्त झालें होतें, व जे दैवावर हवाला घालून उद्योग पहाण्यास निघाले होते, त्यांनीं अशी कोलम्बसाची अप्रतिष्ठा व प्रतिबंध पाहून, अनुचित समाधान

याचा मान हा-नि इच्छिणाऱ्यां-पासून याचे चौकशीची साधनें जम-वितो.

दर्शविलें, आणि आपले स्वभाव व आपल्या उपजीविकेच्या प्राचीन चाली यांस योग्य अशी मनःपूत स्वतंत्रता आतां आपणास भोगायास सांपडेल अशी आपली आपणास थोरवी दिली. अशा प्रकारें कोलम्बसाचीं कृत्यें दूषित करण्याकरितां, व याच्या अब्रूस कलंक लाविण्याकरितां जे पुरुष सिद्ध होऊन बसले होते, त्यांपासून बोवादिला यानें कोलम्बसावर आरोप आणण्याकरितां साधनें जमा केलीं. कधीं न घडण्याजोगे आणि विलग असे जे कोलम्बसावर दोषारोप आणिले होते त्या सर्वांचा त्यानें स्वीकार केला. कोलम्बसाच्या अपराधांची बातमी सांगणारा कशाही दुष्कीर्तीचा असला तरीं बोवादिला यानें त्याचा निषेध केला नाहीं. अशा रीतीनें चौकशी करून जो अनुचित आणि पक्षपाताचा निर्णय ठरविला तो स्पेन देशास पाठवून दिला, आणि त्या समयींच कोलम्बस व याचे दोघे बंधू यांस बिड्यासकट स्पेनदेशास घेऊन जावें असा हुकूम केला. अशा प्रकारें त्यांचा मानभंगच करून राहिला नाहीं तर त्या तिघांनीं परस्पर सुखसमाधानाच्या गोष्टी सांगून आपल्या दुःखाचा परिहार करूं नये ह्मणून बोवादिला यानें दुष्ट बुद्धीनें त्यांस वेगळ्या वेगळ्या तारवांत अडकून टाकिलें. बोवादिला याचीं मनःपूत आणि मानहानि करणारीं कृत्यें पाहून हिस्पान्योला एथील सर्व स्पेनदेशीय लोकांनीं आपल्या नावास व देशास बट्टा लागे अशी त्या कृत्यांस जरीं मान्यता दिली तरीं, त्यांमधील एका मनुष्यास कोलम्बसानें जीं महत्कृत्यें केलीं होतीं त्याविषयींचा बराबर समज होता, ह्मणून याच्या पदवीस व वयास

अशा दुराचरणास मान्यता देऊन स्पेनदेशीय लोक स्वदेशास बट्टा लावितात.

कोलम्बस नौकाधिपतीस यथोचित उत्तर करितो.

आणि मोठेपणास योग्य जो श्रेष्ठपणा व करुणा या दोहोंचेही विचार त्याच्या मनास अगदीं लागून गेले होते. ज्या गलबतामध्यें **कोलम्बसास** कैद केलें होतें त्याचा मुख्य अधिकारी **आलोनसो दि वालीजो** हा त्या बेटाच्या हद्दींतून पार पडतांक्षणीच मोठ्या सन्मानानें **कोलम्बसा**जवळ आला, आणि अन्यायानें याच्या पायांत ज्या बिड्या घातल्या होत्या त्या मी काढून टाकितों असें ह्मणाला. त्या समयीं **कोलम्बसानें** शुद्ध अंतःकरणास उचित अशा संतापानें उत्तर केलें कीं; "मी आपल्या उभयतां प्रभूंच्या आज्ञेस्तव या बिड्या धारण केल्या आहेत, येणेंकरून त्यांच्या इतर आज्ञेप्रमाणें ही आज्ञाही मी मान्य केली आहे असें त्यांचे दृष्टीस पडेल. आणि त्या उभयतांच्या आज्ञेवरून ज्यापेक्षां मला हा प्रतिबंध प्राप्त झाला आहे त्यापेक्षां यापासून त्यांचीच आज्ञा मला मुक्त करील."

यास बंदिवान करून आणितात हें ऐकून राजा व राणी चकित होतात.

स्पेनदेशास जाण्याकरितां जें हें जलपर्यटन चालविलें होतें तें दैवयोगेंकरून फारच लवकर समाप्तीस गेलें. **कोलम्बसास** बंदिवान करून व पायांत बिड्या ठोकून स्वदेशीं आणीत आहेत ही बातमी **फर्दिनान्द** आणि **इसाबेल्ला** यांस कळतांच, या कृत्यापासून सर्व लोकांस परम आश्चर्य वाटेल, आणि आपणास दोषावह अशा गोष्टी त्यांच्या मनांत ठसून जातील, असें त्यांस तत्काळ कळून आलें. त्या उभयतांस प्रथमच असें दिसून आलें कीं पराकाष्ठेची मोठीं बक्षिसें देण्यास योग्य अशीं कामें ज्यानें बजाविलीं, त्याची अशी अयोग्य फेड केलेली पाहून सर्व **यूरोपखंड** क्रोधभरित होऊन जाईल, आणि ज्या लोकांचें **कोलम्बसानें** मोठें हित केलें त्या लोकांची अनीति

व ज्या राजाचें आणि राणीचें राज्य यानें एवढ्या लौकिकास चढविलें त्यांची कृतघ्नता, यांविषयीं तें बल्गना करूं लागेल. त्या उभयतांनीं स्वकीय आचरणाविषयीं लज्जित होऊन, यास जो हा तोटा झाला तो भरून देण्याकरितां, व त्यापासून आपले अब्रूस जो डाग लागेल तो काढून टाकण्याकरितां, तत्काल **कोलम्बसास** बंधनिर्मुक्त करण्याचा हुकूम देऊन, यास दरबारांस येण्याकरितां आमंत्रण केलें, आणि याच्या पदवीस योग्य असा जामानिमा करून यानें दरबारांत यावें ह्मणून द्रव्यही पाठवून दिल्हें. **कोलम्बस** जेव्हां समक्ष येऊन पोहोंचला तेव्हां हा जाऊन आपल्या उभयतां प्रभूंचे पायीं लागला. त्या समयीं **कोलम्बस** कांहीं वेळपर्यंत उगाच स्तब्ध राहिला, कारण कीं याच्या मनांत जे नानाप्रकारचे विकार घोळत होते तींहींकरून याच्यानें कांहीं काळपर्यंत तोंडांतून एकही अक्षर काढवेनासें झालें. शेवटीं सावधान चित्त होऊन, **कोलम्बसानें** विस्तारपूर्वक संभाषण करून, आपला प्रामाणिकपणा तसेच चांगले उद्देश यांविषयीं मुद्यापत्यानिशीं खात्री होण्याजोगीं प्रमाणें दाखवून, आपली वर्तणूक निर्दोष आहे असें सिद्ध केलें, आणि जे शत्रु याचें केवळ द्रव्य द्वारा नुकसान करून समाधान न पावून याची जी केवळ प्रतिष्ठा आणि कीर्ति मात्र उरली होती तिचाही अपहार करण्याविषयीं उद्योग करीत होते, त्यांची दुष्टबुद्धि साक्षिपूर्वक उघड करून दिली. या समयीं **फेर्दिनान्द** यानें मोठ्या सौजन्यानें व **इसादेल्लाराणीनें** मोठ्या प्रीतीनें आणि सत्कारानें **कोलम्बसाचें** आदरआतिथ्य केलें. जी गोष्ट घडली तीविषयीं

हा समक्ष आल्यावर आपली वर्तणूक निर्दोष आहे असे सप्रमाण स्थापित करितो.

राजा व राणी आपल्यावरील दोष उडविण्याकरितां बोवादिलास पदच्युत करितात.

उभयतांनीं फार खेद करून ती गोष्ट आपणास कळून झाली नाहीं असें दर्शविलें; आणि **कोलम्बसास** यापुढें आश्रय व हुद्दा हीं देण्याविषयींचें त्यांनीं कबूल केलें. परंतु **बोवादिला** यानें जीं धट्टाईचीं कामें केलीं त्यांत आपलें अंग नाहीं असें दाखविण्याकरितां, जरीं त्यास पदच्युत केला तरीं **कोलम्बसानें** जे देश शोधून काढिले होते त्यांची सुभेदारी, व तेथील हक, पुनः याच्याकडे सांगितले नाहींत. **कोलम्बसास** दिलेल्या उपद्रवांचा सूड उगवणारे आपण आहों असें दाखविण्याचें जरीं त्या उभयतांच्या मनांत होतें तरीं ज्या दुष्ट मत्सरामुळें **बोवादिला** यास **कोलम्बसाची** अप्रतिष्ठा करण्याजोगा अधिकार दिला होता तो मत्सर अद्याप त्यांच्या पोटांत होताच. ज्या पुरुषानें त्या उभयतांवर महान् उपकार करून त्यांस बद्ध करून टाकिलीं होतीं त्याजवर विश्वास टाकायास

त्याचे जाग्यावर ओवान्दोस पाठवितात.

त्यांच्या मनांत भीति उत्पन्न झाली, म्हणून त्यांनीं **कोलम्बसास** नानाप्रकारचीं मिषेंकरून दरबारांत ठेवून घेतलें, आणि **अलकान्तेरा** एथील लष्करी खात्यांतील नैट पदवीचा **निकोलास दि ओवान्दो** या नावाचे गृहस्थास **हिस्पान्योला** एथील राज्य कारभार सांगितला.

ज्या उभयतांच्या हस्तांपासून **कोलम्बसानें** पूर्वीं भोगिलेल्या दुःखांचा परिहार होण्यासारिखा दिसला, त्यांपासूनच ही नवीन हानि उपस्थित झाली असें पाहून **कोलम्बस** फारच खिन्न झाला. स्वकीय प्रामाणिकपणाविषयीं अंदेशा येणारी अथवा छलकरण्याच्या मिषानें योजिलेली गोष्ट माहात्मे पुरुषांच्या अंतःकरणास फारच लागते. **स्पेनदेशीय** लोकां-

पासून कोलम्बसानें त्या दोनही गोष्टींचा अनुभव घेतला होता; आणि त्यांच्या अयोग्य आचरणावरून कोलम्बसास इतका संताप आला कीं, त्यामुळें याच्या मनांत जे विचार उद्भवले ते याच्यानें मनांत ठेववले नाहींत. जेथें जेथें हा जाई तेथें तेथें स्पेनदेशीय लोकांची कृतघ्नता दर्शविण्याकरितां, याच्या पायांत ज्या बिड्या घातल्या होत्या त्या आपले बराबर नेई. याच्या खोलीमध्यें त्या सदोदीत टांगलेल्या असत. मी मेलों ह्मणजे त्या माझ्या समागमें पुरून टाकाव्या असें यानें सांगून ठेविलें होतें.

जेथें जातो तेथें आपल्या बराबर बिड्या नेऊन स्पेनदेशीय लोकांची कृतघ्नता दर्शवितो.

अशा समयीं नवीन शोध करण्याचे उमेदीस, स्पेनदेशामध्यें ज्या पुरुषानें ती प्रथम उपस्थित केली होती याची अशी दुर्दशा करून टाकिल्यामुळें, जरीं मोठाच धोका प्राप्त झाला होता, तरीं, ती मंद आणि निर्बल होऊन राहिली नाहीं. जानेवारी महिन्यामध्यें रोडेरीगो दि बास्तीदास या नावाच्या एक विख्यात गृहस्थानें ज्युअन दि ला कोसा यास पातीदार घेऊन दोन तारवें सिद्ध केली. ज्युअन दिला कोसा यानें कोलम्बसाच्या हाताखालीं याच्या दोन्ही जलपर्यटनांमध्यें चाकरी केली होती, ह्मणून स्पेन देशामध्यें त्यास नौका चालविण्याच्या कामांत फार कुशल मानीत असत. ते दोघे शुद्ध महाद्वीपाकडे गलबताची नाळ धरून पारिआच्या किनाऱ्यावर येऊन पोंहोचले; नंतर पश्चिमेकडेस जाऊन हल्लीं ज्या प्रांताची तिएराफिर्मा या नावानें प्रसिद्धि आहे, त्यांचा दि वीला भूशिरापासून दारियेनच्या अखातापर्यंत सर्व किनारा त्यांनीं शोधून काढिला. नंतर थोड्याच दिवसांनीं ओजेदा हा आपला पूर्वीचा सो-

बास्तीदास आणि दिलाकोसा हे जलपर्यटनाकरितां निघतात.

ओजेदा याचें दुसरें जलपर्यटन.

वती **अमेरिगो वेसपुची** याबरोबर दुसऱ्या जलपर्यटनाकरितां निघाला; आणि **बास्तीदास** हा ज्या ठिकाणीं जाऊन उतरला होता तें ठिकाण यास माहीत नव्हतें ह्मणून त्याचीच वाट धरिली, आणि तो ज्या ज्या ठिकाणीं येऊन लागला होता त्या त्या ठिकाणीं हा येऊन लागला. **बास्तीदास** याचें जलपर्यटन सुखावह आणि लाभदायक असें होतें, आणि तेंच **ओजेदा** याचें फार क्लेशदायक व लाभशून्य होतें; परंतु या दोहोंपासून शोध करण्याची उत्सुकता फारच वाढली, कारण स्पेनदेशीय लोकांस **अमेरिका** खंडाचा जसा जसा अधिक शोध लागत गेला, तशी तशी त्यांची तेथील संपत्ति आणि फलद्रूपता यांविषयींची कल्पना अधिकाधिक वाढूं लागली.

ओवान्दोचे पर्यटनाची तयारी.

हे पराक्रमी पुरुष आपलीं जलपर्यटनें करून माघारे येण्याच्या अगोदरच नवा नेमलेला हकीम **ओवान्दो** यास **हिस्पान्योला** एथें नेण्याकरितां सरकारी खर्चावर एक आरमार तयार केलें होतें. **बोवादिला** यानें जो अविचाराचा वर्त्तनक्रम चालविला होता तो बंद करण्याकरितां, **ओवान्दो** याचें तेथें जाणें आवश्यक होतें; त्यानें जें तेथें गैररीतीचें काम चालविलें होतें तेणेंकरून वसाहतीचा नाश होऊन जाईल असेंही भय वाटूं लागलें होतें. **कोलम्बसास** नाशावह अशी जीं आपण कृत्यें केलीं तीं फार जुलुमाचीं आणि अन्यायाचीं आहेत, असें मनामध्यें पक्केपणीं समजून, आपल्या स्वदेशीय लोकांचा मनोभाव व त्यांच्या अविचाराच्या कल्पना यांप्रमाणें वागून, त्यांची कृपा व आश्रय हीं दोनही संपादन करावीं हाच मुख्य हेतु त्यानें आपल्या मनांत धरिला होता; याच हेतूनें त्यानें

हरएक गोष्टीविषयीं वसाहतीची भरभर होण्याकरितां उपयोगी पडण्यासारिखे जे कोलम्बसानें कायदे ठरविले, होते त्यांची अगदीं उलटापालट करून टाकिली. तो प्रकार असा; दुराचारी आणि दुर्वृत्त असे जे त्या वसाहतींत लोक होते, त्यांस कायदा व ताबेदारी यांच्या प्रतिबंधांत वागण्याची सवई लागण्याकरितां उपयोगी जी मोठी शिक्षा करायाची ती न करितां, त्यानें त्यांस इतकी निरंकुश मोकळीक दिली होती कीं तिणेंकरून ते हवे तसे नाचूं लागले. इन्दिअन लोकांचें रक्षण करण्याचें सोडून त्या बापुड्यांवर जुलूम चालविण्याची त्यानें शिकेमोरतबानिशीं परवानगी दिली होती. जे पूर्वीचे अनर्थ भोगून जिवंत राहिले होते त्यांच्या वेगळ्यावेगळ्या टोळ्या बांधून, आपल्यास अनुसरून जे लोक होते त्यांस ते मालमत्तेप्रमाणें वांटून देऊन, त्या बेटांतील सर्व लोकांस त्यानें पूर्ण दास्यत्वावस्थेस आणून मिळविले. स्पेनदेशीय लोकांचा द्रव्यविषयक लोभ फारच अतिरिक्त होता, यामुळें संपत्तीच्या प्राप्त्यर्थ सुवर्णाच्या शोधावांचून दुसरी युक्ति ते करून पाहात नसत; याकरितां तें दास्यत्व जसें अन्याय्य होतें तसेंच दुःखदायकही झालें. मनामध्यें दया न धरितां, व सारासार विचार न पाहतां जे मालक त्या इन्दिअन लोकांपासून हवें तसें काम घेत ते मालक त्या इन्दिअन लोकांच्या जुटीच्याजुटी पर्वतावर हाकून नेत, आणि त्यांस खाणीमध्यें काम करायास लावीत. हा जो त्यांस श्रम पडे तो त्यांच्या बलास व त्यांच्या उदरनिर्वाह करण्याच्या पुरातन चालीस अगदींच अनुसरून नव्हता, ह्मणून त्या लोकांची ती अशक्त जात इत-

बोवादिला कोलम्बसाचे कायदे सोडून हवी तशी वर्त्तणूक करितो.

की लवकर खंगून गेली कीं, त्या देशांतील प्राचीन राहाणवाल्यांचें बीज लवकरच निर्मूल होण्याच्या दशेस आलें होतें.

नवीन खंडांत अव्यवस्था झाल्यामुळें ओवान्दो यास त्वरित पाठवितात.

ही जी अशी अव्यवस्था झाली होती तिचा लवकर बंदोबस्त करावा ह्मणून, **ओवान्दो** यास तिकडे जाण्यास फार जलदी करावी लागली. नवीन खंडास जाण्याकरितां आजपर्यंत जीं आरमारें तयार झालीं होतीं त्यांपेक्षांही मोठें आरमार याच्या ताब्यांत होतें. या आरमारांत ३२ तारवें होतीं, आणि नवीन खंडांत जाऊन राहण्याच्या उद्देशानें निघालेलीं २५०० मनुष्यें त्यांजवर होतीं. जेव्हां तो एवढी थोरली कुमक घेऊन तेथें जाऊन पोहोंचला, तेव्हां **बोवादिला** यानें आपला अधिकार त्याच्या स्वाधीन केला. नंतर **बोवादिला** यानें आपल्या वर्तणुकीचा जाब सांगण्या करितां तत्काल **स्पेन** देशास परत जावें, असा त्या नवीन हाकीमानें हुकुम केला, व त्या समयींच **रोल्दान** व बंडवाल्यांतील जे दुसरे प्रमुख होते त्या सर्वांनीही तें बेट सोडून जावें असें केलें. तद्देशीय लोक **स्पेन** देशच्या राजाची स्वतंत्र प्रजा होय, ह्मणून त्यांच्या मनांत नसतां, व त्यांस त्यांच्या कामाप्रमाणे मोल न देतां, त्यांच्या पासून चाकरी घ्यावयाची नाहीं, असें त्या हाकीमानें सर्व लोकांस जाहीर केलें. **स्पेन** देशीय लोकांच्या बंदोबस्ताविषयीं

तो जाऊन तेथें व्यवस्था करितो.

नाना प्रकारचे कायदे केले, त्यांमध्यें ज्या मनःपूत आचरणानें वसाहतीचा इतका नाश झाला, तसल्या आचरणाची अगदीं मनाई केली; आणि ज्या कायद्यांच्या व ज्या व्यवस्थेच्या अनुरोधानें वसाहतीची स्थापना झाली, व जाहींकरून तिची वृद्धि आणि स्थिरता होणार त्या कायद्यांस व त्या व्यव-

स्येस सर्वांनीं मानावें असें केलें. सरकारी काम ज्या लोकांकडे नव्हतें ते खाणीमध्यें कामें करून मोठी मिळकत मिळवितात असें लोक कल्पीत असत; याचा नियम बांधून टाकावा ह्मणून असा हुकुम फिरविला कीं, सर्व सोनें, मिश्र धातूपासून शुद्ध धातू काढण्याचें जें सरकारी स्थल आहे, तेथें आणावें, आणि त्यांतील अर्धें सरकारास द्यावें. सोन्याविषयीं नियम बांधितो.

कोलम्बसानें ज्या वसाहतीची स्थापना केली होती तीमध्यें स्वस्थता व सुख हीं राहण्या करितां अशा प्रकारचे यत्न चालले असतां, इकडे कोलम्बस त्या कृतघ्न दरबाराची कृपा संपादन करण्याचा जो असंतोषकारक उद्योग त्यामध्यें गुंतला होता. हा मोठ्या योग्यतेचा आणि मोठमोठीं कामें बजावलेला असा जरीं होता, तरीं, यानें जी त्या दरबारास विनंती केली होती ती निष्फल झाली. यानें अशी मागणी घातली होती कीं, १४९२ त जो करार नामा ठरला आहे, त्याप्रमाणें मी शोधून काढलेल्या देशांतील हाकिमाच्या जाग्यावर माझी पुनः स्थापना करावी. परंतु या समयीं दैवाची प्रतिकूलता अशी विलक्षणिक आली कीं, कोलम्बसानें आपल्या हक्काच्या मागणीस लागू पडे अशी जी जी गोष्ट सांगितली, ती ती त्या मत्सरी राजास त्या मागणीचा निषेध करायास साधक झाली. कोलम्बसानें जे शोध केले त्यांचें महत्व व त्यांच्या मौल्यवृद्धीची आशा या दोन गोष्टींवरून फेर्दिनान्द याच्या मनांत असा विचार आला कीं, करारनाम्यामध्यें ज्या देणग्या लिहिल्या आहेत त्या फारच मोठ्या व न्यायविरुद्ध आहेत. सांप्रत काळींच जो अधिकार इतका मोठा

कोलम्बसानें स्थापिलेल्या वसाहतीची अशी व्यवस्था होत असतां, इकडे कोलम्बस त्या कृतघ्न दरबाराची व्यर्थ उपासना करितो.

फेर्दिनान्द आणि इसाबेला यांचे पोटांत अधिकार देण्याविषयीं भीति येणें.

दिसतो व पुढें भयप्रद होण्यासही जो कमी नव्हे तो आपल्या रयतेंतील मनुष्यांवर टाकायास फेर्दिनान्द याच्या पोटांत भीति आली. फेर्दिनान्द यानें इसाबेला राणीच्या मनांत ही त्याच शंका भरवून दिल्या; नंतर त्या उभयतांनीं, क्षुल्लक व अयोग्य अशीं नाना प्रकारचीं मिषें करून, देवास स्मरून केलेल्या करारनाम्यांत ज्या गोष्टी लिहिल्या आहेत त्याप्रमाणें करावें, अशी जी कोलम्बसानें विनंती केली होती, तिची उडवाउडव केली. कोलम्बस स्पेन देशच्या दरबारांत सुमारें दोन वर्षेपर्यंत एक्या दीन अर्जदाराप्रमाणें जात होता; नंतर यास असें वाटलें कीं फेर्दिनान्द याच्या मनांतील अविचाराच्या कल्पना व भयें या दोन गोष्टी काढून टाकण्याचें फार अशक्य आहे. शेवटीं अशा मतलबी आणि निर्दय राजाजवळ मी न्यायाच्या अथवा योग्यतेच्या हकांची मागणी मागण्यामध्यें वृथा श्रम केला, असें कोलम्बसास समजून आलें.

याची मूळची आवडती युक्ति.

परंतु ही जी अप्रौढपणाची फेर्दिनान्द यानें फेड केली तिणेंकरूनही, ज्या महदुद्देशानें कोलम्बसाचे शोधक कल्पनाशक्तीस जागृत करून याची नवीन शोध करण्याविषयीं प्रवृत्ति केली होती, तो उद्देश एक सारिखा पुढें चालविण्याची याची उमेद खचली नाहीं. ईस्तइन्दीज एथें जाण्याकरितां नवीन मार्ग शोधून काढावा हीच याची मूळची आणि आवडती युक्ति होती. या युक्तीविषयीं अद्यापकालपर्यंतही याच्या मनांत विचार घोळतच होते. कोलम्बसानें पारिआ एथें जें स्वतः जलपर्यटन केलें, त्यामध्यें यानें जें लक्षपू-

र्वक अवलोकन केलें होतें तेणेंकरून, व तद्देशिय लोकांच्या संशययुक्त सांगण्यावरून, आणि बास्तीदास व दि ला कोसा यांनीं जें आपल्या जलपर्यटनाचें वृत्त सांगीतलें त्यावरून, यानें अमेरिका महाखंडाच्या पलीकडे ईस्तइन्दीज एथपर्यंत विस्तृत झालेला असा एक समुद्र आहे अशी यानें कल्पना मनांत आणिली, आणि त्यांत ईस्तइन्दीज व ज्ञात समुद्र यांच्यामध्यें व्यापार चालू होण्यासारिखी एकादी सामुद्र धुनी अथवा संयोगीभूमि सांपडेल अशी अशाही धरिली. पुढें मोठा उदय होण्यासारिखी जी ही कल्पना सुचली तिणेंकरून कोलम्बसानें असें कल्पिलें कीं ती सामुद्रधुनी अथवा संयोगीभूमि दारियेनच्या अखाताजवळच असावी. ही कल्पना मनांत भरतांच, कोलम्बस जरीं वयस्क, व श्रमेंकरून थकलेला, आणि दुखण्यामुळें अगदीं जर्जर झालेला, असा होता, तरीं तरूण पराक्रमी पुरुषांस जो आनंद असतो त्या आनंदानें, ज्या जलपर्यटनामुळें ही मोठी गोष्ट सिद्धीस जाऊन पहिल्यापीसून जी महद्युक्ति तडीस नेण्याचें यानें योजिलें होतें तिची पूर्णता होण्या सारिखें होतें, तें पर्यटन करण्याचा पल्कर घेण्याचें यानें बोलणें लाविलें. यासमयीं फेर्दिनान्द आणि इसाबेला या उभयतांनींहीं याच्या बोलण्याकडे चांगला कान द्यावा अशा कितीएक गोष्टी जुळून आल्या. ज्या पुरुषाच्या मागण्या कबूल करणें त्या उभयतांस अयुक्तिक दिसलें, व ज्याच्या सेवेची उपेक्षा करणें तर अयोग्य होतें, अशा पुरुषास एकाद्या प्रतिष्ठित उद्योगाच्या मिषानें दरबारांतून काढून टाकण्याचा त्यांस आनंदच होता. कोलम्बसास बक्षिसें देण्या-

हा अगदीं अशक्त झाला होता तरीं हा नवीन पर्यटन करण्यास प्रवृत्त होतो.

विषयीं जरीं त्या उभयतांची निरीच्छा होती, तरीं कोलम्बसा च्या गुणांविषयीं तीं अनभिज्ञ नव्हतीं; आणि याचे कौशल्याचा व याचे वर्तणुकीचा जो त्यांस अनुभव आला होता तेणेंकरून याच्या कल्पनेस मान्यता देण्यास, व याच्या सिद्धीवर भरंवसा ठेवण्यास, एक सबल कारण होतें. याविचारांस यापेक्षांही प्रबल असें तिसरें एक कारण उपस्थित झालें, तें असें; सुमारें याच वेळीं काब्राल याच्या ताब्यांतील पोर्त्तुगीज लोकांचें आरमार इन्दीज एथून परत आलें; त्यांतील बारदानाची समृद्धि पाहून यूरोप खंडांतील लोक पूर्वेकडील संपत्तीची व सुपीकाची आजपर्यंत जी कल्पना बांधीत तीपेक्षां अधिक निश्चयाची कल्पना करायास ते समर्थ झाले. स्पेनदेशीय लोकांपेक्षां पोर्त्तुगीज लोकांचे शोध अधिक सफल होत गेले. कारण ज्या देशांमध्यें उद्योग, कलाकौशल्यें, आणि शोभा, हीं वृद्धिंगत झालीं होतीं, व ज्या ठिकाणीं पृथ्वीवर अन्यदेशांपेक्षां फारच पूर्वीं व्यापार चालू होऊन त्याची अधिक वृद्धि झाली होती, असे देश त्यांनीं शोधून काढून त्यांच्या बरावर व्यवहार चालू केला होता. जे जिन्नस फारच मौल्यवान होते, व ज्यांची अपेक्षाही फार होती, त्या जिनसांमध्यें पोर्त्तुगीज लोकांस पहिल्या जलपर्यटनांतच त्वरित आणि पुष्कळ नफा मिळाला; व लिस्बोन शहर तत्काळ व्यापाराचें आणि संपत्तीचें स्थान झालें; आणि इकडे स्पेनदेशास तर पश्चिमेकडील खंडांतून दीर्घ कालानें प्राप्त होणारीं सुखें व भविष्यकालीं प्राप्त होणारे लाभ यांची आशा मात्र होती. या कारणावरून पोर्त्तुगीज लोक ज्या मार्गानें गेले त्यापेक्षां पूर्वे-

याचे पराक्रमाच्या अनुभवावरून याचे सिद्धीविषयीं उभयतांचे मनांत संशय राहत नाहीं.

कडेस असून निर्भय अशा रस्त्यानें **स्पेनदेशीय** लोकांस नेण्याचें जें **कोलम्बसानें** बोलणें लाविलें होतें यावांचून अधिक स्वीकार करण्यासारिखी त्यांस कोणतीही गोष्ट नव्हती. या आशेवरून **फेर्दिनान्द** यास उत्तेजन येऊन यानेंही ती गोष्ट मनापासून मान्य केली.

या पर्यटनाचें जरीं सर्व लोकांस अगत्य होतें तरीं तें करण्याकरितां **कोलम्बसास** सगळीं चार तारवें मिळालीं; त्यांमध्यें जें तारू सर्वांपेक्षां मोठें होतें त्यांत ७० टनापेक्षां अधिक ओझें राहत नसे. **कोलम्बसास** संकटें भोगण्याची व थोडक्या सामग्रीनिशीं बिकट कृत्यांत पडण्याची सवई असे, ह्मणून, हें आरमार जरीं थोडें होतें तरीं त्याचा अधिकार पत्करण्यास यानें मागें पुढें पाहिलें नाहीं. याचा भाऊ **बार्थोलोमेओ** आणि याचे कृत्यांचा इतिहास लिहिणारा जो याचा दुसरा मुलगा **फेर्दिनान्द** हे उभयतां याच्याबरोबर गेले. मे महिन्याच्या ९ व्या तारिखेस **केडीज** एथून **कोलम्बस** निघाला, आणि नेहेमीप्रमाणें **कानेरी** बेटास येऊन पोंहोंचला. तेथून थेट महाद्वीपास जाण्याकरितां निघावें असें यानें योजिलें होतें, परंतु सर्वांपेक्षां जें मोठें गलबत होतें तें फार नादान व उपयोगी न पडण्यासारिखें झालें होतें, ह्मणून यास **हिस्पान्योला** एथें जाण्याचें प्राप्त पडलें. कारण तेथें **ओवान्दो** यानें जीं गलबतें नेलीं होतीं त्यांतून त्या थोरल्या गलबताबद्दल दुसरें एक गलबत मिळेल अशी आशा होती. जेव्हां **कोलम्बस सन्त दोमिंगो** एथें येऊन पोंहोंचला तेव्हां त्या तारवांतील १८ तारवें सामान सुमान भरून **स्पेन**-

मे महिन्याच्या ९ व्या तारिखेस हा केडीज एथून निघतो.

जूनमहिन्याच्या १९ वे तारखेस सन्त दोमिंगो एथें येतो.

ज्या कारणामुळें यास सन्त दोमिंगो एथें यावें लागलें तें कारण ओवान्दोस सांगतो.

देशास जाण्याकरितां अगदीं तयार झालीं आहेत असें यानें पाहिलें. **कोलम्बसानें ओवान्दो** यास आपल्या जलपर्यटनाचें जें नियमित स्थल होतें तें, व ज्या अपायामुळें त्या स्थलाची वाट सोडावी लागली तो अपाय, तत्काल विदित केला, आणि बंदरांत येण्याकरितां परवानगी मागीतली. ही परवानगी मागायास दोन कारणें होतीं; एक त्या बंदरीं जाऊन गलबताचा मोबदला करायाचा होता, व दुसरें असें कीं, यास स्वकीय अनुभवाच्या व कल्पनाशक्तीच्या योगानें जीं चिन्हें पाहतां येत असत, त्या मोठ्या नानाप्रकारच्या चिन्हांवरून वादळ होण्याचा समय जवळ आला आहे असें यास यथार्थ ज्ञान झालें होतें; या वादळांत त्या बेटामध्यें याच्या मनांत राहावयाचें होतें. याच कारणावरून **स्पेनदेशास** जाण्याकरितां जीं तारवें तयार केलीं होतीं त्यांचें जाणें कांहीं दिवस तहकूब करावें असें यानें **ओवान्दो** यास सांगितलें. परंतु **ओवान्दो** यानें याची गलबताविषयींची जी विनंती तिचा निषेध केला, आणि याची मसलतही तुच्छ मानिली. ज्या प्रसंगीं एका परके गृहस्थासही दयेनें आश्रय दिला असता त्या प्रसंगीं जो देश **कोलम्बसानें** शोधून काढून हस्तगत केला होता त्या देशांत यास येऊं देण्याचीही **ओवान्दोनें** मनाई केली. जी **कोलम्बसाची** हितावह सूचना लक्ष देण्यास योग्य होती ती, **ओवान्दोनें** मनुष्याची दूरदृष्टि ज्या गोष्टीकडे पोंचत नाहीं ती गोष्ट घडेल ह्मणून उगीच अहंकारानें ढोंग करणारा जो कल्पक भविष्यभाषी त्याच्या स्वप्नाप्रमाणें मानिली; आणि तें आरमार **स्पेन** देशास जाण्याकरितां निघालें. दुसऱ्या दि-

ओवान्दो कोलम्बसास त्या बेटांत येऊं देण्यास परवानगी देत नाहीं.

वर्शी रात्रीं मोठ्या भयंकर वेगाचें **कोलम्बसानें** सांगितल्याप्रमाणें तुफान झालें. **कोलम्बसास** ही जोखीम प्राप्त होईल ह्मणून ठाऊकच होतें, याकरितां यानें प्रथमच सावधगिरी राखून आपल्या लहानशा आरमाराचें रक्षण केलें. **स्पेन**देशास जाण्याकरितां जें आरमार निघालें होतें त्यांतील मुख्य अधिकाऱ्यांच्या अविचारास व दुराग्रहास योग्य अशी त्याची दुर्दशा झाली. त्या अठरा तारवांतून दोन अथवा तीन मात्र काय तीं निभावलीं. या अनर्थामध्यें हीं जीं तारवें फुटलीं यांत **बोवादिला रोल्दान** आणि **कोलम्बसाचा** छल करण्यामध्यें व **इन्दिअन** लोकांस गांजण्यामध्यें जे प्रमुख होते त्यांतून बहुतेक लोक, नाशाप्रत पावले; त्यांनीं अन्यायानें व क्रौर्यानें जी संपत्ति मिळविली होती तिचाही त्यांच्याबरोबर लोप झाला. त्या संपत्तीची किंमत साडे चार लाख रुपयांपेक्षां अधिक होती. ही ह्मटली ह्मणजे त्याकाळीं मोठी रकम, आणि त्यांच्या वर्त्तणुकीचा कसा ही जरीं छडून छडून शोध केला तरीं त्यापासून मुक्त होण्यास, व **स्पेन**देशच्या दरबारांत मोठ्या कीर्तीचें आगत स्वागत मिळण्यास, ती पुरेशी होती. जीं तारवें बचावलीं त्यांतून एकावर **कोलम्बसाचे** जिनगीचा नाश होऊन बाकी जी चीजवस्त राहिली होती ती सर्व होती. अशा प्रसंगीं त्या लोकांचे गुणदोष निवडून त्याप्रमाणें त्यांस यथान्याय शिक्षा व बक्षिसें मिळालीं, तीं पाहून इतिहासकर्त्यांनीं आश्चर्यभरित होऊन सर्व संमतानें असें ठरविलें, कीं, मानहानि केलेल्या पुरुषास जी इजा दिली होती तिचा सूड उगवावा, आणि निरुपद्रविक लोकांवर ज्यांनीं जुलूम केला होता त्यांचें पारिपत्य

कोलम्बसानें सांगितल्याप्रमाणें तुफान होतें.

त्या तुफानांत स्वकीय आचरणानुरूप फल प्राप्त होतें.

हें पाहून इतिहास कर्ते आश्चर्यभरित होतात.

कोलम्बसानें मंत्रसामर्थ्यैंकरून आपले शत्रूंच्या नाशार्थ तें तुफान उत्पन्न केलें असें भोळे लोक कल्पितात.

करावें ह्मणोन साक्षात् ईश्वर मध्यें होऊन त्यानें अशा गोष्टी घडविल्या. ही गोष्ट घडली त्यावेळेस जे अज्ञानी व देवभोळे लोक होते त्यांच्या मनांत भलतीच गोष्ट ठसून गेली. जे पुरुष आपल्या चातुर्यानें व आपल्या नवीन कल्पनेनें आपणास प्रसिद्धीस आणितात, त्या पुरुषांविषयीं साहजिक आश्चर्य होण्याजोगें जें अशिक्षित लोकांचें मत असतें त्यावरून त्या भोळे लोकांनीं असें कल्पिलें कीं **कोलम्बसाच्या** आंगांत कांहीं ईश्वरी शक्ति आहे, आणि यानें जादूगिरी व मंत्रसामर्थ्य यांच्या योगानें आपल्या शत्रूंचा सूड उगवावा ह्मणून असें भयंकर तुफान उत्पन्न केलें. ज्या **हिस्पान्योला** बेटांत आदर आतिथ्य करून यास आंत येऊं दिलें नाहीं तें बेट यानें लवकर सोडिलें, आणि महाद्वीपाकडे चालिला. जोखिमीचें आणि त्रासदायक असें जलपर्यटन केल्यानंतर **ग्वानाया** हें बेट शोधून काढिलें, तें **होनदूरासच्या** किनाऱ्यापासून विशेष दूर नव्हतें. या ठिकाणीं जे त्या महाद्वीपांतील लोक मोठमोठ्या होड्यांत बसून तेथें आले होते त्यांची आणि याची भेट झाली. आजपर्यंत जे देश **कोलम्बसानें** शोधून काढिले त्यांतील लोकांपेक्षां हे लोक अधिक सुधारलेले आणि यांचा उपयुक्त कलांचे ज्ञानांत प्रवेशही फार झाला होता असें दिसलें. ज्या समयीं **स्पेनदेशीय** लोकांनीं आपल्या नेहेमीच्या उत्कंठेनें **इन्डिअन** लोकांनीं ज्या सुवर्णाचे अलंकार आंगावर घातले होते तें सुवर्ण कोणत्या स्थळीं त्यांस प्राप्त झालें, अशी चौकशी केली, तेव्हां त्या लोकांनीं पश्चिमेकडील देशांकडे बोट दाखविलें. त्या देशांत सुवर्ण इतकें

असें त्रासदायक जलपर्यटन करून ग्वानाया बेट शोधून काढून तेथें सोन्याचा शोध करितो.

विपुल सांपडे कीं त्याचा अतिशय साधारण कृत्यांतही उपयोग करीत. अशा मनोहर देशांच्या शोधार्थ **कोलम्बसानें** गमन केलें असतें तर हा **युकतानच्या** कांठानें **मेक्सिकोच्या** संपत्तिमान राज्यांत आला असता; परंतु हिंदुमहासागराबराबर संबंध राखणारी एक सामुद्रधुनी आहे असें जें यानें कल्पिलें होतें, तिचा शोध लावण्याची जी याची आवडती युक्ति तीचेकडेस याचें मन इतके प्रवण झालें होतें कीं, यानें त्या समृद्ध देशाकडे जाण्याचें सोडून हा पूर्वेस **दारियेनच्या** आखाताकडे चालिला. या पर्यटनांत **कोलम्बसानें ग्राशिआस आ दीओस** या नावाच्या भूशिरापासून बंदरपर्यंत महाद्वीपाचा सर्व किनारा शोधून काढिला. हें बंदर फार सुंदर आणि सुरक्षित स्थान होतें, म्हणून **कोलम्बसानें** त्यास **पोर्त्तो बेलो** असें नाव दिलें. **कोलम्बसानें** ज्या कल्पित सामुद्रधुनीच्या द्वारें अज्ञात सागरामध्यें जाण्याची आशा धरिली होती त्या सामुद्रधुनीचा यानें निरर्थक शोध केला; आणि हा कित्ती एकवेळा कांठावर जाऊन त्या देशाच्या आंत जरीं गेला होता तरीं **मेक्सिकोचें** अखात आणि दक्षिणमहासागर यांच्यामध्यें जी एक अरुंद संयोगीभूमि आहे ती वलांडून जाई इतका दूर गेला नाहीं. तथापि त्या देशाची फलद्रूपता व तद्देशीय लोकांनीं आणिलेले सुवर्णाचे नमूने पाहून यास इतका संतोष झाला, व त्या देशाच्या संपत्तीविषयीं इतकी कल्पना याच्या मनांत भरून गेली, कीं, यानें **वेराग्वा** प्रांतांतील **बेलेमनदी** जवळ आपल्या भावाच्या ताब्यांत थोडेसे लोक ठेवून त्या देशांत पुरतेपणीं वसाहतीची स्थापना करण्याकरितां ज्या व-

त्या बेटांत न राहतां दारियेनच्या अखाताकडे जातो, परंतु कल्पित सामुद्रधुनीचा शोध लागत नाहीं.

याचे लोकांच्या दाणगाईमुळें तद्देशीय लोकांपासून अडथळा प्राप्त होतो.

स्तूंची अपेक्षा होती त्या आणण्यासाठीं स्वतः **स्पेन** देशास जाण्याचा निश्चय केला. परंतु **कोलम्बसाच्या** ताब्यांत जे लोक होते त्यांच्या वृत्ति आकलन करण्याजोग्या नव्हत्या, म्हणोन **अमेरिका** खंडांत प्रथम वसाहत स्थापण्याची कीर्त्ति **कोलम्बसास** प्राप्त झाली नाहीं. त्या लोकांच्या दाणगाईमुळें व लुटारूपणामुळें तद्देशीय लोकांनीं संतप्त होऊन हातीं शस्त्रें धरिलीं, आणि हे लोक **कोलम्बसानें** शोधून काढलेल्या बेटांतील लोकांपेक्षां अधिक बलाढ्य व शूर होते, म्हणून यांनीं **स्पेन**देशीय लोकांतील कांहीं एकांस कापून काढिले, आणि बाकीचांनीं वसाहत सोडून जावें असें केलें. त्या वसाहतीचें त्यांच्या हातून रक्षण होण्यासारिखेंही दिसत नव्हतें.

कोलम्बसावर दुसरा अनर्थ गुजरतो.

अमेरिका खंडांतील लोकांपासून हा जो प्रथमच **स्पेन** देशीय लोकांस अडथळा आला एवढाच म्हणजे **कोलम्बसा**वर अनर्थ गुजरला असें नाहीं, तर नौकागमनकर्त्यांस ज्या विपत्ति प्राप्त होतात त्या सर्व **कोलम्बसास** अनुक्रमानें भोगाव्या लागल्या. भयंकर तुफानें, मोठमोठ्या मेघगर्जना, आणि विजांचा कडकडाट, यांहीकरून **कोलम्बसाचीं** बुडीं फुटलेलीं तारवें बुडून जातील असें भय वाटूं लागलें; तशांत **कोलम्बसाचे** उदासीन झालेले खलाशी लोक श्रमानें थकून गेल्यामुळें, व जवळची सामग्री संपल्यामुळें, **कोलम्बसाचा** हुकूम बजावण्यांत ते निरीच्छ अथवा असमर्थ झाले. याच्या गलबतांपैकीं एक गलबत नाशाप्रत पावलें, व दुसरें गलबत अगदीं कामांतून गेलें होतें, म्हणून तें सोडून द्यावें लागलें; आणि जीं बाकी दोन उरलीं होतीं तेवढ्यानिशींच यानें जो महाद्वी-

पाचा भाग ज्यास यानें **कोस्ट आफ् वेक्सेशन** असें चिंतेंत असतां नाव दिलें होतें त्यास सोडून **हिस्पान्योलाची** वाट धरिली. या पर्यटनांत नवीन संकटें याची वाटच पाहत बसलीं होतीं.

कूबा बेटाच्या किनाऱ्यापासून **कोलम्बस** भले मोठ्या तुफानांत सांपडून माघारा हटला, याचीं तारवें एकमेकांवर वांकडीं तिकडीं आपटलीं, आणि त्या धक्यानें तीं इतकीं खिळखिळीं झालीं कीं त्यांस **जेमेका** एथें येऊन पोंहोंचण्यास फार प्रयास लागला. तेथें तीं बुडून जाऊं नयेत ह्मणून **कोलम्बसास** त्यांस लवकर कडेस आणणें भाग पडलें. या समयीं **कोलम्बसावरील** अनर्थीचें मान पूर्ण झालें असें दिसतें. **अमेरिकाखंडांत स्पेनदेशीय** लोकांची जी वसाहत होती तीपासून बऱ्याच अंतरावर एक बेट आहे त्याच्या किनाऱ्यावर **कोलम्बस** येऊन लागला. याचीं तारवें इतकीं मोडकळीस आलीं होतीं कीं, तीं पुनः तयार करणें असंभाव्य होतें, आणि याच्या अशा अवस्थेचें वर्त्तमान **हिस्पान्योला** एथें नेण्याचें बिनतोड दिसून आलें, व त्यावांचून या संकटांतून पार पडण्याची आशा तर निरर्थक होती. परंतु नानाप्रकारचे उपाय योजण्यामध्यें महासमर्थ, आणि जीं नाशकारक संकटें प्राप्त झालीं असतां निर्बल पुरुष निराश होऊन बसतात त्यांमध्यें अतिगंभीर, अशी जी **कोलम्बसाची** कल्पनाशक्ति तिनें, या संकटापासून मुक्त होण्याची कांहीं आशा प्राप्त होण्यासारिखी युक्ति, शोधून काढिली. तद्देशीय लोक **स्पेनदेशीय** लोकांस ईश्वरी अंश मानीत असत, ह्मणून त्यांच्या इ-

तुफानांत याचीं तारवें एकमेकांवर आपटून खिळखिळीं होतात.

यामुळें हिस्पान्योला एथें जाण्याचें अशक्य होतें परंतु तेथें जाण्यास हा एक युक्ति काढितो.

त्या युक्तीनें यास तद्देशीय लोकांपासून दोन होडकीं मिळतात.

च्छा तृप्त करण्याकरितां ते फार उत्कंठित असत. अशा प्रकारें त्या लोकांचा आदरपूर्वक दयेचा कोलम्बसास आश्रय होता ह्मणून, त्यांपासून अग्नीनें पोखारलेल्या एकाच वृक्षाच्या बुंधापासून केलेल्या दोन होडक्या यास मिळाल्या. त्या इतक्या आबड धोबड आणि वांकड्या तिकड्या होत्या कीं त्यांस होडकीं हें नाव देखील शोभायाचें कठीण. हीं होडकीं किनाऱ्या किनाऱ्यानें जाण्यास, अथवा आखाताच्या एका बाजूपासून दुसऱ्या बाजूपर्यंत जाण्यास मात्र योग्य होतीं. अशा होडक्यांतून ४५ पंचेताळीस कोसांपेक्षांही पलीकडे जें हिस्पान्योला बेट तेथें जाण्याचा स्पेनदेशांतील मेन्डेज आणि जेनोआंतील फेस्ची या दोन गृहस्थांनीं मोठ्या धैर्यानें पत्कार घेतला; विशेषेंकरून या दोघांची कोलम्बसावर फार प्रीति असे. त्यांनीं हें पर्यटन, लोकांस खरें न वाटण्याजोगीं संकटें भोगून,

त्या होडकीं घेऊन याचे दोन असामी १० दिवसांत हिस्पान्योला एथें जातात.

व ज्या श्रमांमुळें त्यांच्या बराबरच्या इन्दिअन लोकांतून कित्येक थकून जाऊन मरण पावले असे श्रम सोसून, १० दिवसांत संपविलें. हिस्पान्योला एथील अधिकाऱ्यानें त्या दोघांची जी बर्दास्त ठेविली ती त्यांच्या धैर्यास शोभेशी नव्हती, व ज्या पुरुषाकडून ते आले होते त्याच्या विपत्तीस जितकी पाहिजे होती तितकी नव्हती. ओवान्दो याच्या मनांत कोलम्बसाविषयींचा जो हलकेपणाचा मत्सर होता तेणेंकरून ज्या बेटांत तो कारभार चालवीत होता तेथें येऊन उतरण्यास कोलम्बसास परवानगी द्यावयास त्याच्या पोटांत भीति उत्पन्न झाली. अशी जी त्याची औदार्यशून्य वृत्ति होऊन गेली तिणेंकरून त्या मोठ्या मनुष्याचीं कृत्यें व त्याज-

वर गुजरलेली संकटें यांचा विचार मनांत येऊन, अथवा तशाच अनर्थामध्यें सांपडलेले जे याच्या देशचे लोक त्यांकरितां दया उत्पन्न होऊन, जो यास द्रव आला असता तो नाहींसा झाला. **मेन्डेज** आणि **फेस्ची** हे, आपला अधिकारी व आपले सोबती यांस मुक्तता प्राप्त व्हावी ह्मणून ८ महिनेपर्यंत **ओवान्दो**पाशीं विनंती करीत होते, परंतु ती मिळण्याचा रंग दिसून आला नाहीं.

मेन्डेज आणि फेसची ८ महिनेपर्यंत ओवान्दोपाशीं विनंती करितात.

या कालामध्यें **कोलम्बस** व याच्या बरोबरचे लोक यांच्या मनांत अशा संकटसमयीं नानाप्रकारचे विकार उत्पन्न होऊन उद्विग्नता प्राप्त झाली होती. प्रथम **मेन्डेस** आणि **फेस्ची** यांचें जलपर्यटन सफल होऊन आपली त्वरित मुक्तता होईल या आशेनें त्या अगदीं निराश झालेल्या लोकांच्या वृत्ति आनंदभरित झाल्या होत्या, परंतु कांहीं कालानंतर जे अतिशय भित्रे लोक होते ते अशी शंका धरूं लागले कीं, **मेन्डेज** आणि **फेस्ची** यांनीं जें पराक्रमाचें कृत्य स्वीकारिलें आहे त्यांत ते मार्ग चुकले. शेवटीं जे मोठे पराक्रमी लोक होते त्यांनीं त्या उभयतांचा नाश झाला असा सिद्धांत केला. याप्रमाणें त्यांच्या आशेचा किरण भग्न होतांक्षणीं त्या लोकांची अवस्था अधिकच दुःखकारक दिसून आली. निरीछेच्या योगानें वृद्धिंगत झालेली जी निराशा ती प्रत्येकाच्या हृदयांत स्थिर होऊन बसली. त्या लोकांचा शेवटचा उपाय थकला, आणि स्वकीय देशापासून व स्वकीय मित्रांपासून फार दूर असणारे जे हे नग्न व रानटी लोक यांमध्यें दुःखाचे दिवस काढून, देहांत होण्याचे आशेपेक्षां दुसरी

कोलम्बसाच्या लोकांच्या मनांतील विचार.

ते याचा धिक्कार करून याच्या जवळचीं तारवें घेऊन जवळच्या बेटांत जातात.

आशा राहिली नाहीं. ते खलाशी लोक उघड बंड करायास प्रवृत्त झाले, आणि **कोलम्बसाच्या** जिवास धोका देण्याची धास्ति घातली. या सर्व अनर्थांचा कर्त्ता कायतो **कोलम्बस** असा याचा उपहास करून, यानें **इन्दिअन** लोकांपासून ज्या होड्या विकत घेतल्या होत्या त्या दहा होड्या बलात्कारानें घेऊन, **कोलम्बसाचीं** उपदेशपर वाक्यें व विनवण्या यांचा धिकार करून त्या बेटापासून एक दूर प्रदेश होता तेथें ते गेले. तद्देशीय लोक, आपले देशांत **स्पेनदेशीय** लोक फार दिवस राहिले ह्मणून कुरकुरूं लागले, आणि त्यांच्या आंगांत त्यांच्या शेजारीं राहाणारे जे **हिस्पान्योला** एथील लोक त्यांपेक्षां अधिक उद्योग नसे, ह्मणून, त्यांप्रमाणें या लोकांसही त्या इतक्या परके लोकांचें पोषण करण्याचें ओझें अगदीं असह्य दिसून आलें. ते मनापासून धान्यसामग्री आणीनातसे झाले, त्यांस जें देत तें हात राखून देऊं लागले, आणि ही कुमक देण्याचेंही अगदीं आटोपून धरण्याचें भय घातलें. अशा कृतनिश्चयापासून **स्पेनदेशीय** लोकांचा त्वरित घातच झाला असता, कारण यांचें संरक्षण, **इन्दिअन** लोकांची यांस अनुकूल जी इच्छा तिच्या स्वाधीन होतें. या प्रसंगीं प्रथमतः त्या भोळे लोकांस **स्पेनदेशीय** लोकांविषयीं जें आश्चर्य व जो मोठेपणा वाटला होता त्यास पुनः उत्तेजन आल्यावांचून या नाशाचा परिहार होईल असें नव्हतें. बंडखोर लोकांच्या मनःपूत आचरणावरून **स्पेनदेशीय** लोकांस हितावह अशी जी गोष्ट **इन्दिअन** लोकांच्या मनांत ठसून गेली होती ती जरीं पुष्कळ कमी झाली होती

तद्देशीय लोकांचे स्पेनदेशीय लोकांविषयींचे विचार.

तरीं कोलम्बसास स्वकीय रक्षणार्थ आपल्या कल्पनाशक्तीच्या योगानें दुसरी चांगली हितावह अशी युक्ति सुचली. या युक्तीवरून इन्डिअन लोकांची स्पेनदेशीय लोकांविषयीं प्रथम जी मोठी कल्पना होती ती पुनः त्यांनीं धरिली एवढेंच झालें नाहीं तर तिला अधिकच पुष्टीकरण मिळालें. कोलम्बसास जें ज्योतिःशास्त्राचें ज्ञान होतें तेणेंकरून लवकरच पूर्ण चंद्रग्रहण पडेल असें यास समजून आलें. तें ग्रहण लागण्याच्या पूर्वदिवशीं कोलम्बसानें त्या प्रांतांतील जे मुख्य गृहस्थ होते त्यांस आपल्या सभोंवार जमविले, आणि ज्या लोकांचा तुह्मीं मान राखिला होता त्या लोकांवर प्रीति करण्याचें सोडून दिलें ह्मणून, त्यांचा धिक्कार करून, त्यांस असें सांगितलें कीं हें जग निर्माण करून त्याचें पालन करणारा जो स्वर्गस्थ परमात्मा त्याचे स्पेनदेशीय लोक सेवक; आणि अत्यंत कृपापात्र होत; त्यांचा सांभाळ करण्याचा तुह्मीं निषेध केला ह्मणून त्यास फार क्रोध येऊन, या अपराधाबद्दल परम क्रौर्यानें शिक्षा करावी याकरितां तो यत्न करीत आहे; ईश्वरी क्षोभाचा प्रत्यय, व तुमचा जो लवकर सूड घ्यावयाचा आहे त्याचें चिन्ह दर्शविण्याकरितां, आज रात्रीं चंद्राचा प्रकाश अगदीं नष्ट होऊन तो रक्ताप्रमाणें तांबडा लाल दिसेल. हें जें कोलम्बसानें अमानुष भविष्य कथन केलें तें, अमेरिकेंतील लोकांनीं तादृश लक्ष न देतां ऐकून घेतलें, परंतु क्रियेकांनीं, अशिक्षित लोकांच्याठायीं भोळेपणामुळें जें स्वभावतः आश्चर्य उत्पन्न होतें तें धरून, त्या गोष्टीचें श्रवण केलें. जेव्हां चंद्र काळा काळा होत गेला आणि शेवटीं तांबडा दिसला, तेव्हां ते सर्व चकित

आह्मांवर परमेश्वराची फार प्रीति आहे असें तद्देशीय लोकांस दर्शविती.

असें करितांच ते त्यास शरण जातात.

होऊन गेले. अशा प्रकारची भीति त्यांच्या पोटांत येतांच ते आपापल्या घरीं धांवतच गेले, आणि सामग्रीचीं ओझीं भरून घेऊन **कोलम्बसाजवळ** येऊन त्याच्या पायांजवळ तीं ओतिलीं. नंतर ज्या अनर्थामुळें आह्मीं भयभीत होऊन गेलों आहों, त्याचें दूरीकरण करण्याकरितां, ईश्वराजवळ आपण मध्यस्थी करावी, असें त्यांनीं **कोलम्बसास** शपथपुरःसर सांगितलें. अशा ज्या त्यांनीं विनविण्या केल्या त्यांहींकरून आपणास द्रव आला असें दर्शवून, **कोलम्बसानें** त्यांच्या इच्छेप्रमाणें करण्याचें वचन दिलें. इतक्यांत इकडे ग्रहण सुटून चंद्र पहिल्याप्रमाणें प्रकाशित झाला. या दिवसापासून **स्पेनदेशीय** लोकांस पुष्कळ सामग्री प्राप्त होऊं लागली एवढेंच नाहीं, तर तद्देशीय लोक देवभोळेपणाच्या दृष्टीनें त्या **स्पेनदेशीय** लोकांस संताप येण्यासारिखी गोष्ट आचरिनांतसे झाले.

याचे लोक पुनः यास त्रास देतात.

अशीं कृत्यें चाललीं असतां इकडे दंगेखोर लोकांनीं ज्या होड्या बलात्कारानें घेतल्या होत्या त्यांच्या योगें **हिस्पान्योला** एथें जाण्याकरितां त्यांनीं बहुत प्रयास केले, परंतु त्यांच्या भीरवर्तणुकीमुळें अथवा वायु आणि प्रवाह यांच्या झपाट्यामुळें त्यांचे ते सर्व प्रयत्न निष्फल झाले. ही जी निराशा झाली तिणेंकरून त्यांस फारच संताप येऊन ते, त्या बेटांतील ज्या प्रदेशामध्यें **कोलम्बस** होता तिकडे गेले, आणि यास नवीन संकटें व निंदापर शब्द यांहींकरून त्यांनीं भयप्रदर्शन केलें. त्यांचा हा क्रम चालला असतां जी एक गोष्ट घडून आली ती **कोलम्बसास** त्या लोकांपासून ज्या अनर्थाचें भय

होतें त्यापेक्षां अधिक दुःखकारक आणि त्रासदायक होती. हिस्पान्योला एथील हाकीमाच्या मनांत कोलम्बसाविषयीं अद्यापकालपर्यंत काळ्याबेन्या शंका भरलेल्या होत्या. त्या हाकीमानें जमेका एथें एक लहानसें तारूं पाठवून दिलें. तें त्यानें आपल्या देशच्या विपत्तिग्रस्त लोकांस संकटापासून मुक्त करावें ह्मणून पाठविलें नव्हतें, तर त्यांची अवस्था कशी काय आहे ही बातमी काढण्याकरितां पाठविलें होतें. त्यानें त्या तारवाचा अधिकार कोलम्बसाचा हाडवैरी जो एस्कोबर यास सांगितला; कारण दुसऱ्यांची नेमणूक केली असतां त्यांस त्या लोकांची करुणा येऊन ते आपल्या इच्छेच्या विरुद्ध त्यांस संकटापासून मुक्त करितील, असें त्या हकीमास वाटलें होतें. त्या एस्कोबरानें द्वेषबुद्धीच्या योगें आपल्या धन्याच्या हुकमास बरोबर अनुसरून त्या बेटापासून कांहींशा अंतरावर नांगर टाकिला, आणि तेथून एका लहानशा होडींत बसून समुद्र तीराजवळ आला, व स्पेनदेशीय लोकांची दुर्दशा पाहून कोलम्बसास कोरड्या सलामालकीचें पत्र पाठवून त्याचें उत्तर घेऊन पुनः माघारा गेला. जेव्हां प्रथम स्पेनदेशीय लोकांनीं त्या बेटाजवळ गलबत आलेलें पाहिलें तेव्हां त्या सर्वांच्या अंतःकरणांत मोठा हर्ष झाला, कारण फार दिवसपर्यंत दुःखनिर्मुक्त होण्याचा दिवस प्राप्त होईल ह्मणून जी ते मार्गप्रतीक्षा करीत बसले होते, तो दिवस आतां प्राप्त झाला आहे असें त्यांस वाटलें होतें. परंतु तें गलबत जेव्हां एकाएकीं दिसेनासें झालें, तेव्हां त्यांचे हातपाय मोडून त्यांच्या सर्व आशा नष्ट होऊन गेल्या. ओवान्दो

ओवान्दो एस्कोबर याजकडे तारवाचा अधिकार देतो.

तो येऊन यास सलामालकीचें पत्र पाठवून परत जातो.

यानें पूर्वी जी कोलम्बसाची अवहेलना केली होती तींत जी ही त्यानें स्वैछिक दुष्ट आचरणाची भर घातली तिणेंकरून कोलम्बसास फारच वाईट वाटलें. परंतु अशा प्रसंगींही यानें आपल्या मनांत इतकें स्वास्थ्य राखिलें होतें कीं तेणेंकरून याच्या आंगीं आपल्या लोकांचें समाधान करण्याची शक्ति राहिली होती. कोलम्बसानें आपल्या लोकांस मेन्डेज आणि फेस्ची हे दोघेजण हिस्पान्योला एथें जाऊन सुखरूप पोंहोचले, व तुह्माकरितां ते लवकर तारवें घेऊन येणार आहेत असें सांगितलें. एस्कोबार याच्या तारवांत आपण सर्व जण मावणार नाहीं ह्मणून त्या तारवामध्यें जाण्याचें मीं स्वीकारिलें नाहीं, कारण माझ्या दुःखाचें विश्वासूसोबती जे तुह्मी यांस सोडून जावयाचें नाहीं असा माझा निर्धार आहे. लवकर मुक्तता प्राप्त होण्याची आशा दृष्टीस पडल्यामुळें समाधान पावून, व कोलम्बसाचें, आपल्या जिवापेक्षां आमच्या संरक्षणाकडे लक्ष ठेवण्याविषयींचें उघड औदार्य पाहून संतोष भरित होऊन, त्यांनीं पुनः उमेद धरिली, आणि कोलम्बसावर विश्वास ठेविला.

अशा प्रकारें निराशा झाल्यामुळें याचे लोक भिऊन गेले होते त्यांचें शांतवन करितो.

अशा विश्वासावांचून समीप वास करणारे जे बंडखोर लोक यांचें कोलम्बसाच्यानें निवारण करवलें नसतें; परंतु त्या जिवावर उदार होऊन बसलेल्या बंडखोर लोकांस आपलेसे करून घेण्याकरितां जे प्रयत्न यानें योजिले तींहींकरून तर ते अधिकच बिथरले. त्यांच्या मागण्या दिवसानुदिवस अधिकाधिकच वाढत चालल्या, आणि त्यांचे हेतू फार दाणगेपणाचे आणि क्रूरतेचे होत चालले. सर्वांचें रक्षण व्हावें

ह्मणून त्यांच्याबरोबर युद्ध करून त्यांचा पराभव करणें प्राप्त पडलें. कोलम्बस फार दिवस वायूचा उपद्रव झाल्यामुळें जर्जर झाला होता ह्मणून, यामध्यें युद्ध करण्याची शक्ति राहिली नव्हती; याकरितां याचा भाऊ अदेलान्तादो हा त्या बंडखोर लोकांवर चालून गेला, आणि ते लोकही युद्धार्थ त्वरित उभे राहिले. त्या लोकांनीं पुनः एकवेळ जें सामोपचाराचें बोलणें पडलें होतें त्याचा धिकारपूर्वक निषेध करून, मोठ्या आवेशानें हला करण्याकरितां ते पुढें झाले. ते ज्या शत्रूवर जाऊन पडले तो ह्मणजे त्यांच्याबरोबर युद्ध करण्याकरितां तयार झाला नव्हता असें नव्हतें. पहिल्या झपाट्यासच त्या लोकांचे मोठमोठे धैर्यवान् सरदार मारिले गेले. मोठा धैर्यवान् व मोठा बलवान् असा जो अदेलान्तादो यानें त्यांच्या मुख्य सरदारास जाऊन गांठिलें, आणि त्यास जखम करून व त्याचे हात तोडून त्यास कैद केला. असें पाहताक्षणींच बाकीचे जे होते ते आपल्या पूर्वीच्या उन्मत्तपणास योग्य अशा हलकेपणाच्या भीतीनें पळून गेले. नंतर लवकरच ते सर्व मिळून कोलम्बसास शरण आले, आणि त्यांनीं मोठमोठ्या शपता वाहून आपली आज्ञा आह्मीं मान्य करूं असा याशीं करार केला. पुनः जिकडे तिकडे स्वस्थता होत होती इतक्यांत कोलम्बसास तादृश निश्चय नसतां जीं तारवें येतील ह्मणून मोठ्या युक्तीनें यानें सांगितलें होतें, तीं तारवें दृष्टीस पडलीं. त्या समयीं त्या बेटांत ओवान्दो याच्या निर्दय मात्सर्यामुळें नानाप्रकारचीं संकटें भोगून त्या लोकांस एक वर्ष काढावें लागलें तें बेट त्यांनीं परमानंदानें सोडिलें.

हा अजारी होता ह्मणून याचा भाऊ बंडवाल्यांबराबर युद्ध करितो.

सन्त दोमिंगों एथून तारवें येतांच हा जमेका बेट सोडितो.

सन्त दोमिंगो एथें येऊन पोहोंचल्यावरचा प्रकार.

ज्या वेळीं ते **सन्तदोमिंगो** एथें येऊन पोहोंचले, त्या वेळीं हलके लोक अतिशय नम्रतेनें आपण केलेल्या उद्धतपणाचें आछादन करायास ज्या नीच कापट्ययुक्तीनें पराकाष्ठेचा प्रयास करितात त्या युक्तीस अनुसरून, तेथील हाकीमानें ज्या पुरुषाचा हेवा करून त्याच्या नाशार्थ प्रयत्न केला होता त्यास फारच प्रेमळता दर्शविली. त्यानें **कोलम्बसास** बाह्यात्कारें मोठा सन्मान देऊन याचें आदरआतिथ्य केलें, तसेंच आपलें घर यास राहायास देऊन याचा सर्वप्रकारें बहुमान राखिला. परंतु असा बाह्यात्कारें सन्मान राखीत असतां, याच्या अंतःकरणांत जो द्वेष आणि मत्सर गुप्तरूपें होता तो याच्यानें आवरवला नाहीं. **कोलम्बसानें** जे दंगेखोर लोक पायांत बिड्या घालून आणिले होते त्यांच्या सरदारास त्या हाकीमानें त्याच्या अपराधांची चौकशी करण्याकरितां बंधनिर्मुक्त केलें; आणि **कोलम्बसाच्या** पक्षाचे जे लोक होते त्यांचीं यथान्याय चौकशी करण्याचें उपस्थित करून त्यांस भयप्रदर्शन केलें. ज्या गोष्टींचें निराकरण करण्याविषयीं **कोलम्बसाचा** उपाय चालेना ती गोष्ट यानें मुकाट्यानें सहन केली. परंतु हरएक प्रसंगीं निर्दयपणानें व अन्यायानें ज्यानें **कोलम्बसास** वर्त्तविलें त्याच्या अधिकाराखाळीं जो देश होता तो सोडण्याविषयीं यानें फारच उतावळी दाखविली.

हें बेट लवकर सोडून दोन तारवां निशीं स्पेनदेशास निघतो.

जाण्याची तयारी लवकर करून **कोलम्बस** दोन तारवें बरोबर घेऊन **स्पेनदेशास** निघाला. आजपर्यंत ज्या प्रकारचीं संकटें यास भोगावीं लागलीं त्या प्रकारचींच संकटें याचा वर्त्तनक्रम समाप्त होईपर्यंत यास सोसावीं लागलीं. याच्या

हा सन्त ल्यूकारच्या बंदरीं जाऊन लागतो.

[illegible]रवां पैकीं एक तारूं अगदीं नादान होतें ह्मणून तें मागें हटून सन्त दोमिंगो एथें येऊन लागलें, आणि दुसरें तारूं मोठमोठ्या तुफानांत हवकून त्याची डोलकाठी मोडल्यामुळें दुसरी एक काठी उभी करून तिच्या योगें सुमारें ९०० कोस चालून तें मोठ्या संकटानें **सन्त ल्यूकारच्या** बंदरीं जाऊन लागलें.

या ठिकाणीं ज्या गोष्टीचें यानें वर्त्तमान ऐकिलें त्या गोष्टीप्रमाणें दुसरी कोणतीही गोष्ट घातक झाली नसती. या गोष्टीमुळें याच्या सर्व दुर्दैवांची परिपूर्णता झाली. ती गोष्ट ही कीं जिची नीति, दया, व कृपा, यांजवर **कोलम्बसाचा** परिणामीचा आश्रय होता अशी जी याची आश्रयदाती **इसावेला** राणी ती मरण पावली!. ज्यानें बहुत काळपर्यंत **कोलम्बसाच्या** विरुद्ध वागून यास बहुत दुःखें दिलीं, असा जो **फेर्दिनान्द** त्यावांचून, सांप्रत **कोलम्बसाचें** दुःखविमोचन करणारा, व यानें पुष्कळ संकटें भोगून जीं कामें बजाविलीं त्यांबद्दल बक्षिस देणारा दुसरा कोणी राहिला नव्हता. तर ज्या राजाच्या मनांत **कोलम्बसाविषयीं** विपरीत विचार भरून गेले होते त्यास विनंती करण्याचें काम त्रासदायक व निष्फल असें होतें; तथापि अशा कृत्यांत **कोलम्बसास** आपल्या आयुष्याचे दिवस घालवणें प्राप्त पडले. याची प्रकृति थोडीशी पूर्वस्थितीवर येतांच हा दरबारांत गेला, आणि याची जरीं तादृश यथायोग्य सौजन्यानें भेट घेतली नाहीं, तरीं यानें लागोपाठ अर्ज्या करून याजवर ज्यांनीं जुलूम केला होता त्यांचें पारिपत्य करण्याकरितां, व १४९२ त जो करारनामा केला होता त्यांत लिहिलेले सर्व अधिकार परत देण्याकरितां,

हा स्पेनदेशास येऊन फोर्दिनान्दा[illegible] करारनाम्यांति[illegible] अधिकाराविषयीं विनंती करितो.

फेर्दिनान्द गो-
ड बोलून यास
नाद लावितो.

हक्काच्या मागण्या मागितल्या. **फेर्दिनान्द** यानें गोड गोड शब्द बोलून व ज्यांत कांहीं अर्थ नाहीं अशीं वचनें देऊन **कोलम्बसास** नाद लाविला. **फेर्दिनान्द** यानें याच्या ज्या सत्तेच्या मागण्या होत्या त्या बाहाल न करितां त्यांची उडवाउडव करावी ह्मणून त्यानें नाना प्रकारच्या युक्ति सांगून तें कृत्य अशा डावानें लांबणीवर घातलें कीं तेणेंकरून त्याची **फेर्दिनान्द** याच्या मनांतून समाप्ति करावयाची नाहीं असें उघड दिसून आलें. **कोलम्बसाची** शरीरप्रकृति क्षीण झाल्यामुळें सदोदित विनंती करणाऱ्या अर्जदारापासून लवकर मुक्त होण्याची आशा दिसून, **फेर्दिनान्द** यास फार चांगलें वाटून, आपला अयोग्य मार्ग आचरण्याविषयीं उत्तेजन आलें. **फेर्दिनान्द** यानें जी ही आशा धरिली होती तींत तो फसलाही नाहीं. ज्या राजाची अशा विश्वासानें आणि सिद्धीनें चाकरी केली, त्याच्या कृतघ्नतेमुळें संतापून, व यानें जे श्रम आणि संकटें भोगिलीं होतीं तींहींकरून अगदीं जर्जर होऊन, आणि या सर्व गोष्टींमुळें जी अशक्ति याच्या आंगांत आली होती तिणेंकरून अगदीं थकून जाऊन, १५०६ त मे महिन्याच्या २८ व्या तारिखेस **वालाडोली** एथें यानें आपला देह ठेविला. या समयीं यास ५९ एकुणसाठ वर्षें होतीं.

सा १५०६ त
मे महिन्याच्या
२८ व्या तारि-
खेस देह ठेवि-
ली.

कोलम्बसानें मरणसमयीं आपली अब्रू ज्या महात्मतेनें प्रसिद्ध झाली होती त्या महात्मतेस उचित अशी अंतःकरणाची स्वस्थता राखिली; व आपल्या आयुष्यांत हरएक प्रसंगीं जी धर्मविषयक अतिशय मान्यता यानें दर्शित केली होती, तीस योग्य अशी जी धर्मपरायण बुद्धि तिचे विचार मनांत बाळगले.